

Dansk-tysk kontrastiv idiomatik

En empirisk baseret konfrontation af det moderne danske og tyske idiominventar

Farø, Ken Joensen

Publication date:
2000

Citation for published version (APA):

Farø, K. J. (2000). *Dansk-tysk kontrastiv idiomatik: En empirisk baseret konfrontation af det moderne danske og tyske idiominventar.*

Dansk-tysk kontrastiv idiomatik

En empirisk baseret konfrontation af det moderne danske
og tyske idiominventar

Forfatter: *Ken Hundewadt Farø*

Vejleder: *Lektor Jens Erik Mogensen*

Københavns Universitet
Det Humanistiske Fakultet
Institut for Germansk Filologi

Speciale i tysk (1993-ordningen)

August 2000

INDHOLDSFORTEGNELSE:

DEL I: GRUNDLAG, METODER

AFSNIT	INDHOLD	SIDE
1.	Indledning	6
1.1.	Specialeafhandlingens formål	6
1.2.	Relevans	9
2.	Afhandlingens indhold og struktur	10
3.	Forskningsoversigt	14
4.	Begreber, terminologi og definition	16
4.0.	Terminologi- og begrebsudredningens formål og indhold	16
4.1.	Terminologiforvirring	16
4.1.1.	Mangfoldigheden af konkurrerende termer i fraseologien	17
4.1.2.	Almensproglige betegnelser i fraseologien	17
4.2.	Termerne ”fraseologi” og ”idiomatik” i forskningen	18
4.3.	<i>Idiomatik</i> som semantisk defineret fraseologisk subkategori	19
4.4.	En indsnævret idiombegreb	23
4.4.1.	Kontrastivt relevante idiomer: et positivt defineret idiombegreb	23
4.4.2.	Definition af ”kontrastivt relevante idiomer”	24
4.5.	Syntagmer <i>uden</i> for undersøgelsens område	28
4.6.	Sammenfatning af kap. 4	30
5.	Etableringen af et konfrontationsgrundlag	30
5.1.	Den traditionelle konfrontationsmetode: bilingvale ordbøgers ækvivalensangivelser som <i>tilstrækkelig</i> kilde til inventarielle idiomkonfrontationer	31
5.2.	Idealmetoder: komparable korpora og oversættelseskorpora	33
6.	En alternativ konfrontationsmetode: empiri – ordbogsækvivalensangivelser – empiri	34
6.1.	L ₁ : det danske idiominventar	35
6.1.1.	En stikprøve af L ₁ -idiominventaret	35
6.1.2.	Spørgsmålet om repræsentativitet	36
6.1.3.	Den empiriske metode	36
6.1.4.	Printmedier og standardsprog	37
6.1.5.	”Samtidsdansk” og ”Gegenwartsdeutsch”	38

AFSNIT	INDHOLD	SIDE
6.1.6.	Kompilationen af idiomer fra L ₁ (dansk): empiri og leksikalisering	39
6.2.	L ₂ -idiominventaret (tysk)	42
6.2.1.	Bilingvale ordbøger som <i>partiel</i> kilde til dansk-tyske idiom-ækvivalensrelationer?	42
6.2.2.	Ækvivalensbegrebet	43
6.2.3.	Ækvivalensaspekter	43
6.2.4.	Denne afhandlings ækvivalensbegreb	44
7.	Vurdering af kildeordbøgernes idiom-ækvivalentangivelser	46
7.1.	Tre ordbøger med en bilingval idiomatisk dimension	46
7.2.	Validering af GY, MU og TAs idiom-ækvivalensoplysninger	47
7.2.1.	Kritiske undersøgelser af idiomatik i dansk-tysk leksikografi	47
7.2.2.	Identifikation af idiomer	47
7.2.3.	Idiomernes form	48
7.2.4.	Ordbøgernes ækvivalentangivelser	49
7.2.4.1.	Eksempler på problematisk idiom-''ækvivalens''	49
7.3.	Sammenfatning af kap. 7	53
8.	Sekundære kilder til kontrol af og supplement til bilingvale ordbøgers ækvivalentforslag	55
8.1.	Introspektion	55
8.2.	Tyske monolingvale ordbøger	56
8.2.1.	Undersøgelser af idiomatik i tyske monolingval leksikografi	56
8.2.2.	DU11 som kontrol- og supplementkilde til GY, MU og TA	57
8.3.	Maskinlæsbare tekstkorpora	59
8.4.	Native speakers	60
9.	Fra kryptoækvivalens til kodificeret ækvivalens: idiomækvivalentsøgning	63
9.1.	Introspektion og direkte excerption fra L ₂ -tekst	63
9.2.	Korpussøgning	64
9.3.	Semasiologiske og onomasiologiske L ₂ -idiomordbøger	65
10.	Opstilling af et idiomatisk parallelkorpus	66
10.1.	Etablering af kontrastive idiompar	66
10.2.	Direktionalitets- og subsidiaritetsprincippet	68
10.2.1.	Direktionalitetsprincippet	68
10.2.2.	Subsidiaritetsprincippet	68
10.3.	Det færdige parallelkorpus	69
10.4.	Sammenfatning af del I	69

DEL II: ANALYSER

AFSNIT	INDHOLD	SIDE
11.	Spørgsmålet om en egnet analysemodel	71
11.1.	Problemet ”idiomatisk distance”	71
11.1.1	”Lingvistisk distance” generelt	72
11.1.2.	Begrebet ”idiomatisk distance” og dets indhold	73
11.2.	Tidligere idiomkonfrontationer på inventarniveau og deres analysemodeller	73
11.2.1.	Generelt	73
11.2.2.	Rajchstajn 1979, Hessky 1987, Korhonen 1997	73
11.3.	Analysemodel til hierarkisering af idiompar efter idiomatisk distance	75
11.3.1.	Termerne <i>ækvivalens</i> , <i>kongruens</i> , <i>konvergens</i> , <i>differens</i> og <i>divergens</i> i kontrastivikken	75
11.3.2.	Konvergenstaksonomi til hierarkisering af idiompar efter interlingval distance	78
12.	Resultater	84
12.1.	Idiomparallelkorpuset som kilde til undersøgelser af idiomatik	84
12.2.	Kvantitative resultater	85
12.2.1.	Procentual fordeling af idiompar på distancerelationer	85
12.2.2.	Resultaterne og idiomatisk distance	86
12.2.3.	Betydningen af de kvantitative resultater	88
12.2.3.1.	Generelt	88
12.2.3.2.	De kvantitative resultater og diskussionen om idiomatikkens kontrastive status	89
12.2.3.3.	Kvalitativ udnyttelse af idiom-parallelkorpuset: artikelbrugen i dansk-tysk idiomatik	90
12.2.3.3.1.	Baggrund	90
12.2.3.3.2.	Selve analysen	90
12.2.4.	Resultaterne og den anvendte germanistik	92
12.2.4.1.	Bilingval leksikografi	92
12.2.4.2.	Fremmedsprogsdidaktik	93
12.2.4.3.	Oversættelse	94
13.	Sammenfatning af afhandlingen	95
14.	Perspektiver	97

BILAG (bind 2)

BILAG	INDHOLD	SIDE
(i)	Referencer	1
(ii)	Det dansk-tyske idiom-parallelkorpus	8
(iii)	Hierarkiseret idiomparallelkorpus	112
(iv)	Sagregister	121
(v)	Forkortelser	126
(vi)	Nye ækvivalensrelationer	127

''Bei weitem der größte Teil des Lexikons
besteht
aus komplexen lexikalischen Einheiten''
Pawlett/Syder 1980

''Die Konfrontation der beiden Sprachen und
Kulturen ist
sozusagen das eigentliche Gebiet des dänischen Germanisten''
Dyhr 1978

1. Indledning

1.1. Specialeafhandlingens formål

En udbredt opfattelse af idiomatik som interlingvalt fænomen er, at der er tale om syntagmer, som er *specifikke* for hvert sprog.

At idiomer ikke kan oversættes konstituent for konstituent til et andet sprog, implicerer således allerede termens etymologi, som ifølge KLUGE (1989:325) kan føres tilbage til et græsk etymon med betydningen 'særegen'.

Gottscheds definition af ''Idiomatismus'' fra 1762 tilhører samme tradition: ''die *unserer Sprache allein* zuständigen Redensarten, die sich *in keine* andere Sprache von Wort zu Wort übersetzen lassen'' (i: FLEISCHER 1982:9, mine kurs., *K.F.*).

Denne idiomopfattelse er ikke noget rent historisk fænomen men genfindes også i nutiden, både blandt lægfolk og lingvister: BRÜEL/NIELSENS (1989:240) idiomdefinition ligner fx Gottscheds, idet de definerer begrebet som et ''udtryk der er særegent for et sprog''.

Også HANSEN (1986:264) tilhører denne skole af hvad man kan kalde ''idiomatiske relativister'', idet hun renoncerer på at behandle kategorien idiomatik i sin afhandling om artikelbrugen i dansk og tysk med begrundelsen: ''ich halte hier einen Vergleich für sinnlos, da diese Redewendungen meistens von Sprache zu Sprache ganz verschieden sind''¹ (jf. kap. 12).

Imidlertid eksisterer der også en grundlæggende anden opfattelse af idiomatikken, en tilgang som kan formuleres på flg. måde: ''In der Relation zweier oder auch mehrerer natürlicher Sprachen ist davon auszugehen, daß zwischen ihnen eine *Ähnlichkeit* besteht (...) Dieser Grundsatz gilt aber

¹ Selv om en sådan behandling under overskriften ''phraseologische Ganzheiten'' indirekte stilles i udsigt i indholdsfortegnelsen.

nicht nur für das Verhältnis der Sprachen an und für sich, sondern auch für die Relation ihrer Subsysteme, so auch für die Phraseologie" (HESSKY 1987:102).

Også KOLLER (1974:3) kan regnes som repræsentant for denne opfattelse, når han skriver: "Eine große Zahl von Redensarten findet sich in wörtlicher Entsprechung oder ähnlicher Form in zwei oder mehrerer europäischer Sprachen".

Opfattelsen støttes desuden af GOTTLIEB (1998:143), der om engelsk-dansk idiomatik konstaterer: "this lay definition (om idiomer som "expressions which cannot be translated word by word", K.F.) must be discarded: a number of expressions with a shared heritage, e.g. in Latin, can indeed be translated "naively".

Overfører man denne universelt funderede diskussion til sprogpåret dansk-tysk, kan en række singulære konstateringer af kontrastive idiomatiske overensstemmelser bidrage til at drage den Gottschedske "idiomrelativisme" grundlæggende i tvivl: man finder ikke alene eksempler på dansk-tyske idiompar, der ækvivalerer semantisk – som fx i BORK (1999a), hvor *auf die Pauke hauen* angives som ækvivalent til *male byen rød*. Også eksempler på semantisk og *formel* overensstemmelse forekommer nemlig: dette er fx tilfældet med *tale med ngn. under fire øjne – mit jmdm. unter vier Augen sprechen* og *være over alle bjerge – über alle Berge sein*. Udtrykssidens komponenter i disse syntagmer korresponderer enkeltvist interlingvalt, idet idiomparrenes konstituent-leksemer også ekstrafraseologisk² som udgangspunkt må betegnes som gensidige ækvivalenter³.

Det er kendetegnende for ovenstående to forskellige opfattelser af idiomatikken som kontrastivt fænomen, at de i reglen hviler på et temmelig løst grundlag: dels fremføres påstandene sjældent på baggrund af egentlige omfattende empiriske undersøgelser. Og dels må det betegnes som problematisk at udtale sig om et specifikt sprogpar *idiomatiske relationer* ud fra en henvisning til, at idiomatik "meistens" er helt divergerende fra sprog til sprog (HANSEN 1986).

Et sådant universelt argument er næppe holdbart: det må antages, at graden af arbitraritet i de enkelte sprog og sprogpar umuliggør generaliseringer af denne karakter. I stedet må

² Dvs. uden for fraseologisk leksik: i frie konstruktioner.

³ Hvilket bl.a. kommer til udtryk i fx BERGSTRØM-NIELSENS (1996) primære ækvivalentangivelser til leksemerne *tale, med, nogen, under, fire* og *øje*, som netop er: *sprechen, mit, jemand, unter, vier* og *Auge*.

de enkelte sprogpars kontrastive forhold undersøges og beskrives hver for sig, hvorefter man ud fra disse undersøgelsers resultater med en helt anden autoritet vil kunne udtale sig om idiomatik interlingvalt, end det er tilfældet på nuværende tidspunkt.

Med udgangspunkt i ovenstående diskussion om idiomatikken som en rent sprogspecifik kategori eller som en kategori, der med god ret kan studeres af *internationalisme-forskningen* (se BRAUN et al. 1990), er det denne specialeafhandlings formål at undersøge, i hvor høj grad dansk og tysk idiomatik adskiller sig fra hinanden, og dette med fokus på både indholds- og udtrykssiden.

Arbejdets grundlæggende præmis er altså, i eksplicit opposition til HANSEN (1986), at det ikke er meningsløst at sammenligne idiomatik på tværs af sprog. Tværtimod er det afhandlingens tese, at det på baggrund af en empirisk undersøgelse er muligt at nå frem til et mål for den ”idiomatiske distance” – eller graden af ”fællesidiomatik” – mellem to sprog. Disse to begreber implicerer, at der er tale om noget *måleligt*.

Dette spørgsmål: i hvor høj grad besidder moderne dansk og tysk parallelle idiomatiske inventarer, og i hvor høj grad er disse divergerende?, er det denne afhandlings vigtigste mål at forsøge at besvare.

Selv om arbejdets hovedsigte altså er kvantitativt, er det samtidig undersøgelsens intention at nå frem til, om man også kan konstatere overordnede *kvalitative* tendenser mellem sprogparrets idiomatik. Dette punkt vil dog af pladshensyn kun blive udforsket eksemplarisk, ikke mindst med det formål at demonstrere, hvordan det kontrastive idiomatiske kildemateriale, denne undersøgelse tilvejebringer, vil kunne udnyttes af forskningen til at gennemføre en lang række forskellige detailundersøgelser om problemet dansk-tysk idiomatik.

Som et sekundært problem i forhold til disse spørgsmål, men samtidig som deres helt nødvendige forudsætning, består et meget væsentligt element i afhandlingen i forsøget på at udvikle en videnskabelig metode for, hvordan man kan konfrontere to sprogs idiomatiske inventarer. Udviklingen af en sådan metode sker i dialektisk dialog med – og opposition til – tidligere forsøg i forskningen på at sammenligne sprogpars idiomatik.

På grund af metodeproblematikkens vigtighed og kompleksitet har dette spørgsmål vist sig at komme til at optage en væsentlig del af pladsen i afhandlingen (jf. kap. 2). Dette opfattes her imidlertid ikke som nogen svaghed, men snarere som en grundpræmis for forskning, der tager metodeproblematikken alvorligt.

1.2. Relevans

Hvad er relevansen af en generel konfrontation af det moderne danske og tyske idiomatiske inventar?

Som udgangspunkt kan det erkendelsesteoretisk betragtes som et formål i sig selv: at opnå viden om de generelle kontrastive leksikalske relationer mellem sprog er værdifuldt isoleret set (jf. fx Harras og Lutzeier, i: KROMANN/KJÆR 1995). Og herudover kan undersøgelser af den foreliggende slags vise sig at få værdi for andre undersøgelser, som på nuværende tidspunkt ikke kan forudses – eller i hvert fald kun delvist (jf. kap. 12).

Men bortset fra disse mere overordnede og langsigtede implikationer, som de fleste lingvistiske undersøgelser kan påberåbe sig, kan FLEISCHERS dictum (1982:30) fremdrages, der fremhæver en ”konfrontative⁴ Phraseologie” som et forskningsdesideratum: en disciplin som har til opgave undersøge de fraseologiske ”systemer” (se 5.1.) i to eller flere sprog.

FLEISCHER (ibid.) pointerer, at værdien af en sådan forskningsretning omfatter en række væsentlige anvendte nytteperspektiver på i hvert fald 3 områder, nemlig *leksikografien*, *sprogdidaktikken* og *oversættelsesvidenskaben*:

1) En større generel viden om dansk-tysk idiomatik vil være af værdi for *leksikografien* (jf. også KROMANN/KJÆR 1995:1), idet et sådant overblik over de kontrastive relationer mellem sprogparrets idiomatik kan være med til at give nogle indikationer om, hvorvidt dette stof er behandlet hensigtsmæssigt i den bilingvale leksikografi, eller om der her, set fra et bedre leksikologisk overblik, er brug for ændringer. En del leksikografiske spørgsmål ville givet kunne betragtes i et mere klart lys, såfremt der eksisterede en større viden om de mere overordnede idiomatiske relationer mellem dansk og tysk.

2) Det samme gælder *fremmedsprogsdidaktikken*: for at kunne komme med en kvalificeret vurdering af, hvorvidt idiomatik er et område, som har relevans for tyskundervisningen på forskellige niveauer, er man bl.a. nødt til at vide noget om, *hvor stor en del* af det idiomatiske inventar, der adskiller sig fra hinanden i sprogparret dansk-tysk (det kvantitative aspekt, jf. afsnit

⁴ Denne term er typisk for den østeuropæiske lingvistik. I Vesteuropa er ”kontrastiv” den gængse. Om denne terminologi: se REIN (1983).

12.2.3.2.), og også om *hvor* problemerne optræder (det kvalitative aspekt, jf. afsnit 12.2.3.3.). På nuværende tidspunkt eksisterer denne viden ikke.

3) Både den praktiske *oversættelse* med dansk og tysk og *oversættelsesvidenskaben*, for hvilken ”die Phraseologie die Achillesferse in Theorie und Praxis (ist)” (MEISTER 2000:227), ville formodentlig kunne drage nytte af et mere klart billede af, hvordan de generelle ækvivalensrelationer (jf. HAUSMANN/WERNER 1991:2713) ser ud mellem sprogparrets idiomatik. Et velfunderet overblik over de overordnede interfraseologiske (BRAUN/KRAULMANN 1990) træk mellem dansk og tysk ville kunne hjælpe til større refleksion i oversættelsesprocessen og til en mere velbegrunnet ”oversættelsesstrategi” (PEDERSEN 1994), når det drejer sig om oversættelsen af leksemkategorien idiomatik.

Det er således især på den anvendte⁵ udlandsgermanistikks område, at undersøgelsens mere umiddelbare værdi skal søges.

2. Afhandlingens indhold og struktur

Afhandlingens primære struktur er todelt: første hoveddel (kap. 3-10) er metodisk-kritisk og omhandler teori, empiri og metodiske spørgsmål af relevans for undersøgelsen. Anden hoveddel (kap. 11-12) fokuserer derimod mere snævert på den kvanti- og kvalitative analyse af det materiale, som er tilvejebragt på baggrund af den metodiske diskussion, der gennemgås i første hoveddel. Først i anden hoveddel vil altså spørgsmålet om den idiomatiske distance mellem dansk og tysk i mere direkte forstand blive besvaret.

Denne opdeling skyldes specialeafhandlingens stærke fokusering på metodeaspektet: frem for blot at overtage tidligere anvendte metoder i forskningen har det været denne undersøgelses ambition kritisk at efterprøve de eksisterende metoder og kilder samt at udvikle alternativer, hvor kritikken fører til en forkastelse af det hidtidige konfrontationsgrundlag. Derfor bevæger kap. 5-10 (og delvist 11) sig i afhandlingens søgen efter egnede metoder og kilder til idiomkonfrontationen over en længere strækning tilsyneladende delvist væk fra det i indledningen formulerede spørgsmål om den idiomatiske distance mellem dansk og tysk (1.1.). Det er imidlertid vigtigt at understrege, at

⁵ WIEGANDS (1989:249) afvisning af betegnelsen ”angewandte Linguistik” under henvisning til, at ”die Linguistik ist eine wissenschaftliche Disziplin, und Disziplinen kann man nicht anwenden”, opfatter jeg som sofisteri: det er absolut hensigtsmæssigt at kunne skelne mellem praksisorienteret og rent teoretisk sprogforskning, så betegnelsen er næppe ”irreführend” (ibid.).

denne ”odyssé” er uomgængelig: den udgør en nødvendig ekskurs, som har til formål at sikre, at undersøgelsen hviler på et så sikkert videnskabeligt fundament som muligt. Læseren vil opdage, at afsnit 10, 11 og 12 vender tilbage til det stillede spørgsmål, hvilket nu kan besvares, men netop kun fordi de forudgående kapitlers omfattende diskussion og kritik af forskning og kilder munder ud i et analysegrundlag, der kan tilfredsstille denne afhandlings krav til videnskabelig metode.

Den særlige metode til analyse af det dansk-tyske idiomatiske inventar, som fremlægges i dette arbejde, er desuden af en sådan karakter at det først og fremmest er tilvejebringelsen af kilder til beskrivelsen af L_2 -idiominventaret, som volder vanskeligheder: dette hænger sammen med, at analyseretningen er $L_1 - L_2$, hvorfor det er det kompilerede L_1 -kildemateriale, som styrer deskriptionen af L_2 , der beskrives relativt til L_1 . De kildemæssige problemer, dette medfører, kræver en særligt omfattende behandling, og L_2 er derfor helliget en del mere plads end L_1 , nærmere betegnet kap. 6.2.-9.

Det mere specifikke indhold af afhandlingen fremgår af nedenstående skitse:

Kap. 3-4: forskningsoversigt og diskussion af terminologi og idiombegreb

I kap. 3 præsenteres læseren for en kortfattet forskningsoversigt med relevans for det foreliggende arbejde. Eftersom undersøgelsen befinder sig i krydsfeltet mellem en række lingvistiske discipliner (først og fremmest *fraseologi*, *idiomatik*, *leksikologi*, *kontrastiv lingvistik*, *leksikografi*, *oversættelsesvidenskab* og *korpuslingvistik*), ville det være en uoverkommelig (og irrelevant) opgave at referere til alle disse enkeltdiscipliners forskningshistorie. Der fokuseres derfor mere specifikt på kontrastiv idiomatik, herunder specielt dansk-tysk kontrastiv idiomatik, mens de øvrige discipliner, som afhandlingen kun bygger partielt på, behandles mere kursorisk.

Herefter redegøres der i kap. 4 for denne afhandlings forhold til forskningsfeltets terminologi og et opgør med ”terminologiforvirringen” i fraseologien foretages. Desuden fremlægges et forslag til en særlig idiomkategori mhp. kontrastive undersøgelser, og en definition af denne særlige kategori gives med kritisk distance til de hidtidige definitioner. En del plads er ofret på disse problemer, idet det er denne forfatters opfattelse, at en konsistent begrebsafklaring og terminologi er et uomgængeligt grundlag at gennemføre en undersøgelse som den foreliggende ud fra.

Kap. 5-6: Metodediskussion og ækvivalensbegreb

Kap. 5 beskæftiger sig med spørgsmålet om, hvordan man kan konfrontere et sprogpars leksikalske subinventar som det idiomatiske interlingvalt. Tidligere anvendte metoder fra andre sprogpar diskuteres og kritiseres. Desuden gennemgås nogle ”idealmetoder”, som dog ikke er tilgængelige for dansk og tysks vedkommende.

I kap. 6 introduceres et forsøg på at nå frem til en alternativ konfrontationsmetode, der kombinerer empiriske og systematiske kilder. Samtidig gøres der rede for det ækvivalensbegreb, afhandlingen benytter sig af.

Kap. 7-8: Kildediskussion

Hernæst underkastes i kap. 7 de relevante systematiske kilder, et udvalg af bilingvale ordbøger, en relativt omfattende kritik mhp. deres værdi som grundlag for en generel undersøgelse af dansk-tysk idiomækvivalens.

Resultatet af denne kildekritik fører videre til kap. 8, som beskæftiger sig med de nødvendige kontrolkilder (= sekundærkilder) til dansk-tysk idiomækvivalens: tyske monolingvale ordbøger, tekstkorpora og ”native speakers”.

Denne kritik af de lingvistiske kilder til forholdet mellem dansk og tysk idiomatik er afgørende for den endelige vurdering af, hvilken metode der giver den mest pålidelige beskrivelse af de to idiominventarer: er kilderne ikke troværdige, vil resultaterne af en undersøgelse, der benytter sig af sådanne kilder, heller ikke være det.

Kap. 9-10: Ækvivalentsøgning og opstilling af idiomatisk parallelkorpus

Som et resultat af de kritiserede kilders kvali- og kvantitative mangler, gøres der i kap. 9 rede for en række metoder til søgning efter idiomatiske ækvivalenter til gruppen af idiomer i sample-korpuset, som ikke er beskrevet kontrastivt, eller hvis beskrivelse ikke har kunnet opretholdes. Disse metoder udgør et vigtigt supplement til den eksisterende systematiske fremsøgning og sikrer, at dette arbejdes beskrivelse af de dansk-tyske idiomatiske relationer bliver så dækkende som muligt.

Metode- og kildediskussionens sidste del, kap. 10, består dels i en sammenfatning af de foregående kapitlers kritik af metoder og kilder, dels, på baggrund af denne kritik, i en redegørelse for, hvordan et *dansk-tysk idiom-parallelkorpus*, sammenstilles. Dette korpus udmærker sig ved at kombinere empiriske og systematiske kilder og udnytte deres respektive kvaliteter. Dette

korpus er undersøgelsens egentlige *kilde*, dvs. grundlaget for analysen af de dansk-tyske idiomrelationer, som foretages i anden hoveddel.

Kap. 11: Analysemodel

Anden hoveddel, selve analysedelen, indledes med kap. 11, som på kritisk grundlag af en række hidtidige idiominventar-konfrontationer beskæftiger sig med opstillingen af en analyseramme, der kan beskrive den lingvistiske distance mellem dansk-tysk idiomatik (= den idiomatiske distance). Resultatet af disse overvejelser leder frem til en *analysemodel*, efter hvilken semantisk ækvivalerende interlingvale idiompar kan kategoriseres efter deres indbyrdes lingvistiske distance på udtrykssiden. Med en klassifikation af idiomaterialet efter denne model tilvejebringes et samlet overblik over relationerne mellem sprogparringens idiomatik.

Kap. 12: Resultater: kvanti- og kvalitativ beskrivelse af de dansk-tyske idiomrelationer

I kap. 12 forsøges endelig det i indledningen formulerede spørgsmål om den idiomatiske distance mellem dansk og tysk besvaret, nemlig på baggrund af det i kap. 10 sammenstillede idiomparallelkorpus og den i kap. 11 udviklede analysemodel.

I samme kapitel demonstreres endvidere et eksempel på en kvalitativ udnyttelse af idiomparallelkorpuset: her gennemføres en morfologisk analyse af materialet for at antyde de muligheder, der ligger i det frembragte korpus for fremtidige kontrastive idiomundersøgelser.

Kap. 13-14: Sammenfatning og perspektiver

Endelig sammenfattes undersøgelsen og dens resultater i kap. 13, mens kap. 14 med baggrund i de gennemgåede problemer opstiller en række forskningsdesiderata inden for feltet dansk-tysk idiomatik.

3. Forskningsoversigt

Dansk-tysk kontrastiv fraseologi, herunder kontrastiv idiomatik, repræsenterer i forskningssammenhæng et så godt som uopdyrket område, hvilket bl.a. tydeligt fremgår af germanistikkens fagbibliografi GERMANISTIK: her optræder ingen konfrontationer af sprogparringens idiomatik. Denne ”Forschungslücke” bliver ekstra påfaldende, når man konstaterer, hvor mange

kontrastivt-idiomatiske undersøgelser, der siden 1980 er blevet publiceret hvert eneste år: germanske, romanske, slaviske og finno-ugriske sprogs idiomatik konfronteres med tysk. Svenske undersøgelser udkommer der op til flere af hvert år, og selv islandsk er repræsenteret adskillige gange. Men der eksisterer ingen forsøg på konfrontationer af tysk idiomatik med *dansk*.

Ganske vist er der publiceret enkelte artikler med dansk-tysk idiomatik som genstand, men disse er dels orienteret mod *leksikografiske* problemer (jf. fx DITTMER 1981 og BOJE/ BRAASCH 1992), og dels beskæftiger de sig ikke med de to sprogs idiomatiske *inventarer*, hvilket her opfattes som et sprogs samlede indhold af leksikaliserede elementer inden for en given kategori. Sprogparrets idiominventarer er i denne afhandlings fokus.

Denne mangel på forskning i inventariel⁶ dansk-tysk idiomatik skal givetvis ses i en bredere forskningshistorisk ramme, idet det leksikologiske felt i dansk germanistik generelt har været et lavt prioriteret område, sammenlignet med grammatikken i mere snæver forstand, herunder ikke mindst syntaksen. Denne konklusion drager fx HYLDGAARD-JENSEN (1989:46f.) og citerer Erik Hansen for følgende sentens om den lingvistiske forskningssituation i Danmark: ”nichts ist wenig wichtiger als das Wort, nichts wichtiger als der Satz”.

Selv om afhandlingen i sin specifikke problemstilling: en inventariel konfrontation af dansk og tysk idiomatik, ikke kan bygge på umiddelbare forgængere, så er undersøgelsen ikke desto mindre afhængig af resultaterne inden for en række forskellige lingvistiske forskningsfelter:

Den *fraseologiske* forskning, som idiomatikken efter denne forfatters overbevisning må betragtes som et subfelt af (jf. kap. 4), er blevet exciperet in extenso, navnlig den tyske. Dette hænger sammen med forskningsfeltets proveniens i den sovjetiske germanistik efter 2. Verdenskrig (se fx HÄUSERMANN 1977 og FLEISCHER 1982:20ff.), som af naturlige grunde især blev reciperet i DDR-germanistikken, navnlig fra 60'erne. Fra 70'erne blev fraseologien udforsket intenst i både Øst- og Vesttyskland. Dominansen af tysk litteratur i afhandlingens referenceliste (bilag i) er altså ikke kun en konsekvens af denne forfatters germanistiske tilgang: det er simpelthen her, oprindeligt i den sovjetiske og senere i den tyske germanistik, at forskningen i fraseologi har været mest omfattende.

Af fraseologiske værker, som i særlig grad har haft indflydelse på den foreliggende afhandling, bør nævnes PILZ (1978), BURGER (1973, 1982, 1998) og FLEISCHER (1982).

Også den *kontrastive fraseologi* spiller en vigtig rolle, idet sammenligning af to sprogs idiominventarer ikke er noget nyt fænomen: adskillige forskere har, med andre sprogpar end dansk og tysk som genstandsområde, forsøgt at konfrontere den idiomatiske leksik, både bi- og polylingvalt. Eksempelvis sammenligner Rajchstajn (1979) (i: BURGER et al. 1982: 290ff.) russisk og tysk, HESSKY (1987) behandler ungarsk og tysk, og KORHONEN (1987, 1995, 1997) finsk, tysk og engelsk idiomatik. Disse konfrontationer er *generelle* og *leksikologiske*, og hermed i bred forstand forgængere for den foreliggende undersøgelse. De har dog især fungeret som exemplum in negativum, hvad kildegrundlaget og -metoden angår. (jf. afsnit 11.2.ff.).

Eftersom *leksikografien* delvist anvender de samme metoder som leksikologien (jf. HAUSMANN 1985), er de to forskningsfelter relativt interdependente, så også denne disciplins resultater er blevet udnyttet. Især kan der henvises til samleværket HAUSMANN et al. (1989/1990/1991), som indeholder en meget omfattende mængde artikler af førende fagfolk om stort set alle tænkelige leksikografiske problemer. Herudover er også SVENSÉN (1997), SCHAEDE (1987) og BERGENHOLTZ/TARP (1994) blevet excerperet.

Endvidere står afhandlingen i gæld til den *kontrastive lingvistik*, når det gælder terminologi og metodik generelt. Forskningsfeltet er dog kun blevet inddraget i form af værker som REIN (1983) og DYHR (1978).

Også *korpuslingvistikken* spiller en rolle for afhandlingen, idet maskinlæsbare tekstkorpora indgår som en vigtig kilde til verifikation af både det danske og især det tyske idiominventar. Her bør fire væsentlige værker fremhæves: SINCLAIR (1997), MCENERY/WILSON (1997), KENNEDY (1998) og BIBER et al. (1998).

Endelig skal *leksikologien*, *oversættelsesvidenskaben* og *semantikken* nævnes som områder, afhandlingen bygger på, især SCHWARZE/WUNDERLICH (1985), SCHIPPAN (1987), PEDERSEN (1994) og VON STECHOW/WUNDERLICH (1991).

⁶ Adjektiv dannet ad hoc til ”inventar” i den netop beskrevne betydning.

Undersøgelsen betræder altså ganske vist med sit specifikke problem jomfruelig jord, men den bygger samtidig i mere bred forstand på de resultater, en række forskningsfelters metoder og analoge undersøgelser har fremlagt.

4. Begreber, terminologi og definition

4.0. Terminologi- og begrebsudredningens formål og indhold

Vil man konfrontere et sprogpars idiomatik, er det nødvendigt at forsøge at give en præcis definition af, hvilken lingvistisk kategori ”idiomatik” dækker over. For spørgsmålet er, om dette er en fuldstændig entydig kategori i forskningen. Hvis ikke det er tilfældet, risikerer grundlaget for undersøgelsen at blive uhomogent og resultaterne upålidelige. Metoder og resultater vil heller ikke være sammenlignelige med andre undersøgelser, hvis ikke idiomdefinitionen er tilstrækkeligt operationaliserbar. Derfor kræves her en høj grad af præcision.

Hensigten med dette kapitel er således at nå frem til en idiomdefinition, som tager højde for den kategori af idiomter, der er relevante for en interlingval idiomkonfrontation af den foreliggende type. Denne idiomkategori kaldes her ”idiomatik i snæver forstand”.

Inden en definition kan foretages, er der imidlertid en række problemer, der knytter sig til den forskningsinterne kommunikation, som må løses. En seriøs stillingtagen til fraseologiens terminologi og begreber kommer ikke uden om at prøve at skabe en vis klarhed i forskningsfeltets anvendelse af terminologien i praksis.

4.1. Terminologiforvirring

”Die Terminologie mancher Wissenschaften (namentlich der Linguistik) ist (...) so uneinheitlich, daß selbst Spezialisten, die sich mit terminologischen Fragen intensiver befaßt haben, sie kaum überblicken können” (BERGENHOLTZ/MUGDAN 1990:1618). Dette problem gælder i særlig grad for fraseologien.

4.1.1. Mangfoldigheden af konkurrerende termer i fraseologien

I mange fremstillinger fra de seneste 20 år omtales (og beklages) en ”terminologischer Vielfalt”, jf. fx PILZ (1978:8), FLEISCHER (1982:8), SCHOLZE-STUBENRECHT (1988:284), PALM (1995:5) og ANDERSEN (1998:8). Mangfoldigheden udgøres af betegnelser som:

(*dansk*): ”stående udtryk”, ”faste vendinger”, ”idiomatiske udtryk”, ”idiomer” (MICHELSEN 1993), ”ordsprogsagtige udtryk” (POLITIKEN 1999), ”talemåder” (BRINK 1993, ANDERSEN 1998, RØDER 1998, BERGSTRØM-NIELSEN 1996), (*tysk*): ”Redensarten” (KRÜGER-LORENTZEN 1960), ”Phraseolexeme” (FLEISCHER 1982), ”Redewendungen”, ”sprichwörtliche Redensarten” (begge: DROSDOWSKI 1992), ”feste Syntagmen”, ”Makrosememe” (BUSSMANN 1990:320), ”Phraseme”, ”Phrasmen”, ”Wortgruppenlexeme” (WISSEMAN 1961), ”phraseologische Einheiten” (WOTJAK 1986), ”Phraseologismen” (BURGER et al. 1982), ”feste Wortverbindungen” (FLEISCHER 1982), ”fixierte Wortverbindungen” (THUN 1978), etc.

Disse betegnelser anvendes, ofte om det samme undersøgelsesobjekt, mere eller mindre i flæng, både i forskningen generelt, dels af samme forfatter som synonyme. Der kan næppe herske tvivl om, at en sådan terminologisk mangfoldighed er yderst uhensigtsmæssig for forskningen, der skal kommunikere intra-, interdisciplinært og internationalt. Desværre bidrager mange kritikere af denne tilstand selv til at vedligeholde forvirringen ved selv at anvende et utal af mere eller mindre veldefinerede betegnelser om fraseologiske kategorier (se nedenfor).

Det foreliggende arbejde forsøger derfor at lægge sig fast på singulære og entydige termer, som bruges konsekvent. Hensynet til konsekvens må veje tungere end risikoen for stilistisk monoton (jf. BERGENHOLTZ/TARP 1994:128).

4.1.2. Almensproglige betegnelser i fraseologien

Såvel i dansk og tysk er der en udbredt tendens til, at *almensprogets* (jf. *ibid.*:12ff.) betegnelser bruges på domæner, hvor det var mere hensigtsmæssigt at anvende en konsistent videnskabelig fagterminologi, fordi de uvidenskabelige betegnelser åbner for individuelle tolkninger (jf. BURGER 1982:2).

Ikke mindst i leksikografien er tendensen til brug af almensproglige betegnelser om idiomatiske lemmata udbredt. Fænomenet er sandsynligvis delvist kommercielt begrundet: således er salgstitlen på to danske idiomordbøger fra 1998 ”Talemåder i Dansk” (= ANDERSEN 1998) og

”Danske Talemåder” (RØDER 1998)⁷. ”Talemåde” er også BERGSTRØM-NIELSEN et al.’s (1996) inkonsekvent gennemførte markering af idiomer – og andet fraseologisk stof (jf. FARØ 2001a).

Men ”talemåde” er ingen veldefineret lingvistisk term, jf. fx betydningsforklaringen i BECKER-CHRISTENSEN (1999): ”1. en måde at udtrykke sig på; 2. en kort, fast ytring uden dybere mening som man ikke skal tage for alvorligt”. En indholdsmæssigt så vag og delvist pejorativ betegnelse, som også bruges dagligprogligt⁸, bør næppe anvendes i videnskabelig sammenhæng.

”Vending” og ”udtryk” er andre almensproglige betegnelser, som optræder i bl.a. leksikografien. BORK (1999a) fremhæver i sit forord, at ordbogen indeholder ”30.000 udtryk og vendinger”, mens BERGSTRØM-NIELSEN (1996) hævder at rumme ”næsten 53.000 udtryk og vendinger”. I FARØ (2001a) påvises det, at sådanne vage termer kan være direkte vildledende, hvis brugeren ønsker at sammenligne ordbøgers indhold af syntagmatisk leksik kvantitativt.

4.2. Termerne ”fraseologi” og ”idiomatik” i forskningen

Set fra denne undersøgelses perspektiv er det største terminologiske problem i fraseologien brugen af de to termer ”fraseologi” og ”idiomatik”. Generelt anvendes kategorierne synonymt, nogle gange pga. af decideret begrebsforvirring, andre gange tilsyneladende blot med sigte på stilistisk variation.

Fx henviser BUSSMANN (1990:587) under stikordet ”Phraseologie” til artiklen ”Idiomatik”. De to termer synes her frit substituerbare. I GERMANISTIK (fra 1981 og frem) er derimod det omvendte tilfældet.

Hos PALM (1995), er ”Phraseologie” og ”Idiomatik” fuldt ud ækvivalente kategorier, jf. fx: ”Zur Phraseologie i.e.S. zählen wir also nur die *Phraseme* (auch Phraseolexeme, Wortgruppenlexeme, Idiome, feste Wendungen genannt)” og ”Einige Phraseme/Idiome zur Veranschaulichung:” (ibid.:2).

KORHONEN (1997:263, 266) anvender ligeledes termerne synonymt. Således bruges fx ”verbale Phraseolexeme” og ”Verbidiome” uproblematiserende om samme fænomen. I KORHONEN (1995:68) gøres endda nærmest en dyd ud af at akkumulere tilsyneladende synonyme betegnelser: ”Verbidiome, bzw. Verbphraseme, verbale Phraseologismen oder Phraseolexeme”.

⁷ Førstnævnte har dog undertitlen ”Ordbog over idiomer”. Heroverfor vælger en anden (monolingval) dansk idiomordbog, MICHELSEN (1993), den omvendte strategi: ”Idiomordbog. 1000 talemåder”.

⁸ Jf. fx: ”Når vi nu har sovet 11 gange mere, er det slut med de taxfree salg i EU. For nu at blive i Finn Nørbygårds talemåde” (BERL, 19.06.99, *Så er der kun 12 dage igen*).

Hos SCHEMANN (1991:2789) gøres synonymibrugen eksplicit: ”...phraseologischer oder idiomatischer Ausdrücke – diese Bezeichnungen sollen hier unterschiedslos gebraucht werden”.

4.3. *Idiomatik* som semantisk defineret fraseologisk subkategori

Man kan opregne en række grunde til, at termene som udgangspunkt må holdes ude fra hinanden:

a) *etymologiske*, b) *forskningshistoriske* og c) *praktiske*.

a) Den *etymologiske* grund til at anvende ”fraseologi” som superkategori, hvori ”idiomatik” indgår som et subfelt, er, at morfemet *frase-* i *fraseologi*, *frasem*, og *fraseologisk* stammer fra det latinske *phrasis* (”rednerische Ausdrucksweise” (KLUGE 1989:544)), en neutral betegnelse for et flerordssyntagma.

Morfemet *idiom-* i *idiomatik*, *idiom* og *idiomatisk* har etymologisk en anden betydning, nemlig ”særegen” (jf. afsnit 1.1.), og har således ikke i sin oprindelige betydning noget med *syntagmatiske* forhold at gøre, men derimod med en kontrastiv sprogbetragtning. Denne oprindelige betydning kommer til udtryk i ”idiomatisk” brugt som kvalitetsprædikat (og dermed næppe som videnskabelig term) om fx en udlændings beherskelse af et fremmedsprog eller om en særdeles vellykket oversættelse. Jf. fx FORSGREN (1994:73): ”Däremot åstedkommer korrekt användning av kollokationer ett idiomatiskt språk”. Denne betegnelse betyder snarest ”autentisk”, og har ikke noget med forskningsfeltet *idiomatik* at gøre: en ”idiomatisk korrekt” tysk tekst, produceret af en foreign speaker, behøver *ikke* at indeholde idiomer⁹.

b) Den *forskningshistoriske* grund til at anvende ”fraseologi” som superkategori og ”idiomatik” som subkategori kan deles op i to delgrunde: en *term-analogisk* (b1), og en som skyldes *praksis* hos enkelte forskere (b2).

b1) Den første grund, den term-analogiske, skal forstås på følgende måde: i den fraseologiske litteratur anvendes ofte dels substantivet ”idiomaticitet” og dels adjektivet ”idiomatisk”.

”Idiomaticitet” beskrives som et *semantisk træk* ved nogle fraser, jf. fx FLEISCHER (1982:11):

⁹ Endnu længere væk fra den videnskabelige term ”idiomatik” befinder sig ”idiom” brugt som dannelsessprogligt synonym for ”sprog”, jf. fx SCHWARZE/WUNDERLICH (1985:21).

''Nichtübereinstimmung von wendungsexterner und wendungsinterner Bedeutung der Bestandteile''.

Hos PALM (1995:9) forstås ''Idiomaticitet'' som ''Umdeutung, die *semantische Transformation*, die die Komponenten im Phrasem erfahren'' (min kurs., *K.F.*).

I SCHIPPAN (1987:100f.) bruges ''Idiomatisierung'' om komposita som *Blaubeere*, *Blausäure* og *Blaustrumpf*, dvs. om leksemer, som i forskningen traditionelt ikke betragtes som fraser, for fraser er ''flerordsenheder'' (jf. fx BOJE/BRAASCH 1992), mens *Blaubeere* er ét graford.

Problemet kompliceres yderligere af, at sprogksterne faktorer som en ortografireform (jf. FLEISCHER 1997:70, 94f.) kan øge antallet af idiom i et sprog: således er *rotsehen*, som før var et monoleksikalsk¹⁰ leksem (om end ikke noget simpleksord), nu blevet et idiom efter denne afhandlings definition (jf. 4.4.2.). Dette stemmer overens med iagttagelsen, at leksemer, der i ét sprog er monoleksikalske, kan være idiom i andre (fx *årelade ngn./ngt. – jmdn./etwas zur Ader lassen*; *gå fløjten – flötengehen*). Dette forhold, som allerede Paul (i FLEISCHER 1982:22) gjorde opmærksom på, må dog ikke øge forvirringen, således at idiomatikken også skulle omfatte *komposita*.

At der er fællestræk og sågar sker udveksling mellem de to kategorier, som man med et overbegreb kan kalde ''komplexe lexikalische Einheiten'' (COULMAS 1985:251) må ikke føre til, at der for idiomatikens vedkommende renonceres på trækket *polyleksikalitet* (jf. 4.4.2.), for så skrider fundamentet for fraseologien.

Det tilsvarende adjektiv ''idiomatisch'' anvendes ligeledes som en *semantisk* præcisering af en substantivisk kerne: der er ''Verbindungen'' (DROSDOWSKI 1992:7) (= polyleksikalske syntagmer), og der er ''idiomatische Verbindungen'' (ibid.). At ikke alle polyleksikalske syntagmer (= fraser) er idiomatiske, fremgår også af ANDERSEN (1998:13), som nævner exx på ''faste udtryk uden idiomatisk betydning''.

Af ovenstående turde være klart, at der i forskningens genuine brug af ordfamilien ''idiom(-)'', i hvert fald i formerne ''idiomaticitet'' og ''idiomatisk'', implicit er tale om et *træk* ved en særlig gruppe polyleksikalske syntagmer – og ikke om et synonym for samme. Dette træk er i moderne lingvistisk praksis *semantisk* (jf. PILZ 1978:771), om det nu defineres som ''semantisk

¹⁰ Jeg finder denne term passende som betegnelse for det ikke-fraseologiske leksem-inventar. ''Monomorfematisk'' (SCHEPPING 1985:187) betegner egentlige *simpleksord*, som fx *rot*.

transformation'', ''ikke-kompositionel betydning'' ell. lign. (om kompositionalitetsprincippet: se fx LYONS (1991:4ff.)). Morfemet *fras-/phras-* bruges derimod i sin genuine form af den internationale lingvistik i den neutrale betydning ''syntagme'', jf. fx ''phrasale Affigierung'' (BUSSMANN 1990:584) og (eng.) ''phrasal verb'' (NIELSEN 1998).

b2) Den anden forskningshistoriske grund til at bruge ''idiom'' om en særlig fraseologisk subkategori, er, at dette eksplicit er gjort af enkelte forskere, selv om de udgør en minoritet i forhold til ''synonymisterne''¹¹.

Den vigtigste er PILZ (1978). Han slår fast, at: ''Phraseologie und Idiomatik nicht identisch [sind]'' (ibid:773). Hans fraseologi-definition er meget bred: ''Einheiten des Sprachschatzes/Lexikons (...), die den Umfang des Wortes überschreiten (also aus mindestens zwei Wörtern bestehen) und ihre obere Grenze in der Größenordnung einzelner Sätze finden'' (ibid:784). Heroverfor foreslår PILZ (778), i overensstemmelse med det i a) refererede, ''IDIOM ausschließlich als *semantischen* Terminus zu verwenden'' (min kurs., *K.F.*). Han giver desuden en forklaring på, hvorfor der sjældent skelnes mellem fraseologi og idiomatik i forskningen: ''Weil sich PHRASEOLOGIE und IDIOMATIK im Bereich der exosemischen PL (frasemer med ikke-kompositionel betydning, *K.F.*) überschneiden, die den größten Teil phraseologischer Einheiten ausmachen¹², ist es verständlich, aber nicht verzeihlich, daß die beiden Termini häufig synonym verstanden werden'' (ibid:777).

WOTJAKS (1994) artikel ''Nichtidiomatische Phraseologismen: Substantiv-Verb-Kollokationen. Ein Fallbeispiel'' (min kurs., *K.F.*) peger i samme retning: alene titlen viser, at ''idiomatisk'' er et *potentielt* træk ved frasemer, men netop ikke noget obligatorisk sådant.

Jf. også i øvrigt også GOTTLIEB (1998:144), som betegner idiomer som ''the hard core¹³ of phraseology'', og HAUSMANN/WERNER (1991:2722), der om ''the true idioms'' skriver, at deres ''meaning is metaphorical''.

Ud over denne minoritet af ''hierarkister''¹⁴, hvad synet på de to begreber *fraseologi* og *idiomatik* angår, så har man, i hvert fald den germanistiske lingvistik, inden for de seneste 20 år

¹¹ Dvs. det flertal af forskere, som (im- eller eksplicit) anvender betegnelserne ''fraseologi'' og ''idiomatik''.

¹² Det er tvivlsomt, at de eksosemiske frasemer skulle udgøre hovedparten af frasemerne, hvis man opererer med en så bred fraseologi-konception som Pilz. Snarere er der tale om et dominerende fokus på denne kategori i forskningen.

¹³ Om idiomatikken ligefrem hører til ''den hårde kerne'' af fraseologien (jf. også dikotomien ''Zentrum – Peripherie'' i STERNKOPF 1992), kan nok diskuteres: det må afhænge af perspektivet. Andre fraseologiske delinventarer kan være nok så væsentlige.

¹⁴ Dvs. den forskerminoritet, der som denne forfatter skelner hierarkisk mellem begreberne ''fraseologi'' og

kunnet observere en tendens til at ”fraseologi” anvendes som et mere eller mindre neutralt overbegreb, mens ”idiomatik” spiller en mere underordnet rolle. I overensstemmelse hermed hedder det overordnede forskningsfelts kongresrække EUROPHRAS – og her bliver netop behandlet flerordssyntagmer *i bred forstand* (jf. fx indholdsfortegnelsen i SANDIG 1994).

c) Endelig er den *praktiske* grund til at skelne mellem fraseologi og idiomatik allerede blevet antydet: en meningsfuld fraseologi-konception må i sit udgangspunkt være så bred som mulig, dvs. at *alle* polyleksikalske leksemer må omfattes af dette forskningsfelt. Ellers vil den omfattende kategori af leksikaliserede polyleksikalske syntagmer *uden* semantisk anomali¹⁵ (fx en lang række kollokationer¹⁶) blive ekskluderet, og dette vil være uhensigtsmæssigt, eftersom disse på en lang række andre områder opviser de samme problemer som idiomerne.

Denne brede konception muliggør (og fordrer) til gengæld en klassifikation af fraseologien i subfelter. Ét af flere mulige felter er *idiomatisk fraseologi*, som behandler fraseologismer med særlige semantiske forhold (se nedenfor). Alt efter hvordan *idiomatisk* defineres, kan denne subkategori antage et meget stort omfang og udgøre hovedparten af fraseologien. Men forskellen mellem begreberne må dog hele tiden holdes for øje.

I modsætning til en række andre forskere forsøger denne forfatter altså at adskille betegnelserne *fraseologi* og *idiomatik*, som hhv. hypero- og hyponym: ”fraseologi” omfatter i princippet *alle* leksikaliserede polyleksikalske syntagmer over ordniveau, uden hensyn til deres semantiske eller syntaktiske forhold. Dette må karakteriseres som en maksimerende fraseologi-konception i lighed med PILZ (1978), hvilket her betragtes som en fordel. For enhver undersøgelse kan foretage underopdelinger af dette begreb, hvis den specifikke problemstilling kræver det.

Af denne grund bør ”frasem”/”fraseoleksem”/”fraseologisme”¹⁷ primært bruges, hvis man taler om fraseologi i denne brede forstand. Beskæftiger undersøgelsen sig imidlertid kun med en bestemt subkategori af frasemer, som fx i den foreliggende undersøgelse, så må lingvisten

”idiomatik”, jf. fodnote 11.

¹⁵ Semantisk anomali indebærer, at leksemet semantik ikke kan udledes umiddelbart af konstituenterne.

¹⁶ Et kontrastivt kollokationelt problem som (ty.) *groß vertreten sein* – (eng.) *to be well represented* (jf. KROMANN et al. 1991:2773) hører således under den kontrastive *fraseologi*, men ikke under ditto *idiomatik*.

¹⁷ Jeg finder alle forsøg på at skelne mellem disse tre betegnelser søgte og kontraintuitive: der er næppe grundlag for at opretholde den enkelte betegnelses termkarakter. Hvad angår spørgsmålet om, hvilken af disse betegnelser, som er den mest anvendelige, kunne man lade hensynet til brugervenlighed veje tungest, hvad der kunne tale for at bruge *frasem* om

definere sin subkategori og anvende en passende betegnelse om undersøgelsesobjektet. "Frasem" bør da kun anvendes, hvis der i forbindelse hermed ikke kan opstå tvivl om, hvorvidt der menes fraseologi i bred forstand, eller om der henvises til den aktuelle fraseologiske subkategori.

4.4. Et indsnævret idiombegreb

I denne undersøgelse arbejdes med et snævert idiombegreb. Det er samtidig et *positivt* defineret idiombegreb, hvorved det adskiller sig fra det gængse i forskningen, som typisk definerer idiommer som havende "en samlet betydning, som ikke fremgår af enkeltelementernes betydning" (ANDERSEN 1998:13), altså en *negativ* definition. Denne meget udbredte definitionstype (jf. fx også BURGER et al. 1982:1 og PALM 1995:XI) er måske udmærket som "tommelfinger-definition" på idiomatik, men den er for vag (og for bred, se nedenfor) som grundlag for mere omfattende og grundlæggende undersøgelser.

4.4.1. Kontrastivt relevante idiommer: et positivt defineret idiombegreb

Ud over at skelne mellem *fraseologi* og *idiomatik*, er det denne afhandlings mål at opstille en idiom-definition, som er anvendelig for konfronterende undersøgelser af flere sprogs idiomatik. En række syntagmer, som dækkes af den gængse negative idiom-definition, fx *in Bausch und Bogen*, *jmdm den Garaus machen* og *det er hip som hap*, er nemlig relativt irrelevante i kontrastiv sammenhæng, fordi det synkront ikke giver mening at konfrontere denne type interlingvalt. Man kan ganske vist tale om, at disse syntagmers semantik ikke kan afledes af komponenternes ditto, men der er på den anden side delvist tale om komponenter, som ikke forekommer i fri distribution: de må betegnes som *unikale leksemer* (jf. FLEISCHER 1982:ff.). Dette gør dem interlingvalt vanskeligt komparable, for man vil næppe kunne finde noget idiom at sammenligne med i L₂.

Definitionen må altså være mere præcis og snæver, så disse opake syntagmer ganske vist regnes til den bredt definerede *fraseologi*, men ikke til den snævrere, semantisk definerede *idiomatik* (jf. 4.3.). Et sådant snævert idiombegreb vil både være nyttigt for kontrastive idiomundersøgelser, og samtidig vil det dække den prævidenskabelige fraseologiske kategori, man finder omtalt som "klassiske idiommer" (fx CLAUSÉN 1994:48) som fx *jmdn. um die Ecke bringen* og *dem Affen Zucker geben*, dvs. fraseologismer, som indeholder leksemer, som er *semantisk transformerede* (jf. nedenfor) og som af de fleste rent intuitivt regnes som idiomatiske.

fraseologiske syntagmer generelt.

To afgørende afvigelser fra den gængse fraseologiske forskning foretages altså i det foreliggende arbejde: dels skelnes der klart mellem fraseologi og idiomatik, og dels indsnævres idiombegrebet i forhold til den normalt negative definition: kun idiommer med semantisk klart transformerede konstituenten i forhold til deres brug i fri synkron distribution behandles i undersøgelsen.

I det følgende afsnit fremlægges en stringent definition af denne kategori, og de enkelte kriterier specificeres og eksemplificeres med henblik på at undgå misforståelser af det anvendte idiombegreb.

4.4.2. Definition af ”kontrastivt relevante idiommer”

Ifølge BURGER (1983b:25) gælder det, at ”wenn man nicht nur theoretisch über phraseologische Probleme nachdenkt, sondern phraseologische Erscheinungen in Situationen und Texten untersuchen will, ist es wenig ergiebig, mit Klassen zu operieren, die auf einem einheitlichen Definitionskriterium basieren”.

Her tager Burger fejl. For det er netop manglen på konsistente og konsekvente definitioner og termer, som har ført til fraseologiens uhensigtsmæssige sammenblanding af analyseniveauer, som det blev vist i afsnit 4.2. Når man gennemfører en fraseologisk undersøgelse, er det netop tvingende nødvendigt, at man redegør for, hvilken definition der ligger til grund for den. Derfor foretages her en mere omfattende definition end den, man sædvanligvis møder i forskningen, for kun på denne måde kan præcis den kategori fraseologismer, der er relevante for undersøgelsen, *idiomer i snæver forstand* (= ”kontrastivt relevante idiommer”), fastlægges. Denne kategori kan defineres som:

leksikaliserede, non-tekstuelle polyleksikalske syntagmer med semantisk transformation, ikonografi og uden deiksis-karakter.

Disse enkelte træk kan specificeres på følgende måde:

a) trækket *leksikaliserede*:

''Es gehört zu den Eigenschaften lexikalischer Einheiten, daß sie wiederholt¹⁸ vorkommen'' (SCHAEDER 1990a:1640). Denne gentagne forekomst i usus er konstituerende for begrebet *leksikalisering*. For at undgå at sammenblande idiosynkratiske, singulære og okkasionelle metaforer med de i sprogsamfundet etablerede idiommer, må kriteriet *leksikalisering* nødvendigvis indgå i en definition af idiommer (jf. også WISSEMAN 1961).

b) trækket *non-tekstuelle*:

Idiommer må isoleres fra ordsprog, bevingede ord og andre *sentenser* (jf. BERGENHOLTZ 1999:passim), som må regnes til fraseologien i bred forstand, men ikke til idiomatikken, fordi denne type syntagmer udgør selvstændige *tekster*, som citeres af sprogbrugeren. Dette er ikke tilfældet for idiommer: de er *leksemer*, som kræver komplettering af en kontekst, i mange tilfælde desuden suppleret af pronomina, objekter, realisering i en given tempus, modus, diatese, samt evt. tilføjelse af en nukleus m.m.

Idiommer er i deres lemmaform ufuldstændige sætninger, sætningsled og leddele, og reproduceres i en konkret distribution. Sentenser er ''Mikrotexte'' (FLEISCHER 1982:80) (*træerne vokser ikke ind i himlen*, ''det kommer igen'', *sagde bonden, han gav sin so flæsk og aus dem Auge, aus dem Sinn*) og befinder sig dermed ikke på samme stratum som idiommerne, som er tekstkomponenter. Disse niveauer bør ikke sammenblandes, som det fx sker i BERGSTRØM-NIELSEN (1996) (se FARØ 2001a).

c) trækket *polyleksikalske syntagmer*:

Dette er både i teori og praksis det træk ved idiommer, som volder færrest problemer: uden kriteriet, at et idiom nødvendigvis består af minimum to leksemer (jf. fx BURGER 1982:1 og BUSSMANN 1990:332), ville kategorierne *idiomatik* og *fraseologi* blive meningsløse. Der er tale om et konstituerende træk i alle idiom- og fraseologidefinitioner. Hermed er det samtidig grundlaget for den uhensigtsmæssige sammenblanding af begreberne *fraseologi* og *idiomatik*.

¹⁸ RÖHRIG (1991:13) begår en fejltolkning, når han fremfører, at det er karakteristisk for fraser som ''wiederholte Rede'', at ''der Hörer weiß, bewußt oder unbewußt, daß er das Gesagte schon einmal gehört hat'': ''wiederholt'' i denne sammenhæng må relateres til den *generelle usus*, ikke til den idiolektale fraseologiske kompetence.

d) trækket *semantisk transformation*:

Semantisk transformation dækker over det fænomen, at en eller flere af idiomets konstituenten i den pågældende bundne idiomatiske distribution refererer til noget andet, end det gør i fri distribution. Konstituenten i idiomet *den Kopf unter dem Arm tragen* betyder som syntagme noget andet, end de gør som frie leksemer. Dette skyldes etymologisk set en metaforisering (jf. fx PILZ 1978:347ff.). Som en følge heraf er summen af konstituenternes enkeltbetydninger ikke lig med syntagmebetydningen som helhed¹⁹.

Semantisk transformation af komponenter i forhold til deres ikke-fraseologiske betydning er et punkt, der gør idiomerne kontrastivt særligt relevante, ikke mindst ud fra en kommunikativ synsvinkel. For det er denne kategori af fraseologismer, som især rummer risiko for fejlagtig dekodering for foreign learners, idet forholdet mellem *overfladesemantikken* (summen af konstituenternes semantik) og *dybdesemantikken* (idiomets samlede leksikaliserede semantik) er arbitrært og dermed nemt kan dekoderes fejlagtigt. Fx er det langt fra ”logisk”, at *Bahnhof verstehen* betyder ’ikke forstå noget’ og at *jmdm. den Stuhl vor die Tür setzen* i tysk bruges om at ’fyre ngn.’ eller ’slå op med ngn.’, mens det danske *sætte ngn. stolen for døren* bruges om at ’stille ngn. et ultimatum’ (jf. DROSDOWSKI 1996, WAHRIG 2000, BECKER-CHRISTENSEN 1999, RØDER 1998, DIE ZEIT 1995-98 AUF CD-ROM og BERLINGSKE AVISDATA 1999).

Fraseologismer som *Ei der Daus* og *jmdm. den Garaus machen* vil muligvis ikke blive forstået af en foreign learner. Men dette er snarere et problem, som knytter sig til omfanget af recipientens ordforråd: de vil nemlig næppe blive *misforstået*, for ingen autosemantika er her semantisk transformeret synkront. Dermed bliver fordelene ved den positive idiomdefinition klare: polyleksikalske syntagmer, som ikke rummer nogen fare for fejlfortolkning interlingvalt, udskilles fra undersøgelsen. Trækket *semantisk transformation* sikrer, at undersøgelsen kun beskæftiger sig med de kontrastivt relevante idiommer.

e) trækket *med ikonografi*

¹⁹ Det giver derfor ikke mening leksikografisk at præsentere idiommer i eksempelparenteser: de er netop ikke *exx* på *konstruktion* – eller *kombinatorik* (SVENSÉN 1997:91) –, for det ville kræve, at de semantisk transformerede komponenter havde samme betydning i en række parallelle kontekster, men det er netop ikke tilfældet: paradigmet er stærkt restringeret. Det er derfor også uheldigt, når nogle ordbøger forsøger at isolere idiomkonstituenternes betydning: idiomet må beskrives som et syntagme med en *samlet* betydning.

Ikonografi bruges i denne afhandling om idiomers ”billedlighed”, uanset om nominationsmotivet oprindeligt skyldes en metafor eller et andet motiv. *Ikonografi* er et centralt træk ved idiom i snæver forstand og kan også betegnes som idiomets ”overfladesemantik”. Overfladesemantikken konstitueres af idiom-konstituenternes semantik (= ”die litterale Lesart” (BURGER 1998: passim)), jf. også FARØ 2001b), mens *dybdesemantikken* er idiomets leksikaliserede semantik, dvs. den ”idiomatische Lesart” (BURGER 1998: passim). Selv om det er dybdesemantikken, som er relevant i en leksikografisk betydningsbeskrivelse, er idiomets *ikonografi*, og dermed dets overfladesemantik, en integreret del af idiomets semantik, som ifølge gængs opfattelse i forskningen kun vanskeligt kan isoleres fra den leksikaliserede, ”egentlige” semantik (jf. fx SCHEMANN 1991:2792).

f) trækket uden deiksis-karakter:

Denne brug af begrebet *deiksis* (jf. BUSSMANN 1990:163) skal forstås på følgende måde: *deiktiske syntagmer* har en entydig henvisningskarakter til konkrete begreber, fænomener, institutioner, lokaliteter, personer m.m. uden for sproget. Der kan være tale om *termer* (*das schwarze Brett*), *proprier* (*Das Rote Kreuz*, *Hans Mosters Vovse*), eller *betegnelser* inden for forskellige klasser af fænomener (*brændende kærlighed*, *arme Ritter*).

Disse er ganske vist alle ”leksikaliserede, non-tekstuelle polyleksikalske syntagmer med semantisk transformation og ikonografi” (jf. ovenstående), men de udpeger alle noget *konkret* i den ekstralingvistiske virkelighed og adskiller sig derved fra idiom i snæver forstand (jf. ANDERSEN (1998:14). De hører ganske vist til *fraseologien* (jf. FLEISCHER 1982:76ff.), men deres antal er ekstremt stort. Flerordsforbindelser i mere generel forstand i form af *proprier*, *fagtermer* m.m., som henviser til konkrete encyklopædiske fænomener, kan tælles i millioner (jf. PILZ 1981:92). Denne type polyleksikalske syntagmer hører ikke til idiomatikken i dette arbejdes brug af begrebet og behandles således ikke i undersøgelsen. Kun ikke-deiktiske syntagmer undersøges.

4.5. Syntagmer uden for undersøgelsens område

Som følge af den i 4.1. og 4.2. beskrevne begrebs- og termforvirring, gennemgås i nedenstående for tydelighedens skyld, hvilke polyleksikalske kategorier der i henhold til den i 4.4.2. fremlagte idiomdefinition *ikke* inddrages i denne afhandling. Det drejer sig om leksem-typer, der erfaringsmæssigt ofte blandes sammen med idiom i snæver forstand:

4.5.1. Kollokationer i bred forstand

(Fx *blondes Haar*; *der Hund bellt*²⁰; *lyst hår*; *hunden gør*). Kollokationer i bred forstand hører under fraseologien, men som fuldt transparente syntagmer uden semantisk transformation kan de ikke medtages i denne undersøgelse (jf. HAUSMANN 1989:1010ff. og COP 1991:2775ff.).

4.5.2. Kollokationer i snæver forstand

(Fx *sich die Zähne putzen*, *eine Nummer wählen*; *børste tænder*, *dreje et nummer*). Selv om denne kollokationstype udgør et vigtigt kontrastivt fraseologisk problem pga. de (arbitrært) divergerende syntagmer for samme semem på dansk og tysk, er deres komponenter ikke semantisk transformeret i forhold til deres primære betydning og dermed irrelevante for den foreliggende afhandling (jf. KROMANN/KJÆR 1994).

4.5.3. Parømier (ordsprog)

(Fx *Müßiggang ist aller Laster Anfang*, *ein gutes Gewissen ist ein sanftes Ruhekissen* (DU11); *leddiggang er roden til alt ondt*, *når katten er ude, danser musene på bordet*). Denne kategori, som også kan regnes til fraseologien, hører af syntaktiske grunde heller ikke til undersøgelsens genstandsområde: de adskiller sig fra det øvrige materiale ved bl.a. at være (mikro)tekster (RÖHRIG 1993) (jf. kriteriet *nontekstualitet*).

4.5.4. Idiosynkratiske/okkasionelle polyleksikalske metaforer

(Fx (*gøre ngt.*) *med testiklerne forrest*; *stramme sejlene*²¹). I overensstemmelse med kriteriet *leksikalisering* kan undersøgelsen naturligvis ikke beskæftige sig med sådanne polyleksikalske syntagmer, som er dannet ad hoc: dette er idiolektal og kreativ sprogbrug, og disse individuelle produkter kan ikke behandles under en generel fraseologisk og leksikologisk problemstilling. I overensstemmelse hermed opfatter jeg – modsat en række forskere – heller ikke de såkaldte ”Autorphraseologismen” (FLEISCHER 1982:71f.) som leksikologisk relevante og mener slet ikke, at andetledet ”-phraseologismus” er berettiget, eftersom en forfatters idiosynkratiske metaforer må henregnes til den litterære stilistik, såfremt de ikke er en leksikaliseret del af usus.

Dog gælder SCHMID’s (1989:122) konstatering: ”Immer aber steht hinter dem Phraseologismus (her: idiom, *K.F*) ein sprachschöpferischer Mensch (...). Wird die von ihm geschaffene Einheit von seiner Sprachgemeinschaft aufgenommen, immer wieder reproduziert und ins Lexikon aufgenommen, dann kann die Forschung von einem Phraseologismus sprechen”.

Idiomer kan ganske vist motivisk betragtes som en undertype af metaforerne (således fx hos INGENDAHL 1973:53 og LAKOFF/JOHNSON 1980), men de er samtidig mere end det (jf. 4.4.2.).

4.5.5. Fraseologismer med unikale/synkront opake konstituent

(Fx *Hasenpanier geben*; *alles Drum und Dran*; *med brask og bram*; *i ny og næ*). Disse fraser har ikke synkron *semantisk transformation* (jf. 4.4.2.), eftersom en eller flere konstituenten ikke forekommer i fri distribution.

²⁰ KROMANN/KJÆR (1995:2)

²¹ Jf. bilag iv.

4.5.6. Fraseologismer uden autosemantika²²

(Fx *nicht ohne sein; an und ab* (DU11); *nu og da*. Uden autosemantika kan et syntagma næppe være ikonografisk.

4.5.7. Bevingede ord:

(Fx *die Botschaft hör' ich wohl; noch ist Polen nicht verloren* (DU11); *hvad skal det nytte?, det sku' vær' så godt, og så' det faktisk skidt*). Denne type syntagmer har *tekstkarakter*, idet de citeres af brugeren. Idiomer er *tekst-komponenter*.

4.5.8. Funktionsverbalsyntagmer

(Fx *zum Abschluss kommen; zur Ruhe kommen* (DU11); *komme til en afslutning; falde til ro*). FVS er ikke ikonografiske.

4.5.9. Polyleksikalske syntagmer i form af *proprier*, *termer* etc.

(Fx *Das Tote Meer; Heiliger Abend* (DU11); *Røde Hunde; Den Sorte Død*). Denne type syntagmer er *deiktiske* og dermed ikke omfattet af idiom-definitionen.

4.5.10. Systemfremmede syntagmer:

(Fx *etwas ad acta legen; sancta simplicitas!*; *Grand Old Man* (DU11); *lægge ngt. ad acta; ngt. er alfa og omega* (TA)).

Systemfremmede syntagmer kan ikke siges at indeholde semnatisk transformerende komponenter i forhold til synkron fri distribution.

4.5.11. Pragmatiske formler/rutineformler

(Fx *guten Abend; na und?* (DU11); *tak for mad; og hvad så?*) (jf. COULMAS 1981). Disse syntagmer er ikke ikonografiske.

4.5.12. *Komposita* med metaforisk nomination

(Fx *Fettwanst; Negerkuss; bolighaj; pindsvinestilling*). *Komposita* er ikke polyleksikalske, men udgør ét graford.

Dermed ikke være sagt, at der er vandtætte skotter mellem disse kategorier og idiomatik. Især etymologisk er der meget ofte en sammenhæng mellem flere af disse kategorier og idiomatikken: fx er ordsprog og bevingede ord ikke sjældent kilde til idiomer²³, som det fx fremgår af idiomerne *komme først til mølle* (< ordsproget: *den der kommer først til mølle, får først malet*) eller *den ersten Stein werfen*, som ud over sin idiom-status også har karakter af bevinget ord. (jf. Otto Jespersens definition af bevingede ord i VOGEL-JØRGENSEN 1990:7).

²² Jf. FLEISCHER (1982).

²³ Men dette berettiger ikke til, at man i leksikografien lader ordsprog *repræsentere* idiomer, som der vises exx på i FARØ (2001a): ordsprog og idiomer må synkront principielt behandles som selvstændige lemmata.

4.6. Sammenfatning af kap. 4

Den foreliggende afhandling repræsenterer altså en idiom-opfattelse, som er forsøgt holdt konsistent og som hviler på en fast definition. I modsætning til både teori og praksis i forskningen er dette idiombegreb positivt defineret og kan betragtes som en snæver idiomopfattelse. ”Idiomatik” og ”fraseologi” er efter denne opfattelse ikke synonyme, men indgår derimod i en indbyrdes hierarkisk relation, idet *idiomatik* mest hensigtsmæssigt betragtes som en subkategori under den mere generelle kategori *fraseologi*. Mens fraseologien overordnet beskæftiger sig med *leksikaliserede polyleksikalske syntagmer*, behandler idiomatikken specifikt *fraseologismer med semantisk transformation (= idiommer) og ikonografi, men uden deiksis- og tekstkarakter*. Disse idiommer er i særlig grad kontrastivt relevante, som det fremgår af ovenstående.

5. Etableringen af et konfrontationsgrundlag

Vi vil nu gå over til de metodiske overvejelser vedrørende idiom-konfrontationen: hvordan sammenligner man et sprogpars idiomatiske inventarer?

Som udgangspunkt er det metodisk hensigtsmæssigt at lægge sig fast på en ”kontrastiv Optik” (KROMANN 1995), dvs. at analyseretningen bør defineres:

I denne undersøgelse gælder analyseretningen $L_1 - L_2$, med dansk som udgangssprog og tysk som målsprog. Denne analyseretning er monodirektional (jf. fx FABRICIUS-HANSEN 1981), dvs. resultaterne af undersøgelsen vil ikke nødvendigvis gælde set fra et tysk perspektiv. De er i princippet irreversible.

Fra den kontrastive lingvistik stammer endvidere kravet om et tertium comparationis (REIN 1983:10) (jf. også HARTMANN 1989:2856: ”das Komparabilitätskriterium”) som grundlag for at gennemføre en kontrastiv undersøgelse. Der må etableres et kommensurabelt udgangspunkt for konfrontationen af udgangssprogets idiomatiske inventar med målsprogets.

Et sådant grundlag består af en *kilde* (evt. flere), som anvendes som repræsentation for det, der her kaldes idiominventaret i dansk og tysk. Det er altså nødvendigt at tilvejebringe konkrete repræsentationer af den i første omgang abstrakte kategori ”idiomatik”. Samtidig må man, hvis man ønsker at få indsigt i de *generelle* mønstre i den kontrastive relation mellem to idiominventarer (jf. 1.1.), sørge for, at de valgte repræsentationer i hvert fald er tentativt repræsentative for kategorien som helhed (se nedenfor).

5.1. Den traditionelle konfrontationsmetode: bilingvale ordbøger som *tilstrækkelig* kilde til inventarielle idiomkonfrontationer

Ifølge SCHWARZE/WUNDERLICH (1985:8) gælder: "Für die Lexikologie (...) (steht) außer Frage (...), daß Wörterbücher als deskriptive Quelle unentbehrlich sind". Det kan derfor næppe undre, at en ofte anvendt kilde til kontrastive undersøgelser er *bilingvale ordbøger*.

HESSKY (1987:105) kalder denne metode en "systemlinguistischer Ansatz" og bruger den selv som basis for en generel konfrontation af tysk og ungarsk idiomatik. Fordelen ved at anvende bilingvale ordbøger som grundlag for en kontrastiv undersøgelse er den indlysende, at tertium comparationis er givet på forhånd: en bilingval ordbog repræsenterer i sin idealform netop en systematisk syntese af to sprogs leksikalske inventarer under et kontrastivt perspektiv. Det er derfor forståeligt, ikke mindst af tidsgrunde, at mange lingvister (fx Rajchstajn 1979 (i: BURGER 1982), HESSKY 1987 og KORHONEN 1987b, 1995:68 og 1997) anvender bilingvale ordbøger som kilde til idiomkonfrontationer (se 11.2).

Denne "systemlingvistiske" tilgang til idiomatikken består i, at man betragter de respektive sprogs inventarer synkront²⁴, dvs. som et system, der kan sammenlignes *umiddelbart* med andre sprogs idiomsystemer ved blot at analysere en ordbogs idiomatiske ækvivalensrelationer.

Visse problemer ved denne metode gør imidlertid, at man må tvivle på dens holdbarhed: dels er idiommer ikke fænomener, som optræder i et abstrakt lingvistisk vakuum (en art Saussuresk "langue", jf. HESSKY 1987:104); derimod forekommer de i konkret, autentisk sprog, der kan beskrives diakront, diastratisk, diasituativt, diatekstuel m.m. (jf. BERGENHOLTZ/TARP 1994:132ff.). Herudover er de som leksikalske elementer en del af en særdeles åben og produktiv lingvistisk kategori (REIN 1983:62) og dermed udsat for *sprogforandring* (jf. fx WOLFF 1994:28ff. og 267ff.). Meget tyder endda på, at idiommer i højere grad end andre leksikalske kategorier påvirkes af sprogforandring (jf. BURGER 1998:12ff.) – der er tale om en relativt hurtigt "muterende" kategori (jf. COULMAS 1985:250). Ahistoriske "system"-konfrontationer giver i denne forfatters øjne altså generelt kun mening, hvis det drejer sig om relativt stabile inventarer som præpositional-, affiks- og artikelinventarerne, men altså ikke for idiomatikkens vedkommende.

Dels er bilingvale ordbøger ofte idiosynkratiske, nonempiriske artefakter (jf. fx SCHWARZE/WUNDERLICH 1985:21; Gove, i: WIEGAND 1989:247; HAUSMANN/WERNER 1991:2714

og FARØ 2001a), som udgør en temmelig arbitrær *konstruktion* af sproget. De færreste tosprogsordbøger har som funktion at levere en videnskabeligt baseret beskrivelse af et sprogpars leksik. De er langt overvejende kommercielle produkter, som skal levere brugeren en vis støtte under sprogindlæringen eller oversættelsesprocessen. Hvis ordbøger skulle kunne leve op til prædikatet ”videnskabelig”, skulle deres kildegrundlag være 100 % klart formuleret og verificerbart: ”Wenn kein repräsentatives Korpus bei der Erarbeitung eines Wörterbuchs angewendet wird, dann sind die Angaben im Wörterbuch auch nicht repräsentativ” (RIPFEL 1989:200). Hvad kildegrundlaget for bilingvale ordbøger er, fortæller sig som regel i det dunkle: typisk er det et tidligere oplag + andre ordbøger + spredte belæg + forskellige forfatteres intuition, hvad der tilsammen giver en yderst heterogen og uigennemskuelig basis. Der er i hvert fald ikke tale om noget videnskabeligt grundlag. Egentlig videnskabelige ordbøger, der i reglen er korpusbaserede (jf. KROMANN et al. 1991:2714), eller som i det mindste klart fremlægger den empiriske basis og selektionsprincipperne for denne basis (RIPFEL 1989:202), er sjældne²⁵, og nærmest ikke-eksisterende når det gælder bilingvale ordbøger.

Sammenfattende kan man sige, at vil man i kontrastive leksikalske undersøgelser slippe for arbejdet med at compilere omfattende empiriske data, må man i hvert fald sikre sig, at det systematiserede sproglige materiale, man har til rådighed, lever op til almindelige videnskabelige standarder som transparens, intersubjektivitet, rekursivitet m.m. (jf. WIEGAND 1998:21 og SCHMIDT 1991:21). Det er videnskabeligt problematisk at sammenligne leksikalske ”systemer” ud fra traditionelle bilingvale ordbøger. I stedet må man betragte *usus*, idiom-*performansen*, i form af empiriske belæg – ikke et mere eller mindre tænkt *langue*. Hvis undersøgelsen vil tage højde for idiomkategoriens manglende diakrone stabilitet, må konfrontationen være diasystematisk nøje defineret, rammen må være fælles for sprogparret og den må samtidig være konsistent under hele analysen.

For sprogparret dansk-tysk eksisterer ingen videnskabelige²⁶ ordbøger. Så denne afhandling må give afkald på denne kildetype – i hvert som *tilstrækkeligt* grundlag (jf. også 6.2.1.).

²⁴ Her brugt i Saussuresk forstand om *ahistorisk* sprogbetragtning (jf. BUSSMANN 1990:760).

²⁵ Undtagelser er dog *Den Danske Ordbog* (ufærdigt manuskript, udkommer 2002) og *Longman Dictionary of Contemporary English* (1999).

²⁶ En videnskabelig ”akademi-ordbog” (jf. WIEGAND 1998:25) er endnu ikke blevet udarbejdet for sprogparret dansk-tysk, selv om der er gjort forsøg på det (jf. fx MØLLER 1981 og LARSEN 1983). Kravene til en videnskabelig bilingval

5.2. Idealmetoder: komparable korpora og oversættelseskorpora

En anden og mere stringent metode til at etablere et grundlag for en konfrontation på er at anvende et *korpus-par*, hvis funktion er at repræsentere det sprogpar, man ønsker at konfrontere med hinanden. Iflg. JOHANSSON (1998:4) findes der to typer korpora, som er velegnede til kontrastive undersøgelser, nemlig *komparable korpora* og *oversættelseskorpora*.

Komparable korpora er sammenstillet efter standardiserede principper, hvad angår omfang, diakroni, diastratum m.m., og de etablerer således kommensurable repræsentationer af de givne sprog. De opfylder dermed de betingelser, som ikke opfyldes af de eksisterende dansk-tyske ordbøger (jf. 5.1.). Sådanne korpora er af stor værdi for den kontrastive lingvistik, og for flere sprogpar²⁷ eksisterer denne type komparable korpora allerede.

Det europæiske PAROLE-projekt, som arbejder på at etablere sådanne korpora for alle EU's sprog (jf. ASMUSSEN/NORLING-CHRISTENSEN 1998:224), er et omfattende forsøg inden for dette felt, som måske vil give den kommende generation af kontrastive lingvister nye redskaber at arbejde med. Men foreløbig kan vi ikke drage nytte af dette projekt, og der eksisterer ingen komparable korpora med dansk og tysk, som kan danne grundlag for en interlingval idiomkonfrontation.

Et andet problem er desuden de idiomatiske leksemers relativt lave *frekvens* som tokens²⁸ i usus (jf. fx GOTTLIEB 1998:145): de tilhører ikke "kerneleksikken" (BERGENHOLTZ/MUGDAN 1990:1618), selv om de som kategori betragtet udgør et relativt hyppigt fænomen i usus. Derfor kræver det meget store korpora²⁹, hvis disse skal indeholde et adækvat udsnit af et sprogs idiomusus på et givent tidspunkt.

Heller ikke den type kontrastive korpora, JOHANSSON (1998:4) nævner som et særdeles velegnet grundlag for kontrastive analyser, nemlig *oversættelseskorpora*, dvs. maskinlæsbare konkordanser (se fx SINCLAIR 1997 og BIBER et al. 1998) af en mængde udgangstekster og deres oversættelser, råder vi over for sprogparret dansk-tysks vedkommende.

ordbog i streng forstand måtte i dag være, at den byggede på et parallelkorpus, som var sammensat ud fra korpuslingvistiske principper, sådan at hvert enkelt skridt i udarbejdelsen i princippet ville kunne efterprøves af andre lingvister.

²⁷ Fx engelsk-norsk og (inden for emnet *kontraktret*) engelsk-svensk-fransk (JOHANSSON 1998:5).

²⁸ Om den statistiske *type-token*-relation og sprogvidenskaben: se fx BUSSMANN (1990:812).

²⁹ For slet ikke at tale om decideret *frekvenslingvistiske* idiom-undersøgelser, som, for at være pålidelige, muligvis vil kræve *giga-korpora*, dvs. med et ordomfang på over en milliard. Det er dog formentlig blot et spørgsmål om tid, før

Konklusionen må altså blive, at der ikke eksisterer nogen systematiske lingvistiske kilder, som kan danne udgangspunkt for en videnskabelig sammenligning af dansk og tysk idiomatik. Alternativet må derfor være selv at forsøge at etablere et kildegrundlag, der har samme funktion som de beskrevne komparable korpora.

6. En alternativ konfrontationsmetode: empiri – ordbogsækvivalensangivelser – empiri

Som erstatning for det manglende videnskabelige systematiske kildegrundlag foreslås derfor i denne afhandling, at der anvendes en kombinationsmetode, der består af en *empirisk stikprøve* af idiominventaret for L₁, som kombineres med de eksisterende bilingvale ordbøgers ækvivalentangivelser, hvilke igen kontrolleres og suppleres af *korpusundersøgelser* for L₂'s vedkommende (se nedenfor). Stikprøven kan i princippet foretages i alle tekstsorter, der kan betegnes som standardsproglige, men en oplagt kilde er *aviser*, fordi disse er lettilgængelige og samtidige i snæver forstand (jf. 6.1.5.).

6.1. L₁: det danske idiominventar

6.1.1. En stikprøve af L₁-idiominventaret

Ifølge RIPPEN (1989:200) "(sind) echte Zufallsstichproben für bestimmte Forschungsziele möglich". Men *ægte stikprøver* forudsætter kendskab til "den Umfang der Grundgesamtheit" (ibid.), hvilket med statistiske termer kræver en *finit population* (PEDERSEN 1998:11, jf. også BERGENHOLTZ/TARP 1994:94f.).

Ligesom det er tilfældet med leksikken generelt, er det yderst svært at estimere det samlede inventar af idiomer i et sprogs usus, så idiominventaret i dansk og tysk må (foreløbig) siges at udgøre en *infinat population*.

sådanne lingvistiske kilder vil være til rådighed.

For L₁'s (dansk) vedkommende har jeg derfor med definitionen i 4.4.2. som "idiom key" (Tabossi/Zardon, i: HALLSTEINSDOTTIR 1999:93) foretaget en vilkårlig kompilation (BERGENHOLTZ/MUGDAN 1990:1619) af idiomer med kontekst i primært aviser (se 6.1.4.) og alfabetiseret dem i et "sample-korpus" (SINCLAIR 1997:23f.). Disse idiomer har funktion af en (statistisk uægte) stikprøve i forhold til den samlede population af idiomer i dansk (om statistiske begreber og sprogvidenskab: jf. PETERSEN 1998).

Udgangspunktet bliver dermed rent empirisk, idet L₁'s idiominventar repræsenteres af et udvalg af autentiske, i usus faktisk ytrede idiomer. At udgangspunktet for analysen er empirisk, og dermed baseres på den kontekstuelle realisering af de givne stikprøve-idiomer, betyder, at polyseme idiomer som fx *give råt for usødet*, *vende bøtten*, der mindst anvendes i to forskellige betydninger i samtidsdansk (jf. bilag ii), må monosemeres: forekommer begge varianter i stikprøvematerialet, må de behandles som to forskellige leksemer (jf. KORHONEN/KORHONEN 1995:70).

6.1.2. Spørgsmålet om repræsentativitet

"Immer dann, wenn sich die Grundgesamtheit aus praktischen oder theoretischen Gründen nicht exhaustiv erfassen läßt, ist Repräsentativität der Datenbasis gefragt. Die dann zu ziehende Stichprobe soll die Grundgesamtheit getreu abbilden, um auf diese Weise zu garantieren, daß Erkenntnisse, die durch Analysen der Stichprobe gewonnen werden, auch Gültigkeit für die Gesamtheit besitzen" (SCHAEDER 1990a:1642).

Det danske idiomkorpus (bilag ii) giver sig imidlertid ikke ud for at være repræsentativt i streng *statistisk* forstand, jf. BERGENHOLTZ/MUGDAN (1990:1622): "Es sei lediglich noch einmal vor der Vorstellung gewarnt, ein Korpus könne repräsentativ sein. Im statistischen Sinne ist dies prinzipiell nicht möglich. Erreichen und anzustreben ist jedoch ein Korpus, das als *exemplarisch* gelten kann, d.h. das eine *plausible Auswahl* (...) erfaßt" (mine kurs., K.F.).

Omfanget af stikprøven af danske idiomer i usus er temmelig stort, nemlig 500 (jf. bilag ii). Dette tal anser jeg for tilstrækkeligt stort til at kunne foretage generaliseringer om hele idiominventaret, med andre ord er der tale om et "plausibelt udvalg" i Bergenholtz/Mugdan'sk forstand. På den anden side er det klart, at denne beslutning kan gøres til genstand for diskussion, for hvorfor netop 500? Jeg har på dette punkt valgt at acceptere et element af vilkårlighed i undersøgelsen, idet jeg antager, at resultaterne af konfrontationen ikke ville blive signifikant

anderledes af, at udgangspunktet for stikprøven var fx 1000 eller 2000 danske idiommer, fordi det nuværende antal er relativt stort. Men naturligvis er der ingen garanti for, at denne antagelse er rigtig. Jeg ser blot ingen udvej uden om vilkårligheden på dette punkt, jf. ovenstående overvejelser om ordforråd og statistik.

6.1.3. Den empiriske metode

Burger (i: KROHN 1994:26) og i tilslutning hertil, Krohn (ibid.) har kritiseret anvendelsen af *tekster* som udgangspunkt for kontrastive idiomundersøgelser, ”weil Journalisten und Autoren in der Regel die Phraseologismen zu wortspielerischen Zwecken modifizieren”, mens Krohn tilføjer: ”Es ist m.E. auch wegen der bereits erwähnten schwer prognostizierbaren Vorkommenshäufigkeit der Phraseologismen zu zeitaufwendig, Texte zu exzerpieren” (ibid:26ff.).

Jeg har allerede (i afsnit 5.1.) argumenteret mod brugen af bilingvale ordbøger som udgangspunkt for den interlingvale idiomkonfrontation. Til Burgers og Krohns indvendinger mod et empirisk grundlag kan det for det første klart afvises, at journalister ”in der Regel” modificerer idiommerne. Studerer man bilag ii og sammenholder med korpusundersøgelser (se nedenfor) og monolingvale ordbøger, vil man se, at fænomenet *idiommodifikation* (jf. BURGER 1998: passim) hører til undtagelsen i sagprosattekster – og disse undtagelser er det uproblematisk at korrigere for.

Krohns henvisning til ”Zeitaufwendigkeit” er imidlertid relevant nok: det er absolut et omfattende arbejde at indsamle empiri ”fra bunden”. Men det er på den anden side betingelserne, hvis man vil undgå de systematiserede kilders (ordbøgernes) mange fejl og man i øvrigt, som i dette arbejde, ønsker at beskrive det moderne sprog i mere *snæver* forstand³⁰. Jf. hertil også BERGENHOLTZ (1988:22): ”Itkonen kalder tekstundersøgelser for ’en unødigt ceremoni’. Jeg vil kalde dem tidskrævende og anstrengende, men samtidig vil jeg påpege, at de efter min mening er nødvendige, hvis man vil nå til resultater, som går ud over en sammenfatning af allerede opnåede resultater”.

6.1.4. Printmedier og standardsprog

Avissproget falder i stor udstrækning sammen med den varietet, der normalt betegnes ”standardsproget” (BUSSMANN 1990:732, jf. også RIPPEN 1989:196 (problematiserende)). Dette er

³⁰ Mange ordbøger indeholder forældet materiale, fordi man generelt er varsom med at sortere ud i allerede kodificeret stof (jf. fx FARØ 2001a).

en afgørende præmis for at kunne anvende empiriske belæg fra primært aviser som repræsenterende almensproget.

Postulerer man derimod, at der eksisterer et særligt avissprog, som ikke i høj grad falder sammen med standardsproget, så kan metoden naturligvis ikke godtages. I overensstemmelse med ovennævnte forfattere mener jeg dog ikke, at en sådan indvending er holdbar: som enkeltkilde betragtet er der tale om en diasystematisk yderst bredspektret kilde, samtidig med at standardsproget i denne tekstsart (GÜLICH 1972) er den altdominerende enkeltvarietet. Avis sproget udgør derfor den vigtigste ikke-systematiske kilde for undersøgelsen, hvad angår repræsentationen af både L₁ og L₂.

Avisselektionen³¹ er præget af denne forfatters læsevaner, og der er ikke forsøgt nogen afbalanceret repræsentation af det danske avisspektrum. Det er ikke denne undersøgelses formål at beskrive avissproget som sådan på dansk og tysk, men derimod at udnytte aviserne til at beskrive de pågældende sprogs idiomatik. Så længe udvalget af aviser har en vis bredde og disse samtidig kan siges at være standardsproglige, så er det for så vidt underordnet, *hvilke* aviser der konkret er tale om.

Hvad angår *talesprog*, så er dette medium til en vis grad repræsenteret indirekte i kildematerialet (bl.a. i form af interviews), men det skal alligevel påpeges, at undersøgelsen med sit kildegrundlag i princippet kun kan udsige noget om de *skrevne* interlingvale idiomrelationer mellem dansk og tysk³².

6.1.5. "Samtidsdansk" og "Gegenwartsdeutsch"

Undersøgelsens genstand er *moderne* kontrastiv idiomatik. Hermed beskæftiger den sig med det, LAURIDSEN/POULSEN (1995:19) kalder "moderne standardsprog", eller "samtidssprog" (BERGENHOLTZ et al. 1997:228) – en pendant til det tyske "Gegenwartssprache" (jf. fx WAHRIG 2000:528).

"Über die Frage, welcher Zeitspanne die Texte bei einem Wörterbuch der "Gegenwartssprache" entstammen sollten (...), wäre zu diskutieren" (BERGENHOLTZ/MUGDAN

³¹ Se bilag i.

³² Dette problem er i øvrigt tilbagevendende i lingvistiske undersøgelser: inddragelse af *repræsentativt* og *moderne* talesprogsmateriale er problematisk, fordi denne kildetype er ekstremt arbejdsintensiv både at indsamle, transskribere og analysere. Selv store dokumentationsprojekter som *Den Danske Ordbog* har måttet sande dette (jf. Asmussen 1999:mdtl.).

1990:1619). I det hele taget er det generelt uklart, hvad betegnelsen ”Gegenwartssprache” reelt dækker over. Både FLEISCHER (1982), DROSDOWSKI (1992), SCHIPPAN (1987) og PILZ (1978:10) bruger begrebet uden at præcisere, hvad der egentlig menes med det (jf. også afsnit 8.2.2).

Et alt for fleksibelt synkroni-begreb er næppe anvendeligt for den foreliggende undersøgelse, idet det må formodes at dække over væsentlige idiomatiske forandringer. Begreber som *moderne dansk* eller *Gegenwartsdeutsch* er i denne sammenhæng kun brugbare, hvis de defineres nøje. Også her er en præcis diasystematisk forankring nødvendig.

Følgelig holder denne undersøgelse sig inden for en tidsmæssig ramme, der omfatter *de seneste 10 års idiomus*. Denne ramme gælder naturligvis for både L₁ (dansk) og L₂ (tysk). Hermed er undersøgelsesgenstanden i temmelig streng forstand *samtidsidiomatik*. En sådan præcisering må være nødvendig, hvis ikke undersøgelsen skal blive et delvist sproghistorisk bidrag, snarere end en moderne kontrastiv sprogbeskrivelse.

6.1.6. Kompilationen af idiomer fra L₁ (dansk): empiri og leksikalisering

Hvad den konkrete kompilation af danske idiomer angår, som danner udgangspunkt for idiomkonfrontationen, så er den foretaget strengt tilfældigt ud fra idiomdefinitionen i 4.4.2. Intet er blevet bortsorteret ud fra andet end disse formelle kriterier.

Et af disse kriterier var, at idiomet var *leksikaliseret*. Kriterierne for at afgøre, om et syntagma er leksikaliseret, er i høj grad et spørgsmål, som kan diskuteres. Glazyrins (i: BURGER et al. 1982:303) krav er enten: 1) to ordbogsbelæg, eller 2) tre tekstbelæg.

Imod disse krav kan dog indvendes, at Glazyrin ikke tager højde for ordbogsinterdependens, der som nævnt er et udbredt fænomen (jf. SCHAEDELER 1987:16): med dette problem in mente er det vigtigt at fremhæve, at ordbøgernes antal ikke nødvendigvis øger deres kildeværdi.

Til gengæld er tre tekstbelæg næppe nødvendigt: to uafhængige belæg må være et tilstrækkeligt grundlag.

Kriterierne for optagelse L₁-korpuset var derfor, at det potentielle idiom var repræsenteret i to forskellige og af hinanden uafhængige kilder, hvoraf minimum den ene repræsenterede autentisk tekst. Dette kunne opfyldes ved, at idiomet optrådte fx i samme eller i

forskellige aviser på to forskellige tidspunkter (og fra to forskellige skribenter), eller ved at idiomet optrådte i en avis og *desuden* var kodificeret i en dansk monolingval ordbog (se nedenfor).

Derved sikres dels, at idiomet anvendes i moderne dansk, dvs. at undersøgelsesobjektets tidsmæssige ramme (1990-2000) overholdes, dels undgås *idiosynkratiske* og *okkasionelle metaforer* (jf. 4.5.1.).

Hver gang et dansk idiom blev registreret i en tekst, blev det (i sin autentiske distribution) placeret i en ”venteliste” og forsynet med kilde, dato og sidetal. Kunne idiomet verificeres af en ordbog eller af et andet belæg som leksikaliseret, blev det opført i det endelige korpus, et *sample-korpus*. Dette korpus indgår som en integreret del af bilag ii, nemlig som den øverste del af de enkelte ”artikler” i korpuset.

Et eksempel på den danske del af en sådan ”artikel” er:

3. slå alarm

Landstræner og fysioterapeut slår alarm over for håndboldspillernes hårde program (POL, 10.11.98, 1:19)

I går blev der nogle steder målt omkring 40 grader. Læger slår alarm og råder folk, hvis helbred ikke er på toppen, til at holde sig inde (POL, 18.07.99, 1:10)³³

Disse to belæg, som svarede til kompilatorens intuition, er dels en garant for, at idiomet *slå alarm* er leksikaliseret i dansk, dels er kildedateringen sikkerhed for, at de ikke er gået af brug i samtidssproget. Dette problem kan man ikke sikre sig mod, hvis man alene anvender systematiske kilder som ordbøger i undersøgelsen, hvor idiomets brug i det moderne sprog kan være tvivlsom.

I andre tilfælde består dokumentationen af en kombination af et belæg og en ordbogskodificering³⁴. Der er først og fremmest anvendt to danske ordbøger til sikring af de danske idiomers leksikaliserethed, hvor der ikke kunne findes flere empiriske belæg via den usystematiske kompilationsmetode, nemlig RØDER (1998) (*Danske Talemåder* = DA) og BECKER-CHRISTENSEN (1998) (*Politikens Nudansk* = NU).

³³ ”POL” står for POLITIKEN, jf. forkortelseslisten (bilag v).

³⁴ Se forkortelseslisten (bilag v) for dechiffreering af siglerne.

Især førstnævnte ordbog er værdifuld som kontrolinstans, idet den indeholder *belæg* (jf. BERGENHOLTZ et al. 1997:77), som er daterede. Men også NU er anvendelig, eftersom den er delvist korpusbaseret³⁵.

I enkelte tilfælde er også *Den Danske Ordbogs Korpus* (DDO-K) og *Berlingske Avisdata* (BA) blevet anvendt som kontrolkilder af det potentielle danske idiom, både hvad angår leksikalisering, grundform og betydning. Også hvor forskellige tekstbelæg har været indbyrdes modstridende, eller hvor denne forfatters sproglige kompetence har sæt tvivl om belæg eller ordbogsinformationer, er korpusundersøgelser blevet foretaget³⁶ (jf. nedenfor).

Et par exx kan illustrere arbejdsgangen med det empiriske L₁-materiale: under kompilationen af stikprøveidiomer for udgangssproget (dansk) (se bilag ii) blev i POL (09.07.99) fundet flg. belæg:

”Når jeg ser tilbage på de 14 år, jeg er kommet til Berlinalen, kan jeg godt mærke, at de er begyndt at stramme sejlene”

Som udgangspunkt må dette betegnes som et potentielt dansk idiom. For at være sikker på, at *stramme sejlene* er leksikaliseret i dansk, må idiomet dog optræde mere end én gang i kildematerialet (jf. ovenfor). I den periode, indsamlingen fandt sted, kunne imidlertid kun konstateres dette ene belæg. Kontrolopslag i DA og NU førte ikke til nogen verifikation af syntagmet som et leksikaliseret idiom i moderne dansk, og korpusundersøgelser i DDO-K og BA førte ligeledes til et negativt resultat.

Konklusionen af disse undersøgelser må derfor være, at selv om der foreligger et empirisk belæg på et syntagma, som tilsyneladende besidder idiomatiske træk, så kan der ikke være tale om, at kriteriet *leksikalisering* er opfyldt (jf. 4.4.2. (a)), hvis ikke syntagmet kan bekræftes via andre ikke-intuitive kilder. *Stramme sejlene* kan altså ikke indgå i denne undersøgelse, selv om det muligvis er leksikaliseret i dansk.

Det samme gælder syntagmet *ngns. parader falder*: for en empirisk tilgang til kontrastiv idiomatik kan det næppe være tilstrækkeligt, at der dels foreligger belægget:

For år tilbage skrev jeg nemlig i en anmeldelse, at når Asmussen går i gang med sin gamle kendingsmelodi, så falder alle mine parader (POL, 13.07.99, 2:7),

³⁵ Der er gjort udstrakt brug af den omfattende tekstdatabase *Polinfo* (se ordbogens indledning, s. 7).

³⁶ Et delresultat af disse undersøgelser indgår i artiklen *Idiomatik i moderne dansk-tysk leksikografi* (= FARØ 2001a).

og at kompilatoren desuden er sikker på, at han har set eller hørt denne metafor før. Når ingen af førnævnte systematiske eller empiriske kilder indeholder syntagmet, så kan det ikke regnes som sikkert leksikaliseret: kompilatoren kunne jo huske forkert. Så heller ikke *ngns. parader* kan indgå i denne undersøgelse.

En lang række potentielle idiomer er på denne måde blevet udskilt undervejs i processen, for nogles vedkommende givetvis uretfærdigvis. Imidlertid må det være et krav til empiriske undersøgelser, at lingvisten ikke går på kompromis med de opstillede kriterier: ellers sniger der sig subjektivismen ind og dermed unødvendige fejlkilder.

Resultatet af denne kompilation er et verificeret empirisk stikprøve-udvalg af det samtidige danske idiom-inventar, som indgår som en integreret del af bilag ii.

6.2. L₂-idiominventaret (tysk)

Som det fremgik af afsnit 5.2., er pålidelige parallelkorpora et optimalt udgangspunkt for kontrastive undersøgelser af et sprogpars leksik. Da dette grundlag som nævnt ikke foreligger for undersøgelsen, er et parallelkorpus mhp. det tyske idiominventar (L₂) forsøgt etableret via en alternativ metode.

I forrige afsnit blev redegjort for opbygningen af udgangspunktet for idiomkonfrontationen, nemlig det omtalte danske idiom-samplekorpus. Spørgsmålet er nu, hvordan man for det tyske inventars vedkommende kan etablere en forbindelse til det danske stikprøvekorpus, for hvilken gælder, at den kontrastive lingvistik's krav om et adækvat tertium comparationis overholdes?

Umiddelbart virker det som en umulig opgave: stikprøvemethoden, dvs. etableringen af et omfattende tilfældigt sample-korpus, som blev anvendt som repræsentation for den danske idiomatik, kan ikke benyttes for det tyske inventars vedkommende, for et tilsvarende tilfældigt indsamlet korpus af 500 tyske idiomer ville resultere i to temmelig inkongruente korpora. Der ville kun i enkelte tilfælde optræde interlingvalt parallelle idiomer, som kunne danne udgangspunkt for en sammenligning.

Derfor må der konstrueres et mere direkte medium til det tyske synkrone idiom-inventar. Hvis ikke de bilingvale ordbøger allerede i afsnit 5.1. var blevet afvist på grund af deres manglende videnskabelige koncept m.m., ville det have været oplagt at pege på de dansk-tyske

ordbøgers *ækvivalentangivelser* som en oplagt kilde at etablere et tysk parallelkorpus til det allerede etablerede danske sample-korpus i bilag ii ud fra.

6.2.1. Bilingvale ordbøger som *partiel* kilde til idiom-*ækvivalensrelationer*?

I afsnit 6.1. ff. blev et samplekorpus for udgangssprogets (dansk) idiominventar etableret (jf. bilag ii). Dette empiriske korpus har funktion af en stikprøve i forhold til det danske idiominventar. Med et stikprøveudvalg for det danske idiom-inventar til rådighed kan man imidlertid spørge, om ikke de bilingvale ordbøgers ækvivalentangivelser under visse betingelser kan anvendes som *partiel* kilde i undersøgelsen? Kan man anvende de bilingvale ordbøgers ækvivalensangivelser til alene at fastslå *ækvivalensrelationerne* mellem det danske og det tyske idiominventar, med udgangspunkt i det etablerede danske idiomkorpus? Hvis det kan lade sig gøre at klarlægge, hvordan forholdet er mellem det danske idiomkorpus og dettes idiomatiske ækvivalenter i tysk, så kan der sammenstilles et materiale at generalisere om dansk-tysk idiomatik ud fra.

Hvis man begrænser brugen af de bilingvale ordbøger som kilde til dette ene aspekt: idiom*ækvivalens*, og hvis samtidig to præmisser er opfyldt, nemlig 1) at begrebet *ækvivalens* afklares i forhold til undersøgelsen, og 2) at ordbøgernes ækvivalensangivelser er *pålidelige*, så må det være rimeligt at udnytte de bilingvale ordbøger som *partiel* kilde i undersøgelsen. Nemlig til det helt afgørende skridt, hvor forbindelsen mellem de to idiominventarer skal etableres, deres *tertium comparationis*.

6.2.2. Ækvivalensbegrebet

”Bei der kontrastiven Analyse zweier Sprachen geht man jeweils von einem wie auch immer gearteten Äquivalenzbegriff aus” (HESSKY 1987:55). Også en undersøgelse af idiom-relationerne mellem dansk og tysk må således tage stilling til begrebet ækvivalens. I de seneste tiår er begrebet blevet problematiseret så meget af forskningen, ikke mindst translatologien (jf. fx PARTINGTON 1995), at det ikke længere uden videre kan lade sig gøre at anvende et ”naivt” ækvivalensbegreb.

6.2.3. Ækvivalensaspekter

SCHOLZE-STUBENRECHT (1995) gennemgår 14 *ækvivalensaspekter*, som har betydning for ækvivalensbegrebet, nemlig: 1) semantisk, 2) stilistisk, 3) pragmatisk, 4) terminologisk, 5) diakron, 6) kontekstuel, 7) syntaktisk-grammatisk, 8) metaforisk, 9) etymologisk, 10)

orddannelsesmæssig, 11) hyppighedsmæssig (= frekventuel), 12) lydlig-rytmisk, 13) diatopisk, og endelig 14) ordforrådsmæssig (= leksikalsk) ækvivalens.

Nogle af disse aspekter må betegnes som selvfølgelige i et ækvivalensbegreb i streng forstand og dermed også som ufravigelige for den foreliggende undersøgelse, nemlig *semantik*, *stilistik*, *syntaks* og *kontekst* – sidstnævnte er det eneste mulige grundlag for empirisk at aflæse idiomets semantik.

Andre er naturligt betinget af de entydige rammer for undersøgelsesgenstanden: moderne standardsproglig idiomatik: *diakron* ækvivalens forudsættes, idet undersøgelsen udelukkende beskæftiger sig med de seneste 10 års kontrastive usus (jf. 6.1.5.); *diatopisk* ækvivalens er ligeledes en forudsætning som følge af undersøgelsens begrænsning til *standardsproget*; *metaforisk* ækvivalens er i denne sammenhæng en selvfølge, eftersom idiomere i denne afhandling definatorisk er metaforiske (jf. 4.4.2.).

Enkelte aspekter er derimod helt irrelevante for undersøgelsen: *terminologisk*, *lydlig-rytmisk*, *orddannelsesmæssig* ækvivalens, mens et enkelt ikke har nogen relevans i første omgang: *leksikalsk* ækvivalens (se dog kap. 11).

Frekventuel ækvivalens er et relevant og underbelyst spørgsmål, men her kræves der komparable korpora i streng forstand (se afsnit 5.2.), hvis kontrastive frekvensrelationer skal kunne udregnes.

Hvad det *pragmatiske* ækvivalensaspekt angår, så er dette ikke noget, som alene kan fastslås ud fra tekstundersøgelser: dette aspekt har jo bl.a. at gøre med ytringens *virkning* på modtageren. At konstatere en sådan virkning ville kræve fx en sammenlignende native speaker-undersøgelse for hhv. L₁- og L₂-idiomet i den aktuelle kontekst, medmindre det pragmatiske aspekt skulle fastslås ud fra et rent spekulativt grundlag.

6.2.4. Denne afhandlings ækvivalensbegreb

HESSKY (1987:55) opererer med begrebet *funktionel ækvivalens*. I forbindelse hermed diskuterer hun ”Funktionsgleichheit” (ibid.): ”Eine so verstandene funktionale Äquivalenz ist aber höchstens auf der Ebene des Textes, ganzer Äußerungen interpretierbar”. Hessky finder gennemførelsen af en konfrontation på dette grundlag uigennemførlig og drager den konklusion, at *funktionel ækvivalens* må forstås som ”die Funktion der Vermittlung von Inhalten” (ibid.) – altså som ren semantisk ækvivalens.

Til dette kan siges to ting: dels må den tekstbaserede interlingvale sammenligning af leksemer ikke bare være idealet som hos Hessky, men også *praksis*. For først i en given ko- og kontekst kan man tale om et leksems empiriske betydning i usus. Idiomet i sin autentiske kontekst er garanten for, at der er tale om reel-, og ikke pseudoækvivalens, når man sammenligner idiommer interlingvalt.

Dels må man konstatere, at Hessky forsimples problemet noget, når hun beskriver funktionel ækvivalens som ren ”indholdsækvivalens”. Skal begrebet ”funktionel ækvivalens” være brugbart som *tertium comparationis* i kontrastive analyser af et sprogpars leksik generelt, må det suppleres og præciseres. Som udgangspunkt er det nemlig et godt redskab til formålet. Hvad der mangler for at begrebet ”funktionel ækvivalens” bliver et brugbart *tertium comparationis* for konfrontationen af det dansk-tyske idiominventar er de omtalte elementer af Scholze-Stubenrechts ækvivalensaspekter.

Eksempelvis kan man ud fra ovenstående kriterier om flg. hhv. dansk og tyske idiombelæg:

Hvorom alting er, så har vi da her en række ideer at have i baghovedet til næste gang han ringer (POL, 28.12.98, 1:13) (+ TA)

Klar, wenn die Familie angegriffen wird, würde er sich wehren, und das hätte er auch wahrscheinlich im Hinterkopf (ZEIT, 24.09.98, Daniel Brockelt, Zeitsoldat: Bundeswehr war die einzige Perspektive) (+ DU11)

konstatere, at de *ækvivalerer*: idiommerne har samme *semantik* (= ’bevare ngt. i erindringen’), parallel *kontekst*, samme *stilværdi* (uformelt sprog), samme *syntaks* (ingen restriktioner), samme *diakroni* (begge belæg fra 1998, dvs. fra tiåret 1990-2000), og endelig samme *diatopi* (standardsprog).

Ækvivalens mellem et interlingvalt idiompar bliver altså, i revideret form af HESSKY (1997), i denne afhandling opfattet som *funktionel ækvivalens* (= *oversættelsesækvivalens*), når følgende af Scholze-Stubenrechts ækvivalensaspekter er opfyldt: *semantik* (Hesskys eneste kriterium), *kontekst*, *stilistik*, *syntaks*, *diakroni* og *diatopi*.

En fordel ved dette ækvivalensbegreb er bl.a., at det er *empirisk falsificerbart* og dermed videnskabeligt i streng forstand (jf. SCHMIDT 1991:131). Det er det pga. den kontekstuelle komponent.

En idiomækvivalentangivelse i en af de anvendte bilingvale ordbøger skal altså kunne verificeres af autentiske tekster i L_1 og L_2 , i hvilke målidomet er udgangsideomets *funktionelle ækvivalent* i ovennævnte specificering af begrebet, for at ordbogens ækvivalentangivelse kan bruges som sikker kilde i denne undersøgelse. ”Ækvivalensrelationen” mellem de to idiommer i denne brug af termen er efter denne forfatters opfattelse samtidig forudsætningen for, at det overhovedet giver mening at tale om et interlingvalt *idiompar*.

7. Vurdering af bilingvale ordbøgers ækvivalentangivelser

Vi vil nu gå over til det punkt i undersøgelsen, der drejer sig om, hvorvidt de udvalgte ordbøgers ækvivalentangivelser kan anvendes som tertium comparationis i en konfrontation af det danske og det tyske idiominventar. Her kommer det netop introducerede funktionelle ækvivalensbegreb til at spille en central rolle.

7.1. Tre ordbøger med en bilingval idiomatisk dimension

Ligesom det var tilfældet med idiomkompilationen til det danske korpus, er der en vis vilkårlighed forbundet med at udvælge kilder til ækvivalensrelationer mellem dansk og tysk idiomatik. Selv om man i den bilingvale leksikografi på den ene side kan registrere ”kontrastive Normen” (WIEGAND 1999:VIII), dvs. nationalt normerede, interdependente idiom-ækvivalentangivelser³⁷, er der på den anden side påfaldende stor variation i ordbøgernes ækvivalentangivelser til de enkelte idiommer.

Dette er et udtryk for ordbøgers arbitraritet³⁸. Som en konsekvens heraf kan den kritiske ordbogsbruger som udgangspunkt anvende *flere* ordbøger som et første skridt til at nivellere den enkelte ordbogs vilkårlighed.

Til undersøgelsen er derfor udvalgt 3 ordbøger med en bilingval idiomatisk dimension. Det drejer sig om de to almenordbøger *Dansk-Tysk Ordbog* fra Gyldendal (= BORK 1996) og *Dansk-tysk ordbog* fra Munksgaard (= BERGSTRØM-NIELSEN et al. 1996), samt

³⁷ Fx er det påfaldende, at både GY, MU, TA og HANSEN (1993) anfører *seine Haut zu Markte tragen* som ækvivalent til *vove pelsen*, når ingen af de 7 belæg i ZK (1999) ækvivalerer med det danske idiom i 2 forskellige kontekster (bilag ii). Sandsynligvis har ingen af dem foretaget selvstændige empiriske undersøgelser af idiommerne i brug, men stolet på at (overflade-) paralleliteten mellem *pels* og *Haut* garanterede ækvivalens.

³⁸ Denne arbitraritet går endog så vidt, at der også i den enkelte ordbog, hvor et idiom optræder flere gange under sine

specialordbogen (jf. HAUSMANN et al. 1989) *Talemåder i dansk. Ordbog over idiomer*, ligeledes fra Munksgaard (= ANDERSEN 1998) – i det følgende forkortet hhv. GY, MU og TA.

En ordbog med en *bilingval dimension* behøver ikke primært at være bilingvalt konciperet. Men med en ordbog som TA, der i virkeligheden er *polylingval*, med tysk som et af flere målsprog, kan man vælge at fokusere på det dansk-tyske aspekt alene og dermed udnytte en af ordbogens potentielle bilingvale dimensioner.

Disse tre ordbøger er valgt, fordi de alle har et stort indhold af idiomer, og fordi de eksisterer i udgaver fra senhalvfemserne, hvilket tidsmæssigt falder inden for denne undersøgelses ramme (1990-2000). For GY og MU's vedkommende har desuden deres relativt store udbredelse været af betydning³⁹.

7.2. Validering af GY, MU, og TA's idiom-ækvivalensangivelser

7.2.1. Kritiske undersøgelser af idiomatik i dansk-tysk leksikografi

I sit forsøg på at formulere en almen leksikografisk teori regner WIEGAND (1998:6) ''Kritische Wörterbuchforschung'' som én kategori af et kompleks af ordbogsforskningstyper. En udbredt variant af kritisk ordbogsforskning er *recensionen* (jf. BERGENHOLTZ/MOGENSEN 1993).

Recensioner er imidlertid på grund af aktualitetskravet ofte overfladiske og idiosynkratiske i deres kritik: denne er som regel baseret på tilfældige nedslag under en gennembladning (jf. AXELSEN 1992). Egentlige *tematiske* kritikker, som bygger på grundigere undersøgelser af enkeltproblemer, er relativt sjældne. Sådanne undersøgelser må karakteriseres som *systematisk* ordbogsforskning med en kritisk dimension (BERGENHOLTZ/MOGENSEN 1993:12)

En undersøgelse af ''Idiomatik i moderne dansk-tysk leksikografi'' er imidlertid blevet foretaget (FARØ 2001)⁴⁰. Konklusionen i denne artikel er, at idiomatikken på en lang række punkter er mangelfuldt og usystematisk behandlet i den danske leksikografi med tysk. Flere af de i artiklen undersøgte punkter har i høj grad relevans for problemstillingen i denne afhandling. I det

forskellige konstituenten, ses exx på *forskellige* ækvivalenter hvert sted (jf. FARØ 2001a).

³⁹ En anden udbredt dansk-tysk ordbog, HANSEN (1993), er ikke inddraget, fordi den dels i høj grad bygger på GY og MU (jf. dens forord), og dels, som påvist i FARØ (2001a), kun indeholder en temmelig lille del af det moderne idiominventar (ca. 25 %).

⁴⁰ Denne artikel er direkte affødt af den foreliggende undersøgelse: efterhånden som det blev klart, at ordbøgernes idiombeskrivelse og empirien ikke stemmede overens, blev dette punkt så omfattende, at det måtte udskilles af afhandlingen og behandles i en egen artikel.

følgende vil derfor med udgangspunkt i den nævnte artikel de vigtigste problemer vedrørende den bilingvale leksikografis ækvivalentangivelser som kilde til dansk-tyske idiomrelationer blive gennemgået eksemplarisk.

7.2.2. Identifikation af idiomer

I FARØ (2001a) påvises det bl.a., at ordbøgernes *markeringssystemer* dels er usystematiske i deres udgangspunkt, dels at de anvendes inkonsekvent. Disse mangler gør ordbøgerne til et mindre godt værktøj til idiom-oversættelse, men de skaber også problemer for lingvisten, der foretager en kontrastiv leksikalsk undersøgelse på grundlag af de angivne ækvivalensrelationer.

Eksempelvis kan man strengt taget ikke vide, om *åbne ballet – den Ball eröffnen* (GY) beskriver en idiom-relation, eller om der er tale om et kollokationspar. Ordbogen har ikke monosemeret de polyseme syntagmer.

Selv om princippet må være, at der markeres, hvor der er tale om en *idiomatisk* realisering, så er markeringen gennemført så mangelfuldt (kun for 20 % af idiomernes vedkommende (FARØ 2001a:4)), at GY's intention bag *åbne ballet* udmærket kunne være at præsentere et dansk idiom og dets tyske ækvivalent. Men brugeren, fagmand eller ej, kan ikke afgøre det med sikkerhed.

Der er ikke tale om noget enkeltstående tilfælde, men om en klar tendens, der gælder både GY og MU: markeringen af idiomatiske syntagmer er så mangelfuld, at det generelt er meget svært overhovedet at *identificere* det potentielt idiomatiske inventar i de anvendte ordbøger som idiomatisk. Dette gør ordbøgerne delvist upålidelige som kilde, i hvert fald i de ganske mange tilfælde, hvor et syntagme både forekommer som kompositionelt genereret kollokation og som idiom i usus⁴¹. Leksikologen, som ønsker at anvende ordbøgernes ækvivalentangivelser som kilde, kan ikke afgøre, om lemma- og ækvivalent-syntagmet er idiomer eller kollokationer.

7.2.3. Idiomernes form

For en interlingval idiomkonfrontation, der i høj grad fokuserer på kontrastive overensstemmelser og forskelle på *udtrykssiden* (jf. 1.1.), er det naturligvis af afgørende betydning for de endelige resultater, hvordan kilden til idiomækvivalens præsenterer idiomernes *form*. At idiomer langt fra er

⁴¹ Hvad der fx ikke er tilfældet med *have øjnene på stilke* og *kende sine lus på gangen*: her er idiomkarakteren entydig og ambiguiteten dermed fraværende.

fikserede formativer og at tilbageførslen af dem til en lemmaform ikke er så problemfri, som det kan synes, fremhæves ofte i den fraseologiske forskning (jf. fx FLEISCHER 1982:209ff.).

I FARØ (2001a) konstateres det således også, at det idiomatiske stof i dansk-tyske ordbøger både på lemma- og ækvivalentsiden er præget af disse vanskeligheder, ikke mindst når det handler om, hvilken *form* idiomet konkret skal præsenteres i.

Fx er der i alle tre kildeordbøger exx på idiomatisk interferens (ibid.:13f.) i form af idiomatiske *germanismer*: et udgangsideom som *der falder skæl fra ngns. øjne* anføres som **det falder som skæl fra ngns. øjne* (GY, MU, TA), selv om alle korpusexx hjemler den første variant som leksikaliseret i samtidssansk. Årsagen er sandsynligvis interferens fra det tyske ækvivalent-idioms struktur: *jmdm fällt es wie Schuppen von den Augen*.

Der er ligeledes en række exx på, at idiomerne ikke anføres i den usuelle form, men derimod i arkaiske og idiosynkratiske former, som ikke kan bekræftes vha. søgninger i moderne korpora (ibid.:14). Fx finder man i ordbøgerne **hvile på sine laurbær* i stedet for det empirisk verificerbare *hvile på laurbærrene*, mens formen **være den, der bærer bukserne* synes at være en rent idiosynkratisk gengivelse af det usuelle *være den, der har buskerne på*.

7.2.4. Ordbøgernes ækvivalentangivelser

Med det teoretiske udgangspunkt, at ækvivalens for en oversættelsesordbogs vedkommende må være lig med *funktionel-* eller *oversættelsesækvivalens* (jf. 6.2.4.), så må kravet til ordbogens ækvivalensansættelse være, at ækvivalenten kan anvendes i praksis i en autentisk oversættelsessituation, hvor et idiom + kontekst i L₁ skal oversættes til et idiom + kontekst i L₂. Det må med andre ord i princippet være muligt for en ordbogsbruger med et dansk idiom i en autentisk tekst at finde en parallel autentisk tysk kontekst, hvori det tyske idiom indgår, som han har fået som oversættelsesforslag af ordbogen, hvis oversættelsesforslaget skal kunne siges at være brugbart. Brugbarheden i sådanne tekstbaserede kontrastive situationer er samtidig kriteriet for, om der overhovedet er tale om ækvivalens i denne undersøgelses brug af begrebet (jf. 6.2.4.). I det følgende vil en række problemer i forbindelse med ordbøgernes ækvivalentangivelser for denne undersøgelse blive belyst.

7.2.4.1. Eksempler på problematisk idiom-''ækvivalens''

a) *åbne ballet – den Ball eröffnen/den Reigen eröffnen*

L₁'s *åbne ballet* er kodificeret i MU og TA, men ikke i GY. I MU gives oversættelsesforslaget *den Ball eröffnen*, mens TA har *den Reigen eröffnen*. Hvordan griber den leksikologiske undersøgelse disse modstridende oplysninger an?

Det første problem hænger sammen med det i 7.2.1. refererede: er *den Ball eröffnen* overhovedet et idiom i tysk? Det kan ikke afgøres alene ud fra ordbogsoplysningerne, for MU markerer som nævnt ikke det idiomatiske stof konsekvent. *Den Ball eröffnen* er ikke kodificeret i hverken DU11 eller DUW, og syntagmet optræder ikke i tilgængelige tyske korpora (ZK og MK, se 8.3.). Derfor er det formentlig en ikke-idiomatisk kollokation, som næppe er særlig frekvent i moderne tysk.

Med oversættelsesforslaget *den Reigen eröffnen* (TA) stiller det sig anderledes. Her er der utvivlsomt tale om et idiom, idet syntagmet er kodificeret i både DUW og DU11. Tilsyneladende ækvivalerer det semantisk med *åbne ballet*. Men ser man nærmere på idiomets syntaks og valens, opstår der problemer i forhold til det danske udgangsidiom, jf. flg. korpusbelæg:

1) Das direkt am Gendarmenmarkt gelegene 204 Zimmer große Hotel der kanadischen Four-Seasons-Gesellschaft hatte vor zwei Jahren den Reigen **der neuen Fünfsternehotels** in Berlin eröffnet (ZEIT, 13.11.98, *Sterneregen*)

2) Es ist eine Maria, eine schöne und unschuldige junge Frau, die den Reigen **weiblicher Mordlust** eröffnet (ZEIT, 20.05.98, *Wenn Frauen zu sehr morden*)

Af disse kontekstbelæg fremgår, at det tyske idioms valens er mere komplekst end det danske, idet der til førstnævnte hører en obligatorisk aktant i form af et genitivattribut, som i belæggene er markeret med fed. Den korrekte lemmaform af det tyske idiom må derfor være: *den Reigen [+ gen. attr.] eröffnen* (jf. bilag ii:passim). I DUW og DU11 er idiomet ganske vist lemmatiseret som i TA, men analyserer man DU11's 3 autentiske belæg, så indeholder de alle denne aktant. Også de monolingvale ordbøger, som TA formodentlig baserer sine oplysninger på, har altså kodificeret idiomet afvigende i forhold til empirien.

b) have trådt sine barnesko – seine Kinderschuhe ausgetreten haben

Et analogt ex er ækvivalensrelationen *have trådt sine barnesko – seine Kinderschuhe ausgetreten haben* (MU, TA). Her består problemet imidlertid ikke i fejlanalyse af det tyske, men derimod af det danske idiom. *Have trådt sine barnesko* er en defektiv lemmatisering, idet et lokaladverbial indgår som obligatorisk aktant, jf. fx:

1) Det var også i **Klub 47**, Lars Pedersen (...) trådte sine barnesko (BERL, 13.06.96, 2:1)

2) Georg Metz, 49, har selv trådt sine journalistiske barnesko i **Danmarks Radio** (DA)

Dette lokaladverbial indgår ikke i det tyske idiom (jf. DU11, ZK), hvilket gør ”idiomparret”⁴² syntaktisk inkongruent og dermed ikke-ækvivalerende efter dette arbejdes funktionelle ækvivalensbegreb (6.2.4.).

Men herudover betegner de to idiommer *semantisk* også noget forskelligt: det danske idiom betyder: ’have fået sin afgørende prægning (et bestemt sted)’, mens det tyske betyder ’være blevet voksen’. Dette fremgår klart af ovenstående og tilsvarende belæg (se fx RØDER 1998 og belæggene i ZK).

Denne ”ækvivalens” synes at være baseret på en overfladeanalyse af idiomernes *konstituent*er, hvor tilstedeværelsen af komponenten *barnesko* – *Kinderschuhe* dog langt fra er nogen garanti for ækvivalens (jf. 4.4.2. og fodnote 40). Eksemplet demonstrerer, hvor vigtig den *kotekstbaserede* ækvivalensansættelse er, som kan betragtes som en serie af permutationstests på et kontrastivt empirisk materiale.

Samtidig antyder det, at det kan være problematisk at basere den kontrastive leksikologiske undersøgelse på bilingvale ordbøgers ækvivalentangivelser: med den valens, det tyske idiom ved nærmere empirisk efterprøvelse viser sig at have, kan det nemlig ikke betegnes som ækvivalent efter denne afhandlings definition. Dets syntaks (Scholze-Stubenrechts ækvivalensaspekt 7 (6.2.3.)) gør, at der næppe kan findes en kotekst, hvor det tyske idiom ville være et oversættelsesemne for *åbne ballet*.

c) *gå galt i byen* – *an die falsche Adresse geraten*

Både GY, MU og TA har medtaget *gå galt i byen*, men kun i de to sidste gives et *idiomatisk* oversættelsesforslag, nemlig *an die falsche Adresse geraten*. Idiomet er også kodificeret i DU11. Men studerer man udgangsidiomets kotekst:

1) Dermed synes retten så begrænset til, at borgeren i hvert fald er sikret fuld erstatning, hvis han skal bløde for fællesskabet. Men også her går mange galt i byen, når de tror, de kan hæve erstatningen ved kasse ét

(POL, 28.05.99, 1:4)

2) Bruger du din gode forstand til at forhandle dig til fordele, går du ikke helt galt i byen (DA⁴³),

og sammenligner med den, som *an die falsche Adresse geraten* indgår i:

1) Unaufhörlich ist es die Uno, die überall und öffentlich für ihre Schwächen verantwortlich gemacht wird. Aber das ist die falsche Adresse (ZEIT, 23.06.95, *Die Welt braucht eine schnelle Eingreiftruppe*)

2) Die neue Regierung ist zwar die falsche Adresse, aber sie bekommt die Ressentiments der Bruderländer zu spüren, die durch die Feldzüge von Executive Outcomes aufgefrischt werden (ZEIT, 17.01.97, *Der Söldner-Konzern*),

så er det for det første åbenbart, at *an die falsche Adresse geraten* ikke er et idiom på tysk – hvad ordbogsbrugeren ikke informeres om – , men en harmonisering af *die falsche Adresse sein* med det danske udgangsidiom. Ingen korpusexx tyder på, at *geraten* er en leksikaliseret del af det tyske idiom.

For det andet kan man konstatere, at de to idiomers slet ikke har samme kontekst. Mens det danske idiom kan parafraseres 'tage fejl, gøre ngt. forkert', bruges det tyske idiom i betydningen 'den forkerte person/institution (ngn. har henvendt sig til, kritiseret o.l.)'. De to idiomers er altså pseudoækvivalente, såvel semantisk som syntaktisk.

d) *lede med lys og lygte efter ngt./ngn. – etwas mit der Laterne suchen*

Som det sidste eksempel på problematiske idiom-ækvivalensangivelser i dansk-tysk leksikografi kan *lede med lys og lygte efter ngt. – etwas mit der Laterne suchen* (GY, MU, TA) fremdrages. Kontrasterer man de to idiomers i deres respektive kontekster:

Brandt fik ideen til "Sygeplejebilen" for mange måneder siden og har siden ledt med lys og lygte efter penge til projektet

(POL, 23.12.98, 1:2) (+ NU)

over for:

⁴² Som altså ikke er noget idiompar i denne afhandlings termbrug (jf. 6.2.4.).

⁴³ Se forkortelseslisten i bilagsdelen (v).

Heutzutage kann man solide Handwerker mit der Laterne suchen (DU11)

so einen gutmütigen Ehemann kannst du mit der Laterne suchen (DU11),

bliver problemet klart: samtlige dansk-tyske ordbøger fortolker *etwas/jmdn. mit der Laterne suchen* som en ækvivalent til *lede med lys og lygte efter ngt./ngn.*, sandsynligvis pga. af den delvis sammenfaldende *overfladesemantik* (jf. 4.4.2.). Men tydeligvis betyder det tyske idiom ikke 'mangle ngt. stærkt' som det danske, men 'ngt. er stort set ikke til at få fat på' (jf. også DU11's og WAHRIGS betydningsbeskrivelser). Desuden er det tyske idiom lemmatiseret defektivt i de bilingvale ordbøger, idet den obligatoriske komponent *können* er udeladt for at harmonisere de to idiom.

7.3. Sammenfatning af kap. 7

''Wie der Vergleich von Wörterbüchern offenbart, fallen Entscheidungen zu denselben sprachlichen Phänomenen oft sehr unterschiedlich aus. Diese Beobachtung führt zu dem Schluß, daß entweder die dem jeweiligen Wörterbuch zugrundeliegende Datenbasis oder aber die Intuition der jeweiligen Lexikographen verschieden geartet sein mußten. Solche Ungenauigkeiten bzw. Fehler sind nicht ohne Belang'' (SCHAEDER 1990:1641).

Ikke mindst for en leksikalsk undersøgelse, der som den foreliggende anvender den bilingvale ordbogs ækvivalensoplysninger som kildegrundlag, er sådanne unøjagtigheder i den bilingvale leksikografis behandling af den idiomatiske leksik ikke ubetydeligheder, men derimod et meget væsentligt problem for værdien af de resultater, som i sidste ende er afhængige af ordbøgernes oplysninger. Er der fx fejl i både lemma og ækvivalent, vil kilden ikke bidrage til beskrivelsen af sprogvirkeligheden, som det var undersøgelsens mål, men derimod blot beskrive indholdet af et leksikografisk produkt: dette har muligvis interesse for *leksikografien*, men ikke for leksikologien.

Konsekvensen må derfor være en omfattende skepsis over for de nævnte bilingvale ordbøgers idiom-''ækvivalenter'' som kilde til en undersøgelse af de generelle forskelle og overensstemmelser i dansk-tysk idiomatik. HARRAS' (1989:160) konstatering, at lingvister for det meste supplerer deres *kildeordbøger* (jf. WIEGAND 1998:174) med eksterne kilder, bliver forståelig i lyset af den foretagne validering af denne undersøgelses 3 kildeordbøger til idiomatisk ækvivalens.

Den manglende pålidelighed, qua utilstrækkeligt empirisk analysegrundlag, af ordbøgernes kontrastive idiombeskrivelse vil få fatale følger for undersøgelsen, hvis ækvivalensrelationer, som ikke stemmer overens med usus, overtages kritikløst.

Går man eksempelvis ud fra den angivne form *hvile på sine laurbær*, vil dette belæg være en fejlkilde til spørgsmålet om idiomatisk distance mellem dansk og tysk, for det semantisk ækvivalerende ”idiompar” **hvile på sine laurbær – sich auf seinen Lorbeeren ausruhen* måtte da beskrives som et idiomatisk 1:1-forhold på udgangssiden, eftersom de leksikalske konstituentter kongruerer leksem for leksem: *hvile – sich ausruhen, på – auf, sine – seinen, laurbær – Lorbeeren*. Er der mange af den slags exx – og det tyder resultaterne i FARØ (2001a) på –, så vil resultaterne af undersøgelsen give et forkert billede af de interidiomatiske relationer mellem dansk og tysk.

Et yderligere problem ved de undersøgte bilingvale ordbøger hænger sammen med deres *lemmaselektion* og dermed *dækningsgrad* (jf. BERGENHOLTZ et al. 1997:94) i forhold til *usus*: forholdsvis mange af sample-korpusets 500 idiomer er nemlig slet ikke kodificeret i disse ordbøger. I konkrete tal kan der i hhv. 58 % (TA), 34 % (GY) og 30 % (MU) ikke findes nogen ækvivalentforslag til samplekorpusets idiomer⁴⁴ (FARØ 2001a) – i disse tal er *ikke* meddregnet oversættelsesforslag, som må forkastes.

Konklusionen på disse problemer er, at de forhåndenværende ordbøger som udgangspunkt ikke er nogen *tilstrækkelig* kilde til leksikologiske undersøgelser, hverken kvantitativt eller kvalitativt af flg. grunde:

a) *kvantitativt*: dels er idiomdækningsgraden i ordbøgerne langt fra de ideelle 100 %, hvilket implicerer, at en række danske idiomer i samplekorpus mangler tyske ækvivalenter, selv om der meget vel kan eksistere idiomatiske paralleller i L₂, som blot endnu ikke er blevet beskrevet kontrastivt.

b) *kvalitativt*: dels er ingen undersøgelse er bedre end sine kilder. De mange inkonsekvenser, mangel på systematik, samt deciderede fejl og mangler, gør ordbøgernes oplysninger om dansk-tysk idiomækvivalens for usikre til, at denne afhandling kan anvende dem som isoleret kilde.

BERGENHOLTZ/ MUGDANS (1990:1613) forslag: ”man könnte z.B. fremde Angaben grundsätzlich nur als Hypothesen betrachten, die am eigenen Material überprüft werden müssen, sofern es sich nicht um sorgfältige empirische Arbeiten handelt”, synes på baggrund af disse problemer at være en fornuftig forholdsregel.

I det følgende kap. vil som en konsekvens heraf forskellige metoder til *kontrol* af de bilingvale ordbøgers ækvivalentangivelser blive diskuteret. Herefter (i kap. 9) vil en metode til søgning af ækvivalenter til endnu ikke kodificerede idiomer i den bilingvale leksikografi – og til sådanne, hvor de angivne ækvivalenter ikke holder for en empirisk efterprøvelse – blive fremlagt.

8. Sekundære⁴⁵ kilder til kontrol af og supplement til bilingvale ordbøgers ækvivalenter

Hvilke metoder kan man anvende til at kontrollere og supplere bilingvale ordbøgers ækvivalensansættelser til et givent idiomatisk inventar? I dette kap. vil følgende metoder blive diskuteret mhp. på deres kontrolfunktion i forhold til oversættelsesordbøgers ækvivalensangivelser: *introspektion*, *monolingvale ordbøger*, *tekstkorpora* og *native speakers*. Udgangspunktet for diskussionen er BERGENHOLTZ (1988) og BERGENHOLTZ/TARP (1994).

8.1. Introspektion

Denne term, som også kaldes ”intuition”, jf. fx SCHAEDE (1990a:1639), anvendes ofte i forskningen om den trænede lingvists evne til at bruge sin omfattende teoretiske og praktiske viden om sprog til at vurdere lingvistiske fænomener med. Især spørgsmål som grammatikalitet/acceptabilitet og leksikalisering bliver i praksis ofte afgjort via introspektion, det vil sige på grundlag af lingvistens sproglige intuition og hukommelse.

Kan denne operation anvendes som kontrolmetode til ækvivalentangivelser?

BERGENHOLTZ (1988:10) mener, at: ”brugen af lingvistens egne sproglige kompetence til enhver tid (er) uundværlig ved analyse af de sproglige data”. Dette er rigtigt, for så vidt som introspektion og intuition ofte er *første skridt* i en lingvistisk undersøgelse: disse instanser danner grundlag for hypoteserne, som herefter må forsøges veri- eller falsificeret vha. videnskabelige metoder (se nedenfor). For som BERGENHOLTZ (ibid.) også skriver, så er ”det tvivlsomt, om den [introspektionen, *K.F.*] alene er i stand til at fremskaffe de data, der skal bedømmes”. Man kan nemlig i praksis konstatere en meget stor heterogenitet når fx lingvister i et eksperiment skal vurdere et antal sætninger som ”grammatikalske” eller ej (ibid.:11f.).

⁴⁴ Jf. også note 42.

⁴⁵ ”Sekundær” bruges i denne sammenhæng ikke i gængs forstand om ikke-empiriske kilder (jf. SVENSÉN 1997:40ff. og SCHAEDE 1990:1641), men set i forhold til de bilingvale ordbøgers ækvivalentangivelser.

Grundlæggende må man altså tage visse forbehold over for rent introspektive bedømmelser af sproglige forhold: de kan indlede en undersøgelse, men de er ikke noget *tilstrækkeligt* grundlag at foretage autoritative afgørelser om sproglige forhold ud fra.

8.2. Tyske monolingvale ordbøger

”Bei der Ausarbeitung eines Wörterbuchs ist es naheliegend, bereits verfügbare Beschreibungen der betreffenden Sprache zu berücksichtigen” (BERGENHOLTZ/MUGDAN 1990:1612). Om dette også kan siges at gælde interlingvale idiominventar-konfrontationer, vil blive diskuteret i det følgende.

8.2.1. Undersøgelser af idiomatik i tysk monolingval leksikografi

Af BOJE/BRAASCH (1992:484) kan man næsten få det indtryk, at der ikke er lavet undersøgelser af problemet fraseologi i tyske monolingvale ordbøger før KJÆR (1986) og BRAASCH (1987). Imidlertid eksisterer der allerede en længere tradition for sådanne undersøgelser i lingvistikken, der bl.a. tæller arbejder som WISSEMAN (1961), Rothkegel (1973) (i: FLEISCHER 1982), BURGER (1983), SCHOLZE-STUBENRECHT (1988) og BURGER (1992). Essensen af disse undersøgelser er, at idiomatikken i den tyske monolingvale leksikografi ikke behandles tilstrækkeligt pålideligt i forhold til usus.

Af relevans for den foreliggende undersøgelse kan fx nævnes, at syntagmers idiomatiske karakter ofte ikke *markeres*, selv om der er tale om polyseme syntagmer (jf. fx BURGER 1983:33). Ligesom det i FARØ (2001a, 2001b) dokumenteres for dansk-tyske ordbøgers vedkommende⁴⁶, vanskeliggør dette forhold en skelnen af idiomerne fra kollokationerne. Også idiom-*formen* behandles i den monolingvale tyske leksikografi problematisk, idet ordbøgerne ofte vælger en præsentationsmåde, der dækker over, at den pågældende form blot er en variant blandt flere mulige, men dog begrænsede, former (jf. SCHOLZE-STUBENRECHT 1988:293). Brugerens, herunder udlandsgermanisten, der udnytter ordbogen som kilde, kan derfor fejlagtigt tro, at denne form *er* idiomet, hvilket er uheldigt, særligt hvis målet er en så præcis kontrastiv idiombeskrivelse som muligt.

Ordbøgerne undlader herudover ikke sjældent at gøre opmærksom på morfosyntaktiske restriktioner (jf. BURGER 1992:35), hvad der er et problem for den interlingvale idiomkonfrontation, som risikerer at overtage en mangelfuld deskription.

Disse problemer, som til en vis grad udgør paralleller til dem, som blev fremhævet i kap. 7 for de dansk-tyske ordbøgers vedkommende, gør de tyske monolingvale ordbøger til en kilde, der må anvendes med varsomhed.

8.2.2. DU11 som kontrol- og supplementkilde til GY, MU og TA

Når de almensproglige monolingvale tyske ordbøger således ikke kan anvendes som *autoritativ* kontrolkilde, så kan muligvis i stedet en anden type ordbog. *Duden Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten* (DU11) er en decideret *fraseologisk ordbog*⁴⁷ (= ”Phraseolexikon” (FLEISCHER 1982:9)). Af en sådan specialordbog vil brugeren naturligt forvente en mere metodisk konsistent og pålidelig idiombehandling end af de almensproglige ordbøger.

Imidlertid er der en række problemer forbundet med denne idiomordbog. De vedrører a) *tekstgrundlaget*, b) belæggenes *datering* og c) idiomernes *form*:

a) *Tekstgrundlaget*: en særlig egenskab ved DU11 er dens indhold af som regel minimum 2 *belæg* for hvert idiom-lemma, hvilket er en stor hjælp for den kritiske bruger. Men netop disse belæg afslører et problem i forhold til den foreliggende undersøgelse, der kun beskæftiger sig med det *moderne standardsprog* (jf. afsnit 6.1.5.): en stor del af belæggene er nemlig *litterære*⁴⁸, hvilket er et problematisk grundlag for almensproglige undersøgelser som den foreliggende: litterært sprog er ikke sjældent *elaboreret*⁴⁹, og dermed ikke nødvendigvis repræsentativt for standardsproget, som behandles i denne undersøgelse.

b) *Datering*: ser man på ordbogens referenceliste, er mange belæg fra før 1945, og enkelte stammer endda fra o. 1900 (fx *ibid.*:852). Denne brug af termen ”Gegenwartssprache”, som ordbogen annoncerer at dække (*ibid.*:7), er en alt for bred tidsmæssig ramme til undersøgelser af samtidsidiomatik (jf. 6.1.5.). Også i denne sammenhæng gælder RIPPERS (1989:197) konstatering, at ”Kodifikation zwangsläufig retrospektive, konservative Züge aufweisen” – i dette tilfælde endda i særlig høj grad.

⁴⁶ Sidstnævnte arbejde behandler også monolingvale danske og tyske ordbøger.

⁴⁷ Og som sådan meget bredere konciperet end fx denne undersøgelses genstandsområde (jf. idiom-definitionen i 4.4.2. og smml. med DU11s indhold).

⁴⁸ Se ordbogens litteraturliste s. 847ff. for de ekscerperede kilder.

⁴⁹ I ordets egentlige forstand, dvs. meget bevidst bearbejdet, i modsætning til den mere spontane sprogbrug i ”ren”

c) Idiomernes *form*: det sidste problem vedrørende anvendelsen af DU11 som kilde angår selve præsentationen af det enkelte idioms form.

Et eksempel: GY, MU og TA's ækvivalentangivelser for *det løber ngn. koldt ned ad ryggen* modsiges af DU11. Her anføres i stedet *jmdn. überläuft es heiß **und kalt*** og *jmdn. läuft es heiß **und kalt** über den Rücken*, altså en væsentlig anderledes form end de ækvivalenter, der gives i GY, MU og TA, som ikke indeholder konstituent-leksemet **kalt** (jf. bilag ii). Alt efter hvilken kilde man vælger, vil det påvirke resultaterne af undersøgelsen og dermed det samlede billede af den idiomatiske distance mellem dansk og tysk.

I sådan en situation med modstridende kildeoplysninger er det fristende at konkludere, at DU11 må være "øverste autoritet", for den er jo både tysk, specialiseret i fraseologismer – og desuden et *Duden*-produkt, som sædvanligvis nyder høj faglig anseelse. GY, MU, og TA's enighed i spørgsmålet kunne jo skyldes de omtalte "kontrastive Normen" (jf. 6.1.6.).

Men argumentet er ikke holdbart: for inddrager man et moderne korpus (se nedenfor), fx ZK (1999), og foretager en kombinationssøgning på *kalt* og *Rücken*, som er de elementer, der er invariante (jf. FLEISCHER 1982:209ff.) i alle ordbøger, så får man 14 belæg, i hvilke *heiß* kun indgår som konstituent i ét tilfælde. Der må altså være tale om en sjælden variant, som det er uhensigtsmæssigt at kodificere som prototype, når de resterende 13 belæg opviser formen *jmdm. läuft es kalt den Rücken hinunter*.

Selv om DU11 altså har visse fortrin i forhold til en almensproglig ordbog som DUW, herunder især en større grad af *transparens*, opviser den flere af de samme svagheder som DUW, først og fremmest et ofte litterært og arkaisk kildegrundlag og en ikke helt pålidelig form-præsentation, problemer som også kendes fra den dansk-tyske leksikografis behandling af idiomatikken (jf. afsnit 5.1. og kap. 7).

Status af disse ordbogsundersøgelser må derfor blive, at ingen af dem kan bruges som egentlige *autoritative* kilder til kontrol af de dansk-tyske ordbøgers idiom-ækvivalentangivelser. En additiv anvendelse af ordbøgerne øger næppe heller deres værdi betragteligt.

8.3. Maskinlæsbare tekstkorpora

kommunikationssammenhæng (jf. BRÜEL/NIELSEN 1989:149).

Korpuslingvistikken (jf kap. 3), som under det generative transformationsgrammatiske paradigme især i 60'erne og 70'erne ikke nød den store bevågenhed i sprogforskningen (MCENERY/WILSON 1997:4ff.), har i løbet af 80'erne og ikke mindst 90'erne fået en renæssance. De to vigtigste enkeltgrunde er en tiltagende interesse for det empiriske grundlag i lingvistikken, samt de stærkt forbedrede teknologiske forudsætninger for databehandling af meget store maskinlæsbare tekstdatabaser. Forskningsretningen er amerikansk-engelsk i sit ophav, og databaser, software og lingvistiske undersøgelser er følgelig stærkt præget af angelsaksisk dominans.

Ifølge RIPPEN (1989:200) var i Tyskland på daværende tidspunkt ”der Forschungsstand durchaus nicht so, daß repräsentative Korpora nicht zusammengestellt werden könn[t]en”. Men germanistikken havde, i modsætning til de relativt mange angelsaksiske projekter, endnu ikke gjort nogen nævneværdige forsøg på at stille sådanne korpora til rådighed for forskningen (jf. også BERGENHOLTZ/MUGDAN 1990:1622).

Heller ikke på nuværende tidspunkt eksisterer der nogen ensprogede korpora for det tyske sprog, som er både nye⁵⁰, ”balanced” (KENNEDY 1998:62ff.) mhp. repræsentativitet (eller snarere *eksemplariskhed*, jf. 6.1.2.) i forhold til almensproget, samt har en størrelse, som gør dem egnede til idiomstudier (jf. 5.3.). Et sådant korpus ville have været et ideelt kontrolredskab for denne undersøgelse.

Derimod eksisterer der indtil flere alternativer, hvor aspektet eksemplariskhed ganske vist ikke opfyldes i streng forstand, men som trods alt repræsenterer en meget væsentligt forbedring i forhold til den deskriptive lingvistikks hidtidige muligheder. Dette alternativ udgøres af de kommercielle avis- og tidsskrift-databaser, bestående af årgange af fx *Der Spiegel*, *Die Zeit*, *Der Tagesspiegel* m.fl., samt det offentligt tilgængelige *Mannheimer Korpora*.

I denne afhandling er korpusundersøgelserne begrænset til *Die Zeit auf CD-ROM 1995-1999* (= ZK). *Mannheimer Korpora* (= MK) er herudover blevet anvendt som ”Ergänzungskorpus” (BERGENHOLTZ/MUGDAN 1990:1622), i det omfang ZK ikke slog til.

Med disse korpora er det muligt at søge systematisk efter samtidige empiriske belæg på de idiommer, GY, MU og TA angiver som ækvivalenter til de danske udgangsideiommer. Empiriske belæg er langt den bedste kilde til at undersøge, om et fænomen, herunder et givent idiom, optræder i et givent sprog.

⁵⁰ Dvs. fra 90'erne, jf. afsnit 5.3.2. om den tidsmæssige ramme for denne undersøgelse.

Maskinlæsbare tekstkorpora er naturligvis ikke i sig selv nogen bedre kilde end spredte belæg: de tilfældigt kompilerede idiommer i det danske sample-korpus er et lige så godt udsagn om et idioms eksistens som belæg fundet i et korpus. Men maskinlæsbare korpora muliggør *systematiske* søgninger, hvilket er ekstremt tidsbesparende, hvis man ved, hvad man leder efter (jf. McENERY/WILSON 1998:11ff.). Ved hjælp af denne kilde kan man relativt hurtigt afgøre, om et idiom + kontekst kan verificeres empirisk eller ej. Ækvivalerer konteksten ydermere med konteksten i det danske udgangsidiom, så kan det kontrastive *idiompar* med rimelighed regnes for etableret (jf. 6.2.4.).

8.4. Native speakers

”Et tekstkorpus indeholder en endelig mængde af tekster (...) Det indebærer, at en endelig mængde tekster ikke vil kunne indeholde alle muligheder for brugen af sproget, at visse muligheder måske ikke forekommer” (BERGENHOLTZ 1988:18).

I korpuslingvistikken kalder man dette problem for ”november-syndromet” (jf. Gottlieb 1999: mdtl.)⁵¹. For idiomatikken er fænomenet særligt aktuelt. Selv mange millioner ord er ikke særligt meget, hvis man søger et idiom, som ikke hører til ”masseidiomerne” som fx *grünes Licht geben für etwas* (125 belæg i ZK (1999)).

Problemet kan også bestå i, at man står over for et såkaldt ”hapax legomenon” (KENNEDY 1998:34 og BERGENHOLTZ et al. 1997:133), dvs. at korpusøgningen kun fører til netop ét belæg, hvilket er for lille et grundlag at generalisere ud fra. Dette gælder fx *sich in den Arm kneifen (müssen)* (ækvivalent til: *(måtte) knibe sig i armen*), der ikke forekommer i ZK, men derimod netop én gang i MK.

I sådanne tilfælde kan man benytte *native speakers*, som ideelt set har et ”mentalt korpus” (jf. GOTTLIEB 1998:147ff.)⁵², der overgår selv de største databaser. En native speaker vil i nogle tilfælde kunne verificere et idioms eksistens i moderne tysk: hvis vedkommende kender syntagmet og måske også dets betydning, så synes det umiddelbart rimeligt at antage, at det er leksikaliseret i tysk.

⁵¹ Navnet skyldes et tidligt britisk forsøg på at udarbejde en korpusbaseret ordbog. Da det sammenstillede korpus blev analyseret, viste det sig, at alle månedernes navne var repræsenteret, undtagen ”november”: pointen i dette eksempel er, at når visse leksemer mangler i korpus, kan det af hensyn til systematikken være nødvendigt at supplere med eksterne belæg.

⁵² GOTTLIEB (1998:148) estimationer af, hvor stort Jens Axelsens ”mentale korpus” må være på artiklens publikationstidspunkt, nemlig 1.197.200.000 ord, forekommer dog at være noget spekulative.

Ikke alle lingvister er dog så overbeviste om informant-metoden som SCHEPPING (1985:192), der mener: ”Für systematische interlinguale Untersuchungen sind (...) Informantenbefragungen genauso unerlässlich wie für intralinguale”.

BERGENHOLTZ (1988:13ff.), fx, kritiserer brugen af native speakers som kilde til lingvistiske undersøgelser. Ifølge Bergenholtz er det inden for leksikologien og leksikografien normalt kun at bruge omkring 20 informanter til den metode, han kalder ”multispektion” (ibid.). Bergenholtz spørger i forlængelse heraf, om ikke det var rimeligt, at man brugte samme informantgrundlag, som det der er normalt ved sociologiske opinionsundersøgelser? – det vil i praksis sige omkring 1000 native speakers.

BERGENHOLTZ/MUGDANS (1990:1614) skepticisme over for informanter som *tilstrækkelig* kilde i leksikologisk og leksikografisk arbejde er berettiget – det gælder for så vidt uanset deres antal: det er altid problematisk at udtale sit generelt om sit eget sprog: ”Es ist eine allgemein bekannte und unumstrittene Tatsache, daß das Sprachverhalten eines kompetenten Sprechers im Widerspruch zu seinem introspektiven Urteilen über dieses Verhalten stehen kann”.

Det er frem for alt problematisk at bruge en native speaker-dom som grundlag for en vurdering af, om en bestemt ytring overhovedet er *mulig*: ”De (informanterne (K.F.)) siger snarere noget om, hvordan bestemte sproglige fænomener menes at burde være, (de) siger (...) i mindre grad noget om den virkelige sprogbrug (BERGENHOLTZ 1988:21).

KROHNS (1994:23) noget naivt optimistiske opfattelse af informanter som ”eine Art kollektiv kontrollierter Intuition” må derfor tages med forbehold. En langt sikrere metode er at undersøge, om noget rent faktisk er blevet *ytret*, dvs. den empiriske metode (jf. afsnit 8.3.).

Men man kan ikke altid systematisk finde de autentiske ytringer, man har brug for, og her kan det være en fordel at udnytte native speakers som *supplerende* kontrolkilde:

Fx angives *Hummeln im Hintern haben* i TA som ækvivalent til *have ild i røven*. DU11 har også kodificeret dette idiom og forsynet det med en betydningsforklaring, der ækvivalerer med TA's. Men forbeholdene mod DU11 som tilstrækkelig kontrolkilde (jf. 8.2.) må kræve, at idiomet også verificeres af en *samtidig* kontrolkilde (i denne afhandlings forstand) – man kan gå ud fra, at idiomet er leksikaliseret i tysk, men ikke at det stadig er i brug. Hverken ZK eller MK indeholder imidlertid dette idiom, hvilket umiddelbart kunne tyde på, at det er en arkaisme.

I denne situation kan anvendes en (yngre) native speaker. Forelagt spørgsmålet: "betrachtest du diese Wendung [med den givne betydning] als normal im heutigen Deutsch?". Hertil svarede informanten TWOHIG: "das kann ich ohne weiteres verifizieren". Hvis man mener, at en så klar godtagelse af et leksem som aktuelt (sammen med to forskellige ordbogsangivelser) til sammen ikke udgør et rimeligt grundlag for at regne idiomet for leksikaliseret i moderne tysk, så drives skepticisismen efter denne forfatters mening for vidt – også selv om 20 empiriske belæg naturligvis havde været en endnu bedre kilde.

Netop i forbindelse med denne type problemer har native speakers en vis værdi: til at verificere allerede kodificerede leksemer som endnu i brug i usus. Men *isolerede* native speaker-domme bør der næppe generaliseres ud fra.

Med ovenstående metode er fx et idiom som *auf die Pauke hauen* blevet verificeret som en i moderne tysk forekommende ækvivalent til *male byen rød*: den tyske ækvivalent var anført i både GY, MU og TA og kunne verificeres af DU11 som et gedigent tysk idiom. På grund af belæggets alder (1976, jf. DROSDOWSKI 1992:539), faldt det i første omgang uden for undersøgelsens tidsmæssige ramme. Men vha. af en vurdering fra en yngre native speaker kunne idiomet verificeres også for "Gegenwartsdeutsch" i denne afhandlings forstand.

Den primære metode til ækvivalens-kontrol i dette arbejde er altså *korpusundersøgelser*, dvs. en empirisk fremgangsmåde, der udnytter muligheden for at søge systematisk i computerbaserede tekstdatabaser ud fra de af korpuslingvistikken udviklede metoder. Som supplement til denne empiri udnyttes i begrænset omfang eksisterende tyske monolingvale ordbøger og native speakers, men altid med den behørig kritik, overvejelserne i 8.1.-8.4. tilsagde.

9. Fra kryptoækvivalens til kodificeret ækvivalens: idiomækvivalentsøgning

Vi har i det foregående set på problemet kontrol af de bilingvale ordbøgers ækvivalentangivelser. Ved siden af dette *kvalitative* problem blev i 7.2.4. et *kvantitativt* ditto omtalt, nemlig de bilingvale ordbøgers idiom-dækningsgrad, som i ingen tilfælde var over 75 % i forhold til samplekorpuset. Lod man disse ækvivalentløse danske idiomter indgå i undersøgelsen, så ville de sandsynligvis give et skævt billede af de virkelige kontrastive idiom-relationer mellem dansk og tysk, for man må forvente, at der i hvert fald i nogle tilfælde eksisterer idiomatiske ækvivalenter i L₂, som blot ikke er beskrevet. Men hvordan finder man frem til disse *potentielle* ækvivalenter?

9.1. Introspektion og direkte excerption fra tekst i L₂

Den første metode har bilingvale leksikografer altid anvendt: jo større germanistens (evt. passive) kendskab til L₂ er, desto flere ideer til ækvivalenter vil han have, når et givent leksem i L₁ skal gengives i L₂. Jo større L₂-kendskab, desto flere muligheder for at opstille potentielle ækvivalenter.

På samme måde vil en stadig opmærksomhed over for idiombrugen i L₂ pludselig kunne føre til, at lingvisten tilfældigt reciperer et idiom, der tilsyneladende bruges parallelt med et dansk idiom, som i første omgang blev regnet som ækvivalentløst i L₂.

Et ex: denne forfatters undersøgelse af MUS ”ækvivalent” til *hælde/blande malurt i bægeret*: ”Wermut in den Becher der Freude schütten” førte til, at oversættelsesforslaget slet ikke er noget idiom: kun *Wermutstropfen* er leksikaliseret i tysk, resten synes at være et forsøg på at harmonisere i forhold til det danske idiom: i hvert fald viste ZK kun exx på *Wermut* brugt metaforisk, men ikke som konstituent i noget syntagma, som MU ellers postulerer (jf. også DUW). Dette kunne tyde på, at det danske idiom ikke har nogen idiomatisk ækvivalent i tysk, for heller ikke GY og TA giver nogen idiomatisk ækvivalent til *dryppe malurt i bægeret*.

Imidlertid brugte Hiltrud Schröder i en udsendelse i ZDF i juni 2000, som denne forfatter tilfældigvis så, et idiom: *Wasser in den Wein gießen*, som umiddelbart syntes at have samme semantik og distribution som *hælde malurt i bægeret*: det var muligt at permutere det danske idiom med det tyske i den aktuelle ko- og kontekst. Og efter at belæg fra ZK på *Wasser in den Wein gießen* var blevet sammenlignet med tilsvarende belæg på *dryppe malurt i bægeret*, kunne det konstateres, at det danske idiom har en, ikke formel (udtryksmæssig), men rent semantisk idiomatisk ækvivalent i tysk: den var blot ikke beskrevet i den bilingvale leksikografi.

Sådanne ækvivalenter, som ganske vist kan være kodificerede af den monolingvale L₂-leksikografi (jf. fx DU11⁵³ og WAHR), men ikke som ækvivalenter i L₁ – L₂-leksikografien, kan man passende betegne som ”kryptoækvivalenter”: de er oplagte, men er ikke registreret af udlandsgermanistikken endnu.

Der er naturligvis tale om en meget usystematisk metode til søgning af idiom-ækvivalenter, og den må derfor suppleres med andre metoder. Samtidig er det vigtigt at minde om,

⁵³ *Stilangivelser* er en anden problematisk leksikografisk kategori: det er således næppe holdbart, at DU11 markerer *Wasser in den Wein gießen* som (*geh.*): der var intet højtideligt over hverken Hiltrud Schröders eller ZK-belæggenes brug af idiomet. WAHR markerer sikkert af samme grund ikke idiomet stilistisk.

at sådanne *ækvivalenshypoteser* skal kontrolleres ved hjælp af kontekstbelæg i korpora ell. lign. (jf. 7.2.4. og kap. 8).

9.2. Korpussøgning

En mere systematisk måde at søge efter idiomækvivalenter på er at udnytte de foreliggende L₂-tekstdatabaser med mere eller mindre avancerede søgefunktioner: mangler man en idiomatisk ækvivalent til fx (*kunne*) *se sig selv i spejlet* (jf. bilag ii), så kan tekstdatabasernes logiske operatorer udnyttes: ved at kombinere forskellige søgeord, som skal optræde samtidigt, med fx trunkeringer af verbalformer, kan man ikke sjældent finde ikke-kodificerede idiom-ækvivalenter. Vha. denne metode blev fx idiomer som *sich in den Spiegel blicken (können)* og *in dem heißen Stuhl sitzen* verificeret som ækvivalenter til (*kunne*) *se sig selv i spejlet* og *i den varme stol*, som ikke var beskrevet kontrastivt – foruden en lang række andre idiomer (jf. bilag ii og vi).

Svagheden ved denne metode er dog, at den kun kan tage højde for sådanne ækvivalenter, som i det mindste besidder et minimum af *formelle* overensstemmelser: rent *semantiske* søgninger kan naturligvis ikke lade sig gøre i et korpus, som er struktureret efter sprogets udtryksside, grafemerne. Og interlingvale idiompar behøver ikke at opvise formelle overensstemmelser. Fx ækvivalerer *lægge ngt. på hylden* med *etwas an den Nagel hängen* (jf. bilag ii), men dette idiompar ville ikke kunne etableres alene vha. korpussøgninger, eftersom udtrykssiden i dette tilfælde ikke har signifikante paralleller (jf. også 1.1.). Denne metode må derfor suppleres med en tredje:

9.3. Semasiologiske og onomasiologiske L₂-idiomordbøger

a) semasiologiske L₂-idiomordbøger

En anden metode, som i højere grad tager højde for rent semantiske overensstemmelser, er at excerptere traditionelle L₂-idiomordbøgers betydningsbeskrivelser for at undersøge, om nogle af dem dækker betydningen af de ækvivalentløse idiomer i L₁. Især sådanne fraseoleksika, som også indeholder autentiske belæg på idiombrugen (fx DU11 og SCHEMANN (1993)), er en støtte for ækvivalentsøgningen, fordi konteksten åbner mulighed for at permutere det danske med det tyske idiom med henblik på at fastslå evt. ækvivalens og syntaktisk kongruens.

Desværre tillod rammerne for en specialeafhandling som den foreliggende ikke at gennemgå DU11's 10.000 og SCHEMANNs (1993) 35.000 idiommer mhp. dette formål⁵⁴, så der har kun været tale om usystematiske ækvivalentsøgninger i disse idiomordbøger. Ikke desto mindre er en del ækvivalenter blevet tilvejebragt via denne metode, fx *die Suppe auslöffen müssen*, som kunne verificeres som ækvivalent til *sidde tilbage med aben*, der i den bilingvale leksikografi mangler en idiomatisk ækvivalent.

b) *onomasiologiske L₂-idiomordbøger*

Som erstatning for den manglende systematiske excerpering af de semasiologiske L₂-idiomordbøger kan i et vist omfang anvendes *onomasiologiske* tyske idiomordbøger. Fordelen ved disse er, at de ideelt set kombinerer en makrostruktur efter idiomernes *indholdsside* med en systematisk tilgangsstruktur: kan man sammenfatte betydningen af det danske idiom i et semem eller evt. uddestillere forskellige mulige semer, så kan man søge på disse stikord i det alfabetiske register i fx SCHEMANN (1991). Herved ledes brugeren ind i lemmalisten, som er struktureret onomasiologisk efter en række forskellige semantiske kategorier (ibid.:VIIIff.).

Nytten af denne type ordbog står og falder dels med dens *dækningsgrad*, dels med registrets *findbarhed*. Ingen af delene er optimale i SCHEMANN (1991). Ikke desto mindre er en række ækvivalenter fundet vha. denne onomasiologiske idiomordbog, fx:

stå på hovedet, sætte alle sejl til – alle Hebel in Bewegung setzen; have en skarp pen – eine spitze Feder haben; slå et slag for ngt. – eine Lanze für etwas brechen; få en lang næse – in die Röhre gucken; svinge pisken over ngn./ngt. – über jmdn./etwas Gericht halten; have is i maven – Nerven wie Drahtseile haben; sætte ngn. kniven for struben – jmdm. das Messer an die Brust setzen

Selv når disse metoder er udtømt, kan det ikke afvises, at der stadig vil være *kryptoækvivalenter*, som undersøgelsen ikke tager højde for. Dette er et principielt problem, men det gælder de fleste lingvistiske undersøgelser: selv om målet er udtømmelighed, vil der ikke sjældent være lakuner i materialet. Omfanget af lakuner skønnes dog her at være så lille, at det ikke i signifikant grad influerer på undersøgelsens resultater.

⁵⁴ Der er imidlertid tale om et forskningsdesideratum, som kunne give den dansk-tyske (og tysk-danske) idiomleksikografi et tiltrængt løft.

10. Opstilling af et idiomatisk parallelkorpus

Efter i kapitlerne 7-9 at have undersøgt og diskuteret kilder og metoder til konstatering af dansk-tysk idiomækvivalens, er formålet med nærværende afsnit at gøre rede for, hvordan disse kilder og metoder konkret er blevet anvendt til at sammenstille et *idiomatisk parallelkorpus* (bilag ii) for dansk og tysk, en kilde som skal anvendes til den analyse, der i del II skal forsøge at besvare spørgsmålet om den lingvistiske distance mellem dansk og tysk idiomatik.

10.1. Etablering af kontrastive idiompar

Et idiomatisk parallelkorpus må, for at have størst mulig værdi for den efterfølgende kontrastive idiomanalyse, være systemiseret. Dette korpus skal bestå af dansk-tyske *idiompar*, som i snæver forstand ækvivalerer (jf. 6.2.4.).

Idiomparrene opstilles med udgangspunkt i hvert enkelt danske sample-idiom (jf. bilag ii). Dernæst samles de tre bilingvale ordbøgers ækvivalentangivelser, og disse kontrolleres af de tyske korpora, primært ZK, evt. suppleret med MK, samt monolingvale ordbøger og native speakers.

For at kunne verificere et ækvivalent-idiom i tysk, må to krav være opfyldt:

1) idiomet skal forekomme mindst to forskellige steder i korpora og i de monolingvale ordbøger, heraf mindst det ene i moderne empirisk form, dvs. i form af et korpusbelæg inden for de seneste 10 år. Kun sådan undgår undersøgelsen at inddrage tyske idiommer, som ikke længere bruges i praksis, og samtidig sikres det, at den danske og den tyske del af parallelkorpuset bliver kommensurable (jf. kravene til den danske del af idiomkorpuset i 6.1.6.).

Ifølge disse krav til ækvivalentidiomet er det fx ikke nok, at det tyske idiom *mit langer Nase abziehen müssen*, som både GY, MU og TA angiver som ækvivalent til *få en lang næse*, optræder i både DU11 og WAHRIG (2000). For idiomet eksisterer ikke i nogen af de to korpora (ZK og MK)⁵⁵, som tilsammen indeholder omkring 200 mio. ord.

Dette kan være et tilfælde. Det kan også være et udtryk for idiomets sjældenhed. Og endelig kan det skyldes, at idiomet simpelthen ikke bruges i moderne tysk. Hvad den nøjagtige årsag er, kan ikke afgøres, men det strengt empiriske grundlag for undersøgelsen medfører, at idiomet ikke kan indgå i et idiompar med *få en lang næse*. Hvis afhandlingen gav køb på empirismen i

enkelte tilfælde, risikerede grundlaget at skride, fordi dele af parallelkorpuset ellers ville risikere at komme til at bestå af historisk materiale, og dette harmonerer ikke med, at undersøgelsens befinder sig inden for en nøje fastlagt tidsmæssig ramme (jf. 6.1.4.)

2) konteksten i det tyske belæg skal være af en sådan art, at det ækvivalensbegreb, som undersøgelsen bygger på, dvs. funktionel ækvivalens (jf. 6.2.4.), kan siges at være opfyldt, når man konfronterer de danske og tyske kontekster. Dette er vanskeligt at fastslå og muligvis ikke altid 100 % sikkert. Men på den anden side eksisterer der ingen bedre metode til at fastslå *reel* ækvivalens end sådanne parallelle kontekster.

I en del tilfælde medfører *idiomatisk ækvivalensløshed* (jf. fx SCHOLZE-STUBENRECHT 1995:3), at idiompar ikke kan opstilles. Dette gælder fx *sælge ud af arvesølvet*, hvor et tysk idiom **das Erbsilber verkaufen* ville være ikke-autentisk tysk⁵⁶. For parallelkorpuset betyder det, at en række danske idiommer må fremstå uden tysk pendant. For parafraser, som er nærmest i det uendelige variable frie omskrivninger af et idioms semantiske indhold, er uinteressante for en idiomkonfrontation, som kun behandler *leksikaliserede* idiommer (jf. 2.4.4.). Disse idiomatisk ækvivalentløse danske idiommer udgør derfor en restgruppe i parallelkorpuset.

10.2. Direktionalitets- og subsidiaritetsprincippet

For at kunne fastslå entydige og singulære idiom-ækvivalensrelationer, der kan henregnes til netop én relationskategori, må to overordnede principper for analysen præciseres og overholdes, nemlig a) *direktionalitetsprincippet*, og b) *subsidiaritetsprincippet*.

10.2.1. Direktionalitetsprincippet

Ligesom man i en ordbog kan tale om dens *direktion* (jf. HAUSMANN/WERNER 1991:2742f. og FABRICIUS-HANSEN 1981), så kan man i forbindelse med en leksikologisk undersøgelse tale om et *direktionalitetsprincip*⁵⁷.

⁵⁵ Og kunne heller ikke verificeres af undersøgelsens native speakers.

⁵⁶ Af samme grund kan BERGENHOLTZ/MOGENSENS (1993:27) forslag til gengivelse af *gå over åen efter vand* med *den Fluss überqueren, um Wasser zu holen* næppe accepteres: det må være et ufravigeligt krav, at ækvivalentangivelsen er baseret på et i målsproget leksikaliseret idiom. Jf. i øvrigt også BERGENHOLTZ et al. (1997:164): "Metoden med å skape egne ekvivalenter er nå forkastet av de fleste leksikografer".

⁵⁷ Ikke at forveksle med begrebet i TG, hvor det betegner en syntaktisk lovmæssighed (jf. BUSSMANN 1990:185).

Hermed menes der, at undersøgelsen foregår i kun én analyseretning, medmindre den eksplícit er bidirektional (HAUSMANN/WERNER 1991:2743). Analysen af de dansk-tyske idiomrelationer er således fikseret med et fast udgangspunkt i L_1 , nemlig det danske idiominventar – eller mere præcist: det danske idiom-samplekorpus. Det er derfor i hvert enkelte tilfælde det danske idioms (kontekstafhængige) semantik og leksik/morfologi, som afgør, hvilket idiom i L_2 der indgår som den tyske ækvivalent i det idiompar, der etableres. Analysens monodirektionalitet ($L_1 - L_2$) udgør samtidig grundlaget for ”subsidiaritetsprincippet”, som behandles i det følgende:

10.2.2. Subsidiaritetsprincippet

I afsnit 6.1.1. diskuteredes problemet *idiomatisk variation* i forbindelse med etableringen af det danske samplekorpus. Her blev den idiomatiske variation imødegået ved at belæg-formen (såfremt den kunne verificeres som leksikaliseret) dannede grundlag for den abstrakte lemmaform, til hvilken en idiomatisk ækvivalent i L_2 skulle findes. Hvad den idiomatiske variation i L_2 angår, er det direktionalitets- og subsidiaritetsprincippet, som afgør, *hvilken* af disse varianter, der skal indgå i parallelkorpusets idiompar.

Eftersom undersøgelsens hovedformål er at undersøge den idiomatiske distance mellem dansk og tysk, må man anvende et ”idiomatisk subsidiaritetsprincip”⁵⁸. Dette princip foreskriver, at af flere potentielle idiom-varianter i L_2 , som alle ækvivalerer med udgangsideomet, *vælges den variant til idiomparrets ækvivalentdel, som leksikalsk og morfologisk ligner det danske udgangsideom mest.*

Fx forekommer den tyske idiomatiske ækvivalent til *have ngt. i baghovedet*, der i bilag ii er opført som nr. 14, både i formen *etwas im Hinterkopf **haben*** og ... ***behalten*** (jf. DU11 og ZK). I en sådan situation tilsiger direktionalitets- og subsidiaritetsprincippet i fællesskab, at den idiomvariant indgår i idiomparret, som på udtrykssiden kommer tættest på det danske udgangsideom. I dette tilfælde altså *etwas im Hinterkopf **haben***.

Disse principper er opstillet for at undgå at beskrive *idiomatisk hyperdistance* (jf. FARØ 2001a), hvor der i virkeligheden eksisterer tættere idiomrelationer mellem de to sprog. Dette problem er udbredt i bl.a. leksikografien (ibid.). Men hvor hyperdistance i leksikografien tilsyneladende er et mindre problem, fordi leksikografien først og fremmest skal understøtte

⁵⁸ En af denne forfatter dannet term, analogt til den i EU-terminologi anvendte term for ”nærhedsprincippet”.

kommunikationen, så giver en leksikologisk undersøgelse, der fokuserer på bl.a. formfællesskab, misvisende resultater, hvis den ikke eliminerer denne fejlkilde.

10.3. Det færdige parallelkorpus

På grundlag af de i 10.2. og 10.3. beskrevne operationer er et *idiomatisk parallelkorpus* blevet etableret. Korpus består af 500 danske idiommer, af hvilke 312 sammen med deres, empirisk verificerede, tyske ækvivalenter udgør *idiompar*. Bilag ii, som der flere gange er blevet henvist til i denne afhandling, indeholder dette korpus. Idiomparallelkorpuset vil i afhandlingens del II blive undersøgt mhp. på besvarelse af spørgsmålet om den dansk-tyske idiomatiske distance.

10.4. Sammenfatning af del I

Formålet med de foregående afsnit var at tilvejebringe et et kildemæssigt grundlag at basere undersøgelsen af den lingvistiske distance mellem dansk og tysk idiomatik på. Flg. trin blev gennemgået:

1. Det begrebslige og terminologiske grundlag for undersøgelsen blev klarlagt (kap.4).
2. Den traditionelle metode, udnyttelsen af de bilingvale ordbøgers ækvivalensrelationer, blev afvist (kap. 5).
3. En alternativ metode, bestående af en omfattende stikprøve, som kombineres med bilingvale ordbøgers ækvivalentangivelser, hvilke igen kontrolleres af og suppleres med eksterne kilder, blev foreslået (kap. 5)
4. Disse eksterne kilder må primært bestå af *korpusundersøgelser*, som dels garanterer for den faktiske forekomst i usus, dels for deres anvendelse i *samtidssproget* i snæver forstand. Sekundært kan disse kontrolkilder udgøres af L₂-ordbøger, først og fremmest onomasiologiske og empirisk baserede L₂-idiomordbøger, samt native speakers (kap. 8).
5. Kritikken af den bilingvale leksikografis idiombehandling gjorde det desuden nødvendigt at indføre et skærpet ækvivalensbegreb, som understreger, at

idiomækvivalens er *funktionel* ækvivalens, noget som kun kan afgøres empirisk via *tekstundersøgelser* (kap. 6).

6. Disse tekstundersøgelser førte til opstillingen af et *idiomatisk parallelkorpus* for dansk og tysk. Dette udgør en systematiseret kilde, som gør det muligt at foretage kontrastive undersøgelser om dansk og tysk idiomatik på et empirisk grundlag.

II. Analyser af det idiomatiske parallelkorpus

Mens den foregående del af afhandlingen har beskæftiget sig indgående med de grundlæggende problemer, der knytter sig til konfrontationen af et sprogpars idiomatiske inventarer og til spørgsmålet om, hvordan man overhovedet indsamler og opbygger et lingvistisk kildemateriale, som skal repræsentere disse inventarer, koncentrerer afhandlingens anden hoveddel sig om analysen af det parallelkorpus (bilag ii), der blev etableret i første del.

11. Analyseramme for beskrivelse af kontrastiv idiomatisk distance

11.1. Problemet ”idiomatisk distance”

Det vigtigste spørgsmål, det etablerede idiomatiske parallelkorpus skal udnyttes til at besvare, er det i indledningen formulerede spørgsmål om den *idiomatiske distance* mellem dansk og tysk. For at kunne besvare dette spørgsmål må to problemer klarlægges, nemlig: 1) hvordan skal ”idiomatisk distance” mere eksakt forstås, og 2) hvordan kan en antaget idiomatisk distance mellem to sprog beskrives?

11.1.1. "Lingvistisk distance" generelt

"Wie mißt man den Grad linguistischer Ähnlichkeit zwischen zwei Sprachvarietäten?" (AMMON 1995:4). Således stilles i forskningslitteraturen ofte spørgsmålet om *lighed* eller *afstand* mellem sprog eller enkeltvarieteter.

Af naturlige grunde finder man især denne type spørgsmål i typologiske og varietetslingvistiske arbejder. Bl.a. har man undersøgt, om et mere eller mindre veldefineret lingvistisk afstandsbegreb kunne anvendes som kriterium for at finde en endegyldig, rent lingvistisk målestok for, hvornår en bestemt varietet er en dialekt og hvornår den er et sprog (jf. Swadesh, i: KLOSS 1978:64, og AMMON 1995:2ff.).

Om brugen af sådanne målestokke i lingvistikken gælder KLOSS' (ibid.) konstatering: "Es gibt darüber, welche sprachkörperlichen Merkmale dafür ausschlaggebend sind, ob man zwei verwandte Idiome (!) als Abstandsprachen bezeichnet, noch keine einhellige Auffassung der Linguisten".

Også AMMON (1995:2ff. og 287ff.) diskuterer spørgsmålet om "Ähnlichkeit" og "Distanz" mellem sprog og varieteter. Han skelner mellem "Systemvergleich" og "Textvergleiche" (ibid:5).

Men heller ikke Ammon beskriver nærmere, ud fra hvilke kriterier distance-spørgsmålet kan afgøres, hvis man konfronterer to sprogs leksik. Alligevel opererer han med kategorierne "kleinere, mittlere und größere Ähnlichkeit" (ibid:6). Vi skal nedenfor se, om disse kategorier kan finde anvendelse for de dansk-tyske idiomatiske relationers vedkommende.

11.1.2. Begrebet "idiomatisk distance" og dets indhold

I afsnit 11.1.1. så vi, at *afstandsspørgsmål* spiller en rolle i lingvistikken, uden at man dog af den grund er noget frem til overbevisende løsninger på, hvordan man kan afgøre, hvor stor afstanden mellem sprog er. Disse spørgsmål kan siges at omhandle en eller anden grad af *lingvistisk distance*.

Med en indsnævring af dette begreb må man ligeledes kunne tale om *idiomatisk distance*, hvis man undersøger forskelle og ligheder mellem to sprogs idiomatik. Man kan her dels vælge at anvende begrebet til at beskrive afstanden mellem enkeltidiomer (mikroniveau), grupper af idiommer (medioniveau) eller, som i denne undersøgelse, hele *idiominventarer* (makroniveau).

Når denne afhandlings primære mål er at undersøge den synkrone idiomatiske distance mellem dansk og tysk, så er det et spørgsmål, der udelukkende beskæftiger sig med idiomernes *udtryksside*. Dette isolerende perspektiv er muligt, efter at et parallelkorpus er blevet opstillet, hvor ækvivalensrelationen, dvs. overensstemmelse på *indholdssiden* mellem danske og tyske idiompar, på forhånd er sikret vha. af kontekstbaserede idiomkonfrontationer.

Hvor det næppe giver mening at kvantificere *ækvivalens* mellem et interlingvalt idiompar, så er ''(formale) Kongruenz (= ''parallelitet'', jf. nedenfor) als ausdrucksseitiges Phänomen der Beobachtung unmittelbar zugänglich (und damit auch *quantifizierbar und meßbar*)'' (SCHAEDER 1990b:64) (min kurs., *K.F.*).

Således kan man fx umiddelbart konstatere, at distancen på udtrykssiden mellem idiomparret *ngt. kommer som sendt fra himlen* – *etwas ist ein Geschenk vom Himmel* er større end mellem *lege med ilden* – *mit dem Feuer spielen* (jf. bilag (ii)). I begge tilfælde drejer det sig om interlingvale idiompar med semantisk og en eller anden grad af *formel* overensstemmelse mellem idiomet i L₁ og L₂.

For hvert enkelt idiompar i parallelkorpuset kan der konstateres sådanne forskellige grader af idiomatisk distance, der kan klassificeres efter en overordnet model. De enkelte distance-værdier kan herefter akkumuleres, hvorved et samlet overblik over den idiomatiske distance mellem dansk og tysk bliver muligt. ''Idiomatisk distance'' skal altså forstås som et forsøg på via en analyse af de enkelte idiompar at nå frem til et mål for, i hvor høj grad udtrykssiden i semantisk ækvivalerende dansk- tysk idiomatik divergerer.

I det følgende afsnit undersøges en række tidligere foretagne idiom-konfrontationer på makro-niveau i forskningen for at finde ud af, om der her fremlægges analysemodeller til beskrivelse af idiomatisk distance mellem to sprog, som eventuelt kan overtages af den foreliggende undersøgelse.

11.2. Tidligere idiom-konfrontationer på inventarniveau og deres analysemodeller

11.2.1. Generelt

Som det nævntes i kap. 3, så er der især inden for udlandsgermanistikken gennem de seneste 20-30 år blevet foretaget adskillige idiomkonfrontationer af forskellige sprog med tysk. Det drejer sig om

tre konfrontationer af et tredjesprog med tysk, nemlig russisk, ungarsk og finsk, som hører til de vigtigste og samtidig bedst beskrevne inventarielle idiomkonfrontationer.

I alle tre undersøgelser anvendes som grundlag den i 5.1. kritiserede ordbogsækvivalens-metode, hvad der overordnet stiller disse undersøgelseres resultater svagt. Men et vigtigere spørgsmål på dette sted er, om selve *analysemodellerne* kan anvendes af det foreliggende arbejde?

11.2.2. Rajchstajn (1979), Hessky (1987) og Korhonen (1997)

”Phraseologismen sind sekundär entstandene Zeichenkomplexe (...), die aus den Einheiten der primären Systemen gebildet werden (Syntax, Morphologie und Lexik), und (...) sie (können) nur durch den komplexen Vergleich der sie bildenden Systemeinheiten erfaßt werden (...), d.h. bei der Kontrastierung wird praktisch immer ein lexikalischer, ein struktursyntaktischer (manchmal getrennt ein morphologischer) und ein strukturesemantischer Aspekt (semantische Organisation) unterschieden. Wo möglich, werden diese Aspekte auch quantitativ untersucht” (Rajchstajn, i: BURGER 1982:291ff.)

I sin undersøgelse behandler RAJCHSTAJN (ibid:294) forskellige ”ækvivalenstyper”⁵⁹ mellem russisk og tysk idiomatik. I alt 7 typer nævnes: 1) ”Identität”, 2) ”Strukturelle Synonymie”, 3) ”Ideographische Synonymie”, 4) ”Hypero-/Hyponomie”, 5) ”Stilistische Synonymie”, 6) ”Polysemie/Homonymie”, 7) ”Enantiosemie”.

Heroverfor foregår ungarnsgermanisten HESSKYs (1987:49ff.) konfrontation af tysk og ungarsk fraseologi⁶⁰ under 5 aspekter: 1) ”denotative Bedeutung”, 2) ”wörtliche Bedeutung”, 3) ”Struktur”, 4) ”syntaktische Funktionen”, 5) ”Konnotationen” (ibid:64-94).

Ud fra disse kriterier skelner hun mellem to ”ækvivalens-trin”: 1) ”vollständige Äquivalenz” og 2) ”partielle Äquivalenz” (ibid:95-112).

KORHONEN (1997), endelig, som står bag ”Det Tysk-Finske Idiomprojekt” (jf. KORHONEN 1987b, 1992, 1995, 1997), undersøger ”ækvivalens”-typer mellem tysk og finsk verbalidiomatik under

⁵⁹ Om det problematiske i denne og lignende betegnelser: jf. afsnit 11.3.1.

⁶⁰ At der er tale om fraseologi og ikke idiomatik i denne forfatters snævre brug, viser syntagmer som *eine Niederlage erleiden* (s. 84) og *kurz und gut* (s. 81), som indgår i undersøgelsen (jf. kap. 4.).

aspekter som morfo- og semantisyntaks, leksik og pragmatik. Lige som Hessky opererer Korhonen alene med niveauerne *total*-, *partiel* og *non-ækvivalens*.

Til alle tre analysemodeller knytter der sig en række problemer: For det første må man sige, at en brugbar model kræver et kohærent analyseprincip. Det lever Rajchstajns model ikke op til: det er ikke klart, hvad der er det gennemgående koncept i Rajchstajns kategori-katalog. Den ene kategori følger ikke naturligt i forlængelse af den anden. Om analysen befinder sig på indholds- eller udtrykssiden, ekspliciteres ikke: tilsyneladende befinder den sig på begge niveauer på én gang: kategori 1) - 3) synes at være udtrykssiden, 4) - 6) indholdssiden (+ pragmatik), mens kategori 7) er en kombination af de to niveauer. Denne analysestruktur savner en overordnet logik.

Et andet krav til en analysemodel må være, at den kan bruges til at undersøge den idiomatiske distance relativt *detaljeret*: fx kan man, i første omgang rent intuitivt, konstatere en større lingvistisk distance mellem idiomparret *en hård banan – ein harter Knochen* end mellem *stå med det ene ben i ngt. – mit einem Bein in etwas stehen* (jf. også 11.1.2.): i det første idiompar er der *leksikalsk* divergens, som må betegnes som større distance, end den rent *grammatiske* afvigelse i det andet idiompar udgør, hvor forskellen alene består i det danske idioms bestemthedsform over for tysk ubestemthed.

Imidlertid tager hverken Hesskys eller Korhonen's analysemodel højde for sådanne forskelle: de opererer alene med kategorierne: *total* og *partiel* (formel) overensstemmelse mellem idiommer interlingvalt. En sådan analyse er temmelig grovmasket, idet den dækker over en række vigtige heterogene kontrastive relationer på niveauet *partiel divergens*, som strækker sig fra minimale grammatiske til signifikante leksikalske afvigelser, der har betydning for idiomets overordnede *ikonografi* (jf. afsnit 4.4.2.) – HESSKY (1987:102) taler i øvrigt selv om ’’das breite Feld der partiellen Äquivalenz’’. En subklassificering af dette niveau er altså hensigtsmæssigt.

11.3. Analysemodel til hierarkisering af idiompar efter idiomatisk distance

I tidligere kapitler er problemer i forbindelse med dels ækvivalensbegrebet (kap. 6), dels i relation til en analysemodel for idiomkonfrontationen (11.2.) blevet gennemgået. Det blev konstateret, at den hidtidige forsknings metoder kun kunne anvendes i begrænset omfang, idet der er brug for væsentlige justeringer. Men den analysemodel, som her opfattes som den mest hensigtsmæssige, og som vil blive beskrevet i det følgende, er dog delvist inspireret af disse tidligere forsøg.

Inden modellen kan fremlægges, må imidlertid nogle grundtermer med relevans for beskrivelsen af kontrastive leksikalske relationer introduceres og problematiseres. For heller ikke på dette område er termbrugen hensigtsmæssig (jf. kap. 4).

11.3.1. Termerne ”ækvivalens”, ”kongruens” og ”konvergens”

Når man konfronterer idiomatik mellem sprogpår, så anvendes der også her ”Fachausdrücke, deren Gebrauch lediglich pragmatisch eingespielt ist” (WIEGAND 1998:271), dvs. forskellige ikke nærmere definerede betegnelser, som bruges mere eller mindre i flæng.

”Kontrastive Lexikologie ist die Theorie und Praxis der *Unterschiede* und *Gemeinsamkeiten* der Strukturierungen in Wortschätzen” (LUTZEIER 1995:10) (min kurs., *K.F.*). I stedet for disse dagligsproglige betegnelser anvender man i både den kontrastive lingvistik og i internationalisme-forskningen (jf. fx BRAUN et al. 1990) en særlig terminologi, frem for alt termerne ”ækvivalens”, ”kongruens”, ”konvergens”, ”differens” og ”divergens”.

”Divergens” er den mest udbredte betegnelse for interlingvale *forskelle* i forbindelse med konfrontationen af en lingvistisk kategori bi- eller polylingvalt (se fx CZOCHRALSKI 1977, HESSKY 1987, KROMANN 1995 og KORHONEN 1997). ”Differens” træffes dog også (se fx KORHONEN/KORHONEN 1995)⁶¹, men i den foreliggende afhandling anvendes om dette fænomen ”divergens”.

”Die Beachtung der Gemeinsamkeiten ist mindestens genauso wichtig wie die beliebte Betonung der Unterschiede” (LUTZEIER 1990:10). I denne forbindelse er brugen af hhv. ”ækvivalens”, ”kongruens” og ”konvergens” om kontrastive leksikologiske *overensstemmelser* årsag til en uheldig terminologi-forvirring.

Fx støder man hos KORHONEN (1997:266) på betegnelser som ”idiomatische Totaläquivalenz” og ”formale Teiläquivalenz” som udtryk for forskellige grader af overensstemmelse mellem det finske og det tyske idiominventar.

Også HESSKY (1987: passim) bruger ”Äquivalenz” om interlingvale idiomatiske ligheder på *både* indholds- og udtrykssiden.

Problemet med termen ”ækvivalens” i denne sammenhæng er, at den i lingvistikken traditionelt forbindes med tegnets *indholdsside* (jf. 6.2.ff.). Men når idiominventarer konfronteres

⁶¹ Her dog i en ikke indlysende konstruktion med ”konvergens” og ”divergens” som overbegreber og ”ækvivalens” og ”differens” som tilhørende subbegreber (s. 69).

interlingvalt, er det i lige så høj grad *udtrykssiden*, der er interessant (jf. 11.1.2.), mens ækvivalensen, dvs. ”funktionsparalleliteten”, normalt forudsættes (jf. HESSKY 1987:57). Det kan derfor næppe være hensigtsmæssigt at benytte en så ”belastet” betegnelse som ”ækvivalens” om *formelle* ligheder mellem idiommer, når ”ækvivalens” traditionelt primært forbindes med semantik.

Af samme grund kan en formulering som denne skabe forvirring: ”semantische Äquivalenz bedeutet keine vollständige Äquivalenz (...), ist aber die notwendige Voraussetzung (...) für den weiteren Vergleich unter anderen Gesichtspunkten” (ibid.). Hessky bruger her to forskellige ækvivalensbegreber, nemlig først i traditionel forstand (om indholdssiden) og dernæst afvigende (om overensstemmelser på udtrykssiden). For at undgå denne sammenblanding kan en ikke-belastet term med fordel indføres.

En sådan kan ikke siges at være tilvejebragt med ”kongruens”, som ifølge SCHAEGER (1990b:64) anvendes i interlingvale undersøgelser ”im Hinblick auf formale Übereinstimmung” mellem leksemer interlingvalt. For de fleste lingvister vil opfatte termen som grammatisk, begrænset til *intralingvale* morfosyntaktiske relationer (jf. BUSSMANN 1990:404f. og HENTSCHEL/WEYDT 1990:313f.).

En passende neutral term er derimod ”konvergens” (jf. CZOCHRALSKI 1977:175 og FLEISCHER 1992b). I den foreliggende afhandling bruges denne term om overensstemmelser mellem idiompar på *udtrykssiden*⁶², dvs. om trækkene *morfologi, leksik og ikonografi* (jf. nedenfor).

Således *konvergerer* fx idiomparret *ngt. skriger til himlen – etwas schreit zum Himmel* (bilag iii), idet morfologi, leksik og ikonografi er parallelle i de to idiommer – hvis man vel at mærke med Rajchstajn (i: HESSKY 1987:44) ser bort fra de regulære (= frasemeksterne) divergenser de to sprog imellem (jf. også kap. 4.).

Ækvivalens er derimod forudsætningen for enhver konfrontation af et dansk med et tysk idiom. Hvis ikke de to idiommer ækvivalerer, er der ikke tale om noget idiompar, men om ”falsche Freunde”, som af GORBAHN-ORME/HAUSMANN (1991:2882) defineres som ”words⁶³ in two different languages which are graphically or phonetically very similar but have different meanings and can therefore be easily confused by foreign language learners” (jf. også PARTINGTON 1995).

⁶² Ordet stammer oprindeligt fra biologien og betegner meget passende ligheder i dyrs *udseende* (jf. BRÜEL/NIELSEN 1989:313).

⁶³ Substituerer man dette ord med ”lexemes” får man en mere hensigtsmæssig definition, som også dækker fraseologiske leksemer.

At ''konvergens'' og ''ækvivalens'' således ikke er synonymmer, kan illustreres ved to meget forskellige ''idiompar'': *bære/have hovedet under armen – den Kopf unter dem Arm tragen* og *være på bar bund – im Dunkeln tapfen*:

Det første ''idiompar'' udgør et eksempel på *konvergens uden ækvivalens*: på *udtrykssiden* er det to helt parallelle idiommer. Men de *ækvivalerer* ikke, de har ikke samme funktion i en parallel kontekst – der er tale om ''falsche Freunde'', eller et ''pseudoidiompar''. Korpora som ZK og den leksikografiske kodificering (DU11) viser nemlig, at det tyske idiom bruges i betydningen 'være døden nær', og dette ækvivalerer ikke med den danske 'ikke tænke sig om' (jf. bilag (ii) og fx RØDER 1998).

Omvendt ækvivalerer *være på bar bund – im Dunkeln tapfen*, dvs. deres ''Funktionsgleichheit'' (HESSKY 1987) gør dem til gensidige leksikografiske ækvivalenter (jf. MU). At de ikke *konvergerer* turde derimod være klart: *udtrykssiden* opviser fuldstændig forskellig morfologi, leksik og ikonografi.

I det følgende anvendes ''konvergens'' om ligheder mellem danske og tyske idiommer på *udtrykssiden*, mens ''ækvivalens'' (jf. kap. 6) er forudsætningen for, at man overhovedet kan tale om et *idiompar*. I modsat fald er der tale om idiomatiske ''falsche Freunde'', som ikke indgår i denne undersøgelse.

11.3.2. Konvergens-taksonomi til hierarkisering af interlingvale idiompar

Det næste logiske skridt i undersøgelsen er, under hensyntagen til de i 11.3.1. diskuterede problemer, at konstruere en egnet analysemodel for det etablerede dansk-tyske idiom-parallelkorpus (bilag ii). Modellens funktion er at danne grundlag for en inddeling af de enkelte idiompar fra parallelkorpuset i kategorier, som udtrykker den respektive lingvistiske distance mellem idiomparrene. En adækvat term for disse kategorier er *distancerelationer*.

En inddeling af de enkelte idiompar efter distancerelationer vil kunne give et overblik over den generelle lingvistiske distance mellem dansk og tysk idiomatik. Samtidig vil en sådan inddeling tilvejebringe en systematiseret kilde til kontrastive undersøgelser af de to sprogs idiomatik, idet hver kategori indeholder idiompar, som er inddelt efter samme formelle kriterier.

På baggrund af stikprøve-analyser af parallelkorpusets idiompar og de tidligere nævnte konfrontationsforsøg (10.2.2.) opstilles som næste skridt i undersøgelsen en *taksonomi*, som

hierarkiserer kontrastive idiompar. Ud fra en fast katalog af kriterier kan hvert idiompar inddeles i bestemte kategorier på en skala, der markerer den lingvistiske distance mellem de to idiommer. En adækvat term til en sådan skala er en *distance-taksonomi*.

Taksonomien tager hensyn til følgende træk på udtrykssiden: 1) *idiomatisk ækvivalens*, 2) *ikonografi*, 3) *leksik* og 4) *morfologi* (jf. nedenfor).

Niveauerne i taksonomien går fra *total konvergens* over *partiel konvergens*, som igen underinddeles i 4 niveauer med stadig større lingvistisk distance mellem udgangs- og målidom, for at slutte med niveau 6, som markerer *idiomatisk nulækvivalens*. Denne sidste kategori indeholder de danske idiommer fra sample-korpuset, som ikke har nogen idiomatisk ækvivalent i tysk⁶⁴. Hver af disse kategorier indeholder de idiompar, som mht. netop ét enkelt træk adskiller dem fra den foregående og den følgende kategori.

I modsætning til flere af de tidligere ansatser (jf. 11.2.) adskiller denne afhandlings analysemodel sig ved at være strengt hierarkisk i sin klassifikation af kontrastive idiompar, hvilket gør det muligt at tale om en given idiomatisk distance for det enkelte idiompar. Dels er de enkelte kriterier, niveauinddelingen er fastlagt ud fra, specifikt udarbejdet mhp. dette deskriptionsmål. Katalogen af træk er altså homogen og beskriver dermed ingen træk, som ikke bruges til at fastlægge det enkelte idiompars plads i taksonomien af distancerelationer. Desuden er den væsentligt mere differentieret end det er normalt for sådanne modeller (jf. *ibid.*).

Et vigtigt princip for klassificeringen af de enkelte idiompar efter denne taksonomi er som nævnt (11.3.1.), at der kun tages højde for rent *idiomatiske* divergenser, ikke for sådanne, der må henregnes til de *regulære* interlingvale divergenser mellem dansk og tysk. Det ville nemlig sløre idiomkonfrontationen, hvis man fx klassificerede idiomparrene *bane vejen for ngn./ngt.* – *jmdm./etwas den Weg ebnen* og *ngt./ngn. er en torn i øjet på ngn.* – *etwas/jmd. ist jmdm. ein Dorn im Auge* som *partielt konvergente*, under henvisning til den divergerende realisering af beneficent-elementet i form af hhv. en præpositionalfrase (dansk) og en dativus commodius (tysk). Her er der snarere tale om divergenser, som hører til den kontrastive *grammatiks* arbejdsfelt, hvor fænomenet da også er beskrevet (jf. LAURIDSEN/POULSEN 1995:335f. og ERIKSEN et al. 1990:224). Hvis ikke denne abstraktion fra de generelle forskelle mellem L₁ og L₂ fastholdes, bliver analysen uoverskuelig og desuden redundant i forhold til den generelle kontrastive sprogbeskrivelse.

I det følgende skal de enkelte distance-niveauer i taksonomien, som bevæger sig fra *primærrelation* (totalkonvergens) til *Ø-relation* (nulækvivalens), beskrives: jo højere ciffer det enkelte distanceniveau har og jo længere ned i taksonomien man bevæger sig, desto større er den lingvistiske distance mellem idiomparrene:

(1) Primærrelation (totalkonvergens)

”In any pair of languages one can find lexical units which are (...) completely isomorphic with one another” (HAUSMANN/WERNER 1991:2720). I denne undersøgelse kaldes dette kontrastive fænomen for ”primærrelation”. Primærrelation mellem et interlingvalt idiompar er der tale om, hvis der ikke kan konstateres nogen afvigelse af hverken dybde-, overfladesemantisk (jf. 4.4.2.), leksikalsk eller grammatisk art, ud over de regulære divergenser der eksisterer mellem de to sprog på ikke-fraseologisk plan⁶⁴.

Exx på primærrelation i parallelkorpuset er: *have ngt. i baghovedet – etwas im Hinterkopf haben*; *gøre rent bord – reinen Tisch machen*; *skyde fra hoften – aus der Hüfte schießen*; *komme i skudlinjen – in die Schusslinie kommen*; *(ikke) have tag over hovedet – (kein) Dach über dem Kopf haben*.

(2) Sekundærrelation (fuldstændig ikonografisk konvergens, morfologisk (m.m.) divergens)

Sekundærrelation mellem et idiompar kan der konstateres, hvis der er overensstemmelse mellem dybdesemantik, ikonografi og leksik, men der samtidig kan noteres morfologisk-grammatiske (evt. synsemantisk leksikalske) divergenser, jf. fx parallelkorpusets *krydse klinger – die Klinge(n) kreuzen*: morfologisk adskiller idiomparret sig kontrastivt ved, at det danske idioms substantivkomponent er obligatorisk i ubestemt form, mens den tyske pendant er obligatorisk i bestemt form. Denne forskel ændrer ikke på idiomets overfladesemantik (ikonografi), derfor kan man tale om ”minimaldivergens” mellem de to idiom: en mindre signifikant interlingval idiomatisk variation er næppe tænkelig.

⁶⁴ I det mindste i forhold til det nuværende stade af forskningen (jf. kap. 9).

⁶⁵ Denne anvendelse af ”totalkonvergens”-begrebet er væsentligt mere stringent, end det fx er tilfældet hos MEISTER (2000:251), hvor et idiompar som *våra eld och lågor – Feuer und Flamme sein* regnes for ”totalkonvergent”. Men eftersom man kan konstatere tempus-divergenser mellem de to idiom, som ikke bundes i generelle interlingvale forskelle (*lågor* er pluralis, *Flamme* singularis), slører klassifikationen af et sådant idiompar som ”totalkonvergens” de kontraster, der klart kan konstateres. Dette er u hensigtsmæssigt for den kontrastive deskription, som netop skulle belyse forskellene, hvor de måtte optræde. Problemet ligger i Palms kontrastive analyse og ikke i klassifikationsmodellen som

Divergenserne på distanceniveau 2 (sekundærrelation) kan også bestå i *numerusdivergenser*, som det er tilfældet med idiomparret *ngt. bærer frugt – etwas trägt Früchte*: forskellen mellem de to idiomer er rent sproglig, ikke indholdsmæssig, idet *frugt* som massebetegnelse semantisk må betegnes som identisk med *Früchte*.

Eller afvigelsen kan være *leksikalsk* som ved *tale frit fra leveren – frei von der Leber weg reden* og *ngt. er en streg i regningen for ngn. – etwas macht jmdm. einen Strich durch die Rechnung*. Leksikalske divergenser i sekundærrelation kan dog kun repræsenteres af synsemantika eller leksikalske komponenter, som ikke medfører nogen ikonografisk afvigelse overhovedet i forhold til L_1 -idiomet, idet egentlige leksikalske kontraster regnes som repræsenterende en større lingvistisk distance, end rent morfogrammatiske og synsemantisk-leksikalske gør.

Det samme gælder *numerus-divergenser*: i det omfang disse kan siges at påvirke idiomets ikonografi, hører *numerusdivergenser* under *tertiærrelation*, se nedenfor.

Andre exx på sekundærrelationelle idiompar er: *tage sig til hovedet – sich an den Kopf fassen*; *ngt. løber ud i sandet – etwas verläuft im Sande*; *drage sit sidste suk – seinen letzten Seufzer tun*

(3) Tertiærrelation (tentativt total ikonografisk konvergens med leksikalske divergenser)

Tertiærrelation opviser et idiompar, hvis alle tidligere nævnte faktorer er konstante, men mindre leksikalske afvigelser gør, at overfladesemantikken (ikonografien) i de to idiomer adskiller sig i mindre omfang.

Et eksempel på leksikalsk divergens er *køre ngn. ud på et sidespor – jmdn. aufs Abstellgleis schieben*, hvor de respektive autosemantiske verbal-komponenter i idiomparret er nøjagtigt så forskellige ("Abstellgleis" svarer til det danske "rangerspor"), at overfladesemantikken har hver sin nuance i de to idiomer, men uden at det medfører nogen stor ikonografisk forskel.

I tilfældet *få fingrene i ngt. – etwas in die Finger bekommen* er en mindre ikonografisk divergens betinget af et andet fænomen: den divergerende *syntaks* medfører nemlig, at overfladesemantikken bliver en anelse afvigende. Der er ikonografisk forskel på, om man "får fingrene i ngt." eller om man "får ngt. i fingrene", som en konstituentbaseret "oversættelse" af det tyske idiom ville resultere i.

Man kan inddele divergens-typerne i *tertiærrelation* i flg. kategorier:

sådan. Hendes idiompar er kun *partielt* konvergent.

a) leksikalsk substitution: **bægret** vs. **dem Fass** i *det var dråben, der fik bæget til at løbe over* – *das war der Tropfen, der dem Fass zum Überlaufen brachte*; **vognstang** vs. **Zaunpfahl** i *et vink med en vognstang* – *ein Wink mit dem Zaunpfahl*

b) leksikalsk ekspansion: **smalle** vs. **Ø** i *holde sig på dydens smalle sti* – *sich auf dem Pfad der Tugend halten*; **handsken** vs. **die Fehdehandschuh** i *tage handsken op* – *die Fehdehandschuh aufnehmen*

c) diminuering: **tungen** vs. **das Zünglein** i *være tungen på vægtskålen* – *das Zünglein an der Waage sein*; **tommelfingre** vs. **Däumchen** i *trille tommelfingre* – *Däumchen drehen*

d) numerusdivergens: **dørene** vs. **die Tür** i *løbe dørene ind hos ngn.* – *jmdm. die Tür einlaufen*; **hænder** vs. **Hand** i *ngt. er på [adj.] hænder* – *etwas ist in [adj.] Hand*

Forskellen mellem sekundær- og tertiærrelation er altså, at der på sekundærniveau er tale om rent morfogrammatiske (eller synsemantiske og insignifikante leksikalske) divergenser i idiomparret, som er uden betydning for overfladesemantikken, mens der på tertiærniveau forekommer leksikalske afvigelser, der har nogen, men ikke afgørende, betydning for idiomets ikonografi.

(4) Kvaternærrelation (partiell ikonografisk konvergens)

Når overfladesemantikken (og evt. syntaksen) i et idiompar er signifikant divergerende, men idiomernes fælles nominationsmotiv samtidig er åbenlyst, så foreligger der efter taksonomiens logik *kvaternærrelation*.

I denne forstand regnes *krydse fingre for ngn.* og *jmdm. den Daumen drücken* ikke som helt forskellige idiommer, men som idiommer med motivfællesskab, der dog leksikalsk divergerer signifikant og dermed også ikonografisk.

Det samme er tilfældet med *have medvind* – *im Aufwind sein*, som kan substitueres under semaset ”have fremdrift af vinden”.

Andre exx på kvaternærrelation er: *slå mønt af ngt.* – *aus etwas Kapital schlagen*; *have en ræv bag øret* – *es faustdick hinter den Ohren haben*; *rose ngn./ngt. til skyerne* – *etwas/jmdn. in den Himmel heben*; *løbe panden mod en mur* – *mit dem Kopf gegen die Wand rennen*

Det er vigtigt, at bestemmelsen af idiompar som kvaternærrelationelle foretages kritisk, hvis ikke kategorien skal drives ud i det absurde. Som med så mange andre semantisk baserede analyser er der her et subjektivt element i analysen og dermed spillerum for den individuelle lingvists fantasi. Dette er naturligvis et usikkerhedsmoment. Så meget desto vigtigere er det, at konstateringen af et overfladesemantisk fællesskab mellem interlingvale idiom er baseret på en ”gennemsnitlig semantisk analyse” og ikke på hvad man kunne kalde ”ekstremfantasi”, dvs. en hypernormal evne til at finde semantiske sammenhænge mellem leksemer. En sådan overdrevent kreativ analysetilgang ville ødelægge værdien af kvaternært distanceniveau.

(5) Kvintær-relation (ikonografisk divergens, dybdesemantisk ækvivalens)

I en række tilfælde kan der ikke etableres nogen idiomækvivalent til et dansk idiom, som ækvivalerer overfladesemantisk (ikonografisk) med udgangsideomet. Til gengæld vil man ofte kunne fremdrage et tysk idiom, der, ligesom det var tilfældet på alle hidtidige distanceniveauer, ækvivalerer dybdesemantisk. KOLLER (1974:8) kalder denne kontrastive relation for ”Idiomsubstitution”.

Selv om der er tale om semasiologisk anisomorfi, er det langt fra sikkert, at denne anisomorfi også er gældende *onomasiologisk*, fordi relationen mellem form (= overfladesemantik) og indhold (= dybdesemantik) også er arbitrær på det fraseologiske niveau.

Et eksempel på et dansk-tysk idiompar fra parallelkorpuset, som trods den divergerende overfladesemantik ækvivalerer ((dybde)semantisk), er *ruske tremmer – hinter schwedischen Gardinen sitzen*.

Det samme gælder for korpus-idiomparret *stå på bar bund – im Dunkeln tappen*, hvor ikonografien divergerer fuldstændigt. Ikke desto mindre vil *im Dunkeln tappen* i de fleste distributioner være en fuldt dækkende funktionel ækvivalent til det danske idiom, jf. bilag (ii).

Yderligere exx er:

løbe om hjørner med ngn. – jmdm. auf der Nase herumtanzen; være på spanden – in der Tinte sitzen; råbe vagt i gevær – Alarm schlagen; ng. er(ikke) lige ngns. kop te – etwas ist (nicht gerade)/genau jmds. Kragenweite.

Kvintærrelation udtrykker altså ren *idiomatisk ækvivalens*, uden at idiomparret konvergerer overhovedet på udtrykssiden. Hvad den lingvistiske distance angår, så kan man på dette niveau kun

tale om idiomfællesskab i bred forstand, for så vidt som paralleliteten mellem sprogparret kun er rent kategoriel: samme semantik kan udtrykkes i L_1 og L_2 inden for samme kategori, nemlig idiomatik, men altså uden nogen udtryksmæssige overensstemmelser.

(6) Ø-relation (idiomatisk ækvivalensløshed)

Når der til et idiom i L_1 tilsyneladende (jf. kap. 9) ikke eksisterer noget idiom i L_2 , som dybdesemantisk ækvivalerer med det, kan man tale om *Ø-relation* eller om ”idiomatische Nulläquivalenz” (jf. KORHONEN/KORHONEN 1995:67).

”Ø-relation” er en passende betegnelse, når, onomasiologisk betragtet, et semem, som i L_1 er udtrykt ved et idiomatisk formativ, ikke kan genfindes i L_2 i samme kategori. Man kan, inden for rammerne af den givne optik, tale om en idiomatisk ”Leerstelle” i leksikken – noget som i overensstemmelse med det i 5.1. sagte ikke behøver at være nogen uforanderlig tilstand. Til Ø-relation hører altså alle idiomer i L_1 , som i en oversættelsessituation eller i leksikografien må *parafraseres*, hvorfor man også kan kalde forholdet mellem det givne L_1 -idiom og dets (i princippet uendeligt variable) parafrase(r) for ”parafraserelation”.

Lige som i alle andre tilfælde hvor der abstraheres og klassificeres for at skabe et overblik over sprogvirkelighedens tilsyneladende kaos, vil man i nogle tilfælde kunne diskutere, om et givent idiompar kunne klassificeres under en anden kategori end den aktuelle. Det kan ikke afvises, at der mellem enkelte kategorier ikke er 100 % vandtætte skotter. Særligt hvor tilhørsforholdet til tertiær- eller kvaternærrelation skal afgøres, kan der enkelte steder givet problematiseres, fordi klassifikationen hviler på *semantiske* kriterier, som altid i en vis udstrækning er subjektive, idet de sjældent er fuldstændigt operationaliserbare. Dette medfører dog næppe, at taksonomien mister sin værdi som analyseredskab.

12. Resultater

I forrige kapitel blev en taksonomi til klassifikation af kontrastive idiomatiske distancerelationer præsenteret. Ved hjælp af denne model kan alle parallelkorpusets idiompar (bilag ii) inddeles efter de samme systematiske kriterier, hvorved et nyt korpus, nemlig et *hierarkiseret* parallelkorpus, etableres. Dette korpus er aftrykt i bilagsdelen som bilag iii.

12.1. Idiomparallelkorpus som kilde til undersøgelser af idiomatik

Ved hjælp af det hierarkiserede idiomatiske parallelkorpus kan spørgsmål af kvantitativ og kvalitativ art om dansk-tysk idiomatik undersøges. Oppositionsprincippet mellem de enkelte niveauer i modellens hierarki er yderst nyttigt for kontrastive undersøgelser, som interesserer sig for idiomatisk kon- og divergens.

12.2. Kvantitative resultater

”Die Feststellung des quantitativen Anteils vollständiger Äquivalente am Gesamtbestand der Phraseologie des Deutschen und Ungarischen ist nicht Aufgabe dieser Arbeit”, skriver HESSKY (1987:99). Man kunne tilføje, at en sådan konstatering heller ikke kan foretages videnskabeligt forsvarligt ud fra den metode, Hessky anvender (jf. 5.1.). I denne afhandling er imidlertid blevet udviklet en videnskabelig metode til at fastslå netop det, som Hesskys undersøgelse *ikke* kan sige noget om: den kvantitative fordeling af distancerelationer mellem sprogpar.

12.2.1. Procentual fordeling af idiompar på distancerelationer

Resultatet af klassifikationen af idiomparrene i parallelkorpuset (bilag ii) efter konvergenstaksonomien (11.3.2.) kan udtrykkes i procentsatser for det enkelte distanceniveau. Disse procenter markerer, hvor stor en andel af de danske idiomer, der har en idiomatisk ækvivalent i tysk, og hvor stor den lingvistiske distance mellem idiomparrenes udtryksside er.

I det følgende fremlægges resultaterne for hvert distanceniveau. Resultaterne er grupperet efter samme orden som ovenstående taksonomi, dvs. fra *totalkonvergens* til *nulækvivalens*.

Når man klassificerer det dansk-tyske idiomparallelkorpus’ idiompar efter konvergenstaksonomien, så fremkommer følgende fordeling på de enkelte distancerelationer:

1) Primærrelation (totalkonvergens):

19 % af de tyske idiomer ækvivalerer *idiomatisk, ikonografisk, leksikalsk, og morfogrammatisk* med deres danske udgangsidiom (typen *slå alarm – Alarm schlagen*)

2) Sekundærrelation (morfogrammatisk/synsemantisk divergens)

9 % af de tyske idiomer ækvivalerer *idiomatisk*, *ikonografisk*, og *leksikalsk* med deres danske udgangsideom, mens morfologien eller insignifikante leksikalske elementer divergerer (typen *stå med det ene ben i ng.* – mit Ø einem Bein in etwas stehen)

3) Tertiærrelation (leksikalsk divergens)

13 % af de tyske idiomer ækvivalerer *idiomatisk* og *ikonografisk*, men divergerer *leksikalsk* i forhold til deres danske udgangsideom (typen *stable ng.* på benene – etwas auf die Beine stellen)

4) Kvaternærrelation (ikonografisk divergens)

11 % af de tyske idiomer divergerer *partielt ikonografisk* med deres danske udgangsideom (typen *ng.* banker på døren – etwas steht vor der Tür)

5) Kvintærrelation (idiomatisk ækvivalens, nulkonvergens)

10 % af de tyske idiomer ækvivalerer *idiomatisk*, men konvergerer slet ikke på udtrykssiden (typen *være på bar bund* – im Dunkeln tappen)

6) Ø-relation (idiomatisk nulækvivalens)

For **38 %** af de danske idiomers vedkommende kan der konstateres *idiomatisk nulækvivalens*, dvs. det danske semem, som udtrykkes idiomatisk, har ingen idiomatisk ækvivalent i tysk (typen *set i bakspejlet*)

12.2.2. Resultaterne og idiomatisk distance

På baggrund af denne fordeling er det muligt at give et kvalificeret svar på afhandlingens primære problemstilling, nemlig spørgsmålet om den idiomatiske distance mellem dansk og tysk (jf. 1.1.): i hvor høj grad er der tale om et *divergerende* inventar og i hvor høj grad kan man tale om dansk-tysk *fællesidiomatik*? Man kan også, med udgangspunkt i den skitserede diskussion i indledningen, stille spørgsmålet, om idiomatik med Gottsched og Gyde Hansen er en rent *sprogspecifik* lingvistisk kategori, eller om der snarere, med repræsentanter som fx Koller og Gottlieb, er tale om en kategori med signifikante *internationalisme*-elementer? Disse spørgsmål kan kun besvares kvantitativt, med baggrund i en empirisk undersøgelse som den foreliggende.

Hvordan skal fordelingen af distancerelationer i dansk-tysk idiomatik nu fortolkes i forhold til denne diskussion?

Man kan ud fra procentfordelingen af idiompar på de enkelte distanceniveauer for det første konstatere, at langt over halvdelen (**62 %**) af de danske idiomers har en *idiomatisk ækvivalent overhovedet* i tysk. På den anden side har **38 %** af de danske idiomers *ingen* tysk idiomatisk ækvivalent.

Ser man nærmere på de **62 %** idiomatiske ækvivalensrelationer, så udgør de ækvivalensrelationer, som i bred forstand kan betragtes som fællesidiomatik (jf. 1.1.) også på *udtrykssiden* (dvs. fra primær- til kvaternærrelation) i alt **52 %**.

Definerer man derimod "fællesidiomatik" så snævert, at kun totalkonvergente idiompar er omfattet af kategorien, så udgør det fælles dansk-tyske idiomatiske inventar **19 %** af det samlede inventar – når analyseretningen vel at mærke er $L_1 - L_2$.

Besvarelsen af spørgsmålet, hvor stor den lingvistiske distance mellem dansk og tysk idiomatik er, afhænger altså af, hvor bred en intension man vil acceptere for begrebet "fællesidiomatik": er det blot ren (semantisk) idiomækvivalens, der er påkrævet, er der, rent kategorielt, overensstemmelse mellem godt **60 %** af dansk og tysk idiomatik.

Formel parallelitet i en eller anden form er der mellem (dybdesemantisk ækvivalerende) dansk-tysk idiomatik i godt **50 %** af tilfældene.

Med andre ord: den idiomatiske distance mellem dansk-tysk idiomatik befinder sig et sted mellem **20** og **60 %** overensstemmelse, afhængigt af hvor snævert man definerer "parallelitet": *som rent kategoriel, partiel udtryksmæssig eller total udtryksmæssig parallelitet*.

Fokuserer man udelukkende på totalkonvergens, må svaret altså blive, at den idiomatiske distance mellem dansk og tysk er relativt stor, idet kun **19 %** af de respektive idiominventarer både ækvivalerer og konvergerer fuldstændigt.

Accepterer man imidlertid morfogrammatiske og insignifikante leksikalske divergenser, mindskes distancen noget, idet ækvivalens- og konvergens-andelen da kommer op på **28 %**.

Denne stiger til **41 %**, hvis også signifikante leksikalske divergenser tillades, og man kommer altså op på **52 %** overensstemmelse, hvis også konvergens i bred forstand, dvs. idiompar med signifikant varierende ikonografi, inkluderes.

Endelig medfører inddragelsen af rent *kategoriel* parallelitet, at idiomfællesskabet øges til **62 %**.

Definerer man med udgangspunkt i AMMON (1995:6) *stor lingvistisk distance* som væsentligt under 50 % overensstemmelse, *middel distance* som omkring 50 % overensstemmelse og endelig *lille distance* som væsentligt over 50 % overensstemmelse, så kan man, alt efter om man anvender et bredt eller snævert overensstemmelsesbegreb, fastslå, at den idiomatiske distance mellem dansk og tysk er *stor*, subsidiært *middel*.

For konklusionen ”stor idiomatisk distance” (dvs. en streng opfattelse af ”overensstemmelse” ud fra kun 19 % fællesidiomatik) taler, at dette er resultatet af den mest differentierede analyse, som inddrager både dybde-, overfladesemantik (ikonografi), leksik og morfo-grammatik.

Konkluderer man, at den lingvistiske distance mellem dansk-tysk idiomatik er middel, kræver det, at man ser bort fra divergenser af både morfo-grammatisk, leksikalsk og ikonografisk art.

Derimod vil det, selv med en bred definition af ”overensstemmelse” være urimeligt at betegne den idiomatiske distance mellem dansk og tysk som *lille*, idet man i så fald ville ignorere de 38 % tilfælde, hvor der til et dansk idiom ikke findes en tysk idiomatisk ækvivalent overhovedet.

12.2.3. Betydningen af de kvantitative resultater

12.2.3.1. Generelt

Det relativt store antal primærrelationer mellem dansk og tysk (19 %) er påfaldende. Tallet viser, at man til en vis grad kan tale om en *idiomatisk fællesmængde* mellem sprogparket. Sammenligner man fx med KORHONEN (1997:266), så kan det – i det omfang Korhonens primært ikke-empiriske arbejde overhovedet afspejler samtidsusus (jf. 10.2.1.) – konstateres, at de kontrastive idiomatiske relationer mellem dansk og tysk er tættere end mellem finsk og tysk, idet den relation hos Korhonen, som tilsyneladende svarer til den foreliggende undersøgelses primærrelation, udgør 10-

12 % af relationerne for dette sprogpars vedkommende. Denne forskel hænger givet sammen med en større typologisk distance mellem det finno-ugriske og germanske sprog i forhold til dansk og tysk, som tilhører samme sprogfamilie og desuden er nabosprog.

12.2.3.2. De kvantitative resultater og diskussionen om idiomatikens kontrastive status

I forhold til den indledende diskussion (1.1.) om idiomatikken som enten en kontrastivt inkomparabel eller internationalisme-relevant kategori, er undersøgelsens kvantitative resultater helt afgørende. For disse oplysninger gør det muligt at belyse problemet kvalificeret ud fra et konkret sprogpår.

For det første kan det fastslås, at forestillingen om idiomatikken som en kategori, der består af polyleksikalske syntagmer, som er 100 % sprogspecifikke og derfor ikke kan oversættes ord for ord til nogen andre sprog (Gottsched, jf. 1.1.), er en myte uden hold i sprogvirkeligheden. Faktisk kan 1/5 af de danske idiomers oversættes ord for ord til leksikaliserede tyske idiomers. Dette tal stiger betydeligt, hvis man accepterer en vis grad af morfologisk og/leksikalsk variation: i dette tilfælde har over 50 % af de danske idiomers ækvivalerende idiomatiske paralleller i tysk, som også på *udtrykssiden* konvergerer i større eller mindre grad. Man kan derfor konkludere, at Brüel/Nielsens definition af idiomers som *skibboletter*, dvs. lingvistiske kendetegn for en bestemt varietet (jf. BUSSMANN 1990:666), er en forestilling, som ikke kan opretholdes på baggrund af den foreliggende undersøgelses resultater.

Af samme grund må Hansens (jf. 1.1.) renoncering på at behandle fraseologien i sin undersøgelse af artikelbrugen i dansk og tysk, med henvisning til at en sådan sammenligning ville være ”sinnlos, da diese Redewendungen meistens von Sprache zu Sprache ganz verschieden sind”, betegnes som delvist ubegrundet.

Det er ganske vist indlysende, at det kræver *konvergerende* idiompar, hvis man ønsker at behandle artikelbrugen i dansk-tysk idiomatik, så i denne sammenhæng vil de i alt 48 % Ø- og *kvintærrelation* ikke udgøre noget brugbart beskrivelsesgrundlag.

Nu er det imidlertid blevet påvist, at 52 % af den dansk-tyske idiomatik konvergerer i større eller mindre grad. Derfor vil der næppe være nogen principielle problemer forbundet med at sammenligne artikelbrugen i dansk og tysk idiomatik, som Gyde Hansen mener. Selv hvis man indskrænker beskrivelsesgrundlaget til *primær*-, *sekundær*- og *tertiærrelation*, vil der være et meget stort materiale at behandle problemet ud fra, nemlig 41 % af den samlede dansk-tyske idiomatik.

Når Hansen således påstår, at en sammenligning er meningsløs, så er det ud fra den opfattelse, som også Gottsched og Brüel/Nielsen repræsenterer, nemlig at idiomatikken er en kategori, der er 100 % sprogspecifik. Denne forestilling kan ikke opretholdes, fremgår det af den foreliggende undersøgelses resultater: hverken for sprogparret dansk-tysks vedkommende eller som lingvistisk teorem generelt.

12.2.3.3. Kvalitativ udnyttelse af idiom-parallelkorpuset: artikelbrugen i dansk-tysk idiomatik

12.2.3.3.1. Baggrund

Hvis man ser bort fra, at Hansens argument er *teoretisk* grundløst, så er der desuden en væsentlig *praktisk* grund til, at hun havde måttet give afkald på at beskrive artikelbrugen i dansk og tysk idiomatik under alle omstændigheder: hun havde nemlig manglet et *kildegrundlag* at foretage beskrivelsen ud fra. Dette grundlag eksisterer nu.

Som der blev redegjort for i indledningen, er det hierarkiserede idiomparallelkorpus (bilag iii) en lingvistisk kilde til dansk-tysk idiomatik, som ud over kvantitative undersøgelser også kan anvendes af forskere, som ønsker at undersøge *kvalitative* divergenser mellem dansk og tysk idiomatik. Et eksempel på en sådan kvalitativ udnyttelse af korpus er netop en undersøgelse som Hansens: vil man undersøge artikelforholdene i dansk og tysk kontrastivt og inddrage idiomatikken, så kan man udnytte den nu foreliggende kilde til dansk-tysk idiomækvivalens og -konvergens, som har den fordel, at den i snæver forstand er *samtidig, empirisk, kontekstbaseret og systematisk*. Den overskuelige opstilling efter hierarkiserede distancerelationer gør det relativt simpelt at foretage en analyse af fx artikelbrugen i dansk-tysk idiomatik. En sådan analyse foretages i det følgende for at demonstrere kildens potentiale.

Analysen vil alene beskæftige sig med sekundær- og tertiærrelation, idet eventuelle artikeldivergenser først og fremmest vil være synlige her: bliver de leksikalske afvigelser for omfattende, er det næppe relevant, endsige muligt, at sammenligne artikelbrugen.

Dette er tydeligt i *kvintærrelation*, hvor nominationsmotivet er grundlæggende forskelligt i idiomparret: her vil det ikke give mening at sammenligne artikelbrugen i et idiompar som fx *melde pas – mit seinem Latein am Ende sein*, for i kvintærrelation er det, med Hansen, rigtigt, at en konfrontation er ”sinnlos” – men altså ikke på de lavere distanceniveauer.

12.2.3.3.2. Selve analysen

Undersøger man sekundærrelation (morfologiske divergenser) i det hierarkiserede parallelkorpus (bilag iii), er der, hvad artikelbrugen angår, et træk, som er signifikant, nemlig at tysk *nominaldetermination* generelt står i opposition til dansk *nominalindetermination*. Der er mao. en tendens til, at tyske idiommer med substantiviske konstituenten i højere grad end deres danske konvergent⁶⁶ har *bestemt artikel* end deres danske ækvivalenter, som enten har *ubestemt artikel* eller *Ø-morfem*, jf. fx:

fejle for egen dør – vor **der** eigenen Tür kehren; *holde en dør åben for ngt.* – **die** Tür für etwas offenhalten; *have ngt. på hjerte* – etwas auf **dem** Herzen haben; *tvinge ngn. i knæ* – jmdn in **die** Knie zwingen; *krydse klinger med ngn.* – mit jmdm. **die** Klinge(n) kreuzen; *tage ngt./ngn. under lup* – etwas/jmdn. unter **die** Lupe nehmen; *god tone* – **der** gute Ton; *gøre regning uden vært* – **die** Rechnung ohne **den** Wirt machen; *strække våben* – **die** Waffen strecken; *spidse ører* – **die** Ohren spitzen

Dog findes også enkelte exx på det modsatte:

krybe til korset – zu Kreuze kriechen; *stå med **det** ene ben i ngt.* – mit einem Bein in etwas stehen; *ngt. kommer fra hjertet* – etwas kommt von Herzen,

men altså slet ikke i det omfang, bestemtheds kategorien er realiseret i tyske idiommer i sekundærrelation.

Udvider man grundlaget til også at omfatte tertiærrelation, så gentager mønsteret sig:

være på bølgelængde – auf **der** gleichen Wellenlänge liegen; *have en finger med i spillet* – **die** Finger im Spiel haben; *pege fingre ad ngn.* – mit **dem** Finger auf jmdn. zeigen; *balancere på en knivsæg* – sich auf **des** Messers Schneide bewegen; *ikke ville røre ngt./ngt. med en ildtang* – etwas/jmdn. nicht mit **der** Beißzange/Kneifzange anfassen mögen; *slå på tromme for ngt.* – **die** Trommel für etwas rühren; *køre ngn. ud på et sidespor* – jmdn. aufs Abstellgleis schieben; *en storm i et glas vand* – ein Sturm **im** Wasserglas; *en ulv i fåreklæder* – ein Wolf **im** Schafskleid; *et vink med en vognstang* – ein Wink mit **dem** Zaunpfahl

over for:

skællene falder fra ngns. øjne – jmdm. fällt es wie Schuppen von den Augen; *lukke øjnene for ngt.* – ein Auge zudrücken

For partielt konvergerende dansk-tyske idiompars vedkommende kan man altså spore en tendens i retning af, at det tyske idiom har bestemt, mens det danske har ubestemt artikel.

Den kontrastive tendens, som beskrives i ERIKSEN et al. (1990:23-26) og LAURIDSEN/POULSEN (1995:341), nemlig at tysk i mange tilfælde har bestemt artikel, hvor dansk ikke har det, gælder altså også for idiomatikken, en lingvistisk kategori, som i øvrigt sjældent behandles i grammatikker. Ikke desto mindre ville denne kontrastive relation mellem dansk og tysk være et oplagt problem at nævne i en grammatik under artikel-divergenser.

12.2.4. Resultaterne og den anvendte germanistik

I afsnit 1.2. blev FLEISCHER (1982:30) taget til indtægt for, at en større viden om de dansk-tyske idiomrelationer ville give den anvendte germanistik et mere kvalificeret grundlag at behandle problemet kontrastiv idiomatik ud fra. Der blev peget på områderne *leksikografi*, *fremmedsprogsdidaktik* og *oversættelse* som felter, der ville kunne profitere af en større viden om de kontrastive idiomatiske forhold mellem dansk og tysk. I dette afsnit skal kort peges på nogle af de muligheder, der ligger i de fremkomne resultater for disse områder af germanistikken:

12.2.4.1. Bilingval leksikografi

For den bilingvale leksikografi med dansk og tysk rummer undersøgelsens resultater en række vigtige erkendelser. Dels er fokus blevet rettet mod idiomatikken som en kategori, der på en række punkter ikke behandles adækvat i dette udsnit af den bilingvale leksikografi. Især har der vist sig at være problemer med både L₁- og L₂-idiomernes *formelle* beskrivelse, med de semantiske og syntaktiske ækvivalensrelationer, samt med selve den idiomatiske lemmaselektion, som langt fra dækker idiom-usus i moderne dansk. Dette er et forskningsdesiderat, som stiller den dansk-tyske leksikografi over for en stor opgave, hvis kritikken skal følges op med en mere bevidst og systematisk behandling af idiomatikken. Eksemplerne på leksikografiske problemer i denne undersøgelse kan givetvis bidrage til en større bevidsthed om nogle af de typiske faldgruber, som er forbundet med den leksikografiske beskrivelse af idiomatik i dansk germanistik.

⁶⁶ Dvs. målsprogsformativer, som konvergerer med kildesprogsformativet på udtrykssiden.

Men herudover kan klassifikationen af dansk-tysk idiomatiks forskellige distancerelationer - fra total ækvivalens og konvergens til nulækvivalens (11.3.2.) – forhåbentlig hjælpe til større klarhed for leksikografien, hvad angår behandlingen af idiomatisk leksik. Med en større viden om de generelle idiomatiske relationer mellem dansk og tysk – et ”idiomatisk landkort” – kan leksikografen selekttere lemmata og søge efter ækvivalenter til dem på en måde, som er mere bevidst om de mulige divergenser mellem dansk og tysk idiomatik: konvergens-taksonomien er en model til beskrivelse af de potentielle kontrastive variationer.

Afhandlingen har også leveret et bidrag til idiom-ækvivalentsøgningens metodik (kap. 9) ved systematisk at kombinere en række forskellige metoder (frem for alt maskinlæsbare L₂-korpora og onomasiologiske L₂-ordbøger). De skitserede metoder kan dels være med til at sikre dels en mere konsekvent *idiomatisk* ækvivalensansættelse i forbindelse med analyseretningen L₁ – L₂, dels en ækvivalensansættelse, som i højere grad sker på L₂'s præmisser, end det hidtil har været tilfældet, hvor ækvivalenten ofte er konstrueret i harmoniseringsøjemed.

Som et sidste, ikke uvæsentligt, punkt har undersøgelsen som et biprodukt resulteret i etableringen af 61 nye ækvivalentrelationer mellem dansk og tysk idiomatik. Disse nye idiompar, som er aftrykt i bilag vi, repræsenterer et vægtigt bidrag til den dansk-tyske leksikografi, fordi idiomatikken er et så vanskeligt område at etablere ækvivalens på.

12.2.4.2. Fremmedsprogsdidaktik

Idiompar med sekundærrelation er yderst relevante for flere af den anvendte germanistik's områder. Ved idiompar på dette distanceniveau er divergensen mellem dansk og tysk så lille, at risikoen for interferens er betydelig. Eftersom der er tale om *minimale divergenser*, vil den ukritiske danske foreign speaker meget let kunne overse afvigelserne og generere danistiske ”tyske” idiommer, i stedet for at de genuint tyske reproduceres. Dette problem gælder især for kategorien *foreign learners*, som må formodes at være mindre opmærksom på sådanne minimalforskelle end professionelle foreign speakers som fx oversættere og leksikografer.

En fremmedsprogsdidaktik, som tillægger idiomatik-beherskelsen stor betydning og som samtidig lægger vægt på *korrekt* brug af L₂-idiomet, vil derfor bl.a. kunne målrette sin indsats mod artikelbrugen i tysk idiomatik, der, som det er blevet påvist her, overvejende har bestemt artikel, hvor danske idiommer har ubestemt artikel eller Ø-morfem. Denne forskel kan synliggøres for de pågældende foreign learners ved at fremdrage idiommer i *sekundærrelation*, hvor idiomparrene

primært divergerer på netop dette ene træk. Man vil hermed på en pædagogisk måde kunne bevidstgøre målgruppen om en generel forskel mellem dansk og tysk idiomatik. Materialet kan hentes fra denne afhandlings bilagsdel i form af bilag iii, det hierarkiserede idiom-parallelkorpus. Det vil også være muligt at vise autentiske exx på idiomparrenes brug i kontekst, idet bilag ii er en kilde til belysning af netop dette punkt.

Den kontrastive relevans, som omtaltes i forbindelse med sekundærrelation vil også være gældende for tertiær- og kvaternærrelation: også her er der risiko for interferens. Men formodentlig vil tendensen være faldende, jo større den lingvistiske distance er mellem idiomparrene: nemlig størst i sekundærrelation og mindst i kvaternærrelation. Signifikante divergenser må formodes at være sværere at ignorere for en foreign learner end insignifikante.

Bilag ii og iii rummer i det hele taget en række didaktiske muligheder for idiomatikindlæringen, idet en systematisk og konsekvent kontrastiv tilgang til idiomatikken som en del af det avancerede ordforråd på de højere undervisningstrin sandsynligvis vil skærpe den givne foreign learners bevidsthed om kon- og divergenser mellem de to sprogs idiomatik. Det fremlagte materiale kan udnyttes i dette øjemed.

12.2.4.3. Oversættelse

Denne afhandlings problemfelt har kun i ringe grad behandlet oversættelsesteoretiske aspekter. Ikke desto mindre er det denne forfatters formodning, at også den praktiske og teoretiske oversættelse vil kunne drage nytte af den viden om dansk-tysk idiomatik, som er fremkommet via denne undersøgelse.

På den ene side kan den kritiske behandling af idiomatikken i leksikografien forhåbentlig henlede oversætteres opmærksomhed på ordbøgers ofte svigtende pålidelighed på dette punkt: en mere kritisk brug af ordbøgerne på dette punkt er nødvendig.

Et andet punkt, som er af betydning for oversættelsesfeltet, er, at undersøgelsen har påvist, at man i 1/5 af alle oversættelsessituationer rent faktisk vil kunne oversætte et dansk idiom konstituent for konstituent til et leksikaliseret tysk idiom, som også ækvivalerer semantisk – altså stik modsat alle oversættelsesråd for idiomatik (jf. fx PEDERSEN 1994b). Dette bør naturligvis ikke resultere i en generel oversættelsesstrategi, der kritikløst oversætter udelukkende ud fra idiomets konstituent. Ikke desto mindre er det en vigtig erkendelse for L₂-producenter på alle niveauer, herunder altså også professionelle oversættere, at der rent faktisk eksisterer et betydeligt

idiomfællesskab mellem dansk og tysk: skal et dansk idiom oversættes til tysk, så er det en uhensigtsmæssig strategi på forhånd at udelukke, at idiomet kunne have en konvergerende idiomatisk ækvivalent i tysk – også selv om ækvivalensrelationen ikke er beskrevet i den bilingvale leksikografi. Dette er ikke nødvendigvis ensbetydende med, at en sådan ikke eksisterer, som vi har set en række exx på (jf. kap. 9). Som FARØ (2000a) påpeger, er en *hyperdistant*⁶⁷ tilgang til kontrastive idiomatiske problemer nemlig lige så uhensigtsmæssig som en harmoniserende, der etablerer kunstig idiomækvivalens for at dække over idiomatisk *anisomorfisme* (jf. Zgusta, i: KROMANN/RIIBER/ROSBACH 1991:2718).

BURGER (1982:307) bemærker, at kontrastive analyser har sine grænser: ”es sind keine spektakulären Erkenntnisse”, som kommer ud af dem. Til dette må siges, at det gælder al forskning, hvis man betragter den isoleret. Men prøver man at perspektivere resultaterne, som det er gjort her, så vil de i højere grad folde sig ud i deres betydning.

13. Sammenfatning af afhandlingen

Begrundet i en nærmest ikke-eksisterende forskning i dansk-tysk idiomatik som leksikologisk fænomen, et ønske om at tilvejebringe viden om den *lingvistiske distance* mellem sprogparrrets idiomatiske inventarer, samt en antagelse om, at en sådan viden ville kunne bidrage til mere velovervejede strategier mht. idiomatik på udlandsgermanistikkens anvendte felter som fremmedsprogsdidaktik, leksikografi og oversættelse, er der i denne afhandling blevet gennemført en konfrontation af de to sprogs idiominventarer.

Første skridt i undersøgelsen måtte være en klarlæggelse af, hvilket idiombegreb afhandlingen opererer med og hvordan denne harmonerer med den øvrige forsknings brug af termen (kap. 4). Det konkluderedes her, at der langt fra eksisterer nogen entydig terminologi eller anvendelse af samme i praksis og at en selvstændig, kritisk positionering på dette område derfor er uomgængeligt (4.1.-4.2.). For denne afhandling med sit kontrastive sigte var det hensigtsmæssigt at operere med et idiombegreb i snæver forstand, hvilket alene omfatter det, som her kaldes ”kontrastivt relevante idiom”, dvs. non-tekstuelle leksikaliserede polyleksikalske syntagmer med semantisk transformation og ikonografi, men uden deiksis-karakter (4.4.2.).

⁶⁷ Dvs. overdreven søgen efter eller konstruktion af ækvivalenter, som ligger fjernt fra L₁-idiomet på udtrykssiden, selv om konvergent eksisterer.

Dernæst undersøgtes mulighederne for at foretage en idiomkonfrontation mellem dansk og tysk, og det viste sig, at der for dette sprogpar vedkommende ikke forelå komparable korpora, som kunne muliggøre systematiske *empiriske* leksikalske sammenligninger mellem to sprog.

En rent ordbogsbaseret konfrontation blev afvist: det kunne nemlig via. empiriske eksempler påvises, at leksikografiske oplysninger ikke bør anvendes ukritisk som kilde til en lingvistisk undersøgelse: de er ofte heterogene i deres konception og udførelse og ikke sjældent behæftede med alvorlige fejl, og desuden rummer de fleste bilingvale ordbøger stærkt konserverende træk.

Som alternativ blev foreslået en kombinationsmetode med modellen *empiri - ækvivalensangivelser – empiri*. En omfattende empirisk stikprøve bestående af 500 danske idiommer blev kompileret sammen med deres kontekst og alfabetiseret i et korpus (bilag ii). Samtlige idiommer blev kontrolleret vha. *korpusundersøgelser* og, som supplement hertil, (empirisk baserede) monolingvale danske og tyske ordbøger samt i enkelte tilfælde native speakers. Korpora (og øvrige sekundære kilder) fungerede som kontrolinstans i forhold til fejlagtige, forældede m.m. ordbogsoplysninger om de danske idiommer.

Dette verificerede og justerede danske idiomkorpus blev dernæst gennemgået mhp. at finde tyske idiomatiske ækvivalenter. Som kilde hertil anvendtes i første omgang bi- og polylingvale ordbøger. Alle ækvivalenter blev herefter kontrolleret empirisk: kun ækvivalenter, som kunne verificeres i tyske korpora som oversættelsesmulighed til den aktuelle kontekstuelle betydning af det danske udgangsidiom, blev accepteret som reelle *funktionelle ækvivalenter*. Afslutningsvist blev disse etablerede og empirisk verificerede idiompar suppleret med ikke-beskrevne dansk-tyske idiompar, som vha. forskellige empiriske og systematiske metoder kunne påvises (= kryptoækvivalenter).

Til det hermed etablerede omfattende parallelkorpus af ækvivalens-relationer (bilag ii) blev herefter koblet en *konvergenstaksonomi*, som hierarkiserer de kontrastive idiomrelationer fra total konvergens (idiomatisk, ikonografisk, leksikalsk, morfologisk) til total divergens (idiomatisk nulækvivalens). Ud fra denne model blev alle idiommer fordelt på de enkelte niveauer, således at det i hvert tilfælde kunne konstateres, hvor stor idiomatisk distance der eksisterer mellem et givent dansk idiom og dets tyske idiom-ækvivalent. Disse enkelt-niveaues akkumulerede andele af det samlede udvalg giver et klart billede af den generelle dansk-tyske idiomatiske distance.

Ved hjælp af denne metode fremkom række kvantitative og kvalitative resultater: det blev påvist, at knap 20 % af det danske og tyske idiominventar kan betegnes som *fællesidiomatik* i snæver forstand, idet idiomparrene i denne kategori ækvivalerer indholdsmæssigt og funktionelt, og samtidig konvergerer på udtrykssiden (primærrelation). Udvides begrebet *fællesidiomatik* til også at omfatte idiompar med leksikalske divergenser, men som ækvivalerer semantisk og besidder visse ikonografiske paralleller (fra sekundær- til kvaternærrelation), så viser undersøgelsen, at omfanget af dansk og tysk fællesidiomatik udgør godt 50 %.

Uanset hvordan man definerer *fællesidiomatik*, så fremgår det tydeligt af denne undersøgelse, at forestillingen om idiomatik som syntagmer, der er specifikke for et givent sprog, ikke kan opretholdes: dertil er de interlingvale konvergenser for omfattende.

Kvalitativt kunne det desuden påvises, at tysk idiomatik, i det omfang den er komparabel med dansk, opviser en signifikant afvigende artikelbrug i forhold til dansk: tyske ækvivalerende konvergerer til danske idiommer har ofte bestemt artikel, hvor dansk har ubestemt artikel eller nulmorfem. Denne erkendelse gjordes i eksplicit opposition til HANSEN (1986), som anser en sådan undersøgelse for en teoretisk umulighed.

Samtidig blev der gjort rede for, hvordan disse nye erkendelser vil kunne gavne en række anvendte germanistiske discipliner på flere punkter: denne viden om de dansk-tyske idiomatiske relationer formodes at kunne påvirke bl.a. *leksikografien*, *fremmedsprogsdidaktikken* og *oversættelsesvidenskaben* positivt, idet disse dels vil kunne gribe problemet idiomatik mere bevidst an, dels vil de i bilag ii og iii have nogle systematiserede kilder til den generelle dansk-tyske idiombeskrivelse.

14. Perspektiver

Selv om en række grundlæggende problemer vedrørende dansk-tysk idiomatik er blevet undersøgt i denne afhandling, så kan undersøgelsen ikke desto mindre højst betragtes som begyndelsen til en mere omfattende udforskning af dette område.

Den lingvistiske udlandsgermanistik's tre vigtige anvendte områder, den tidligere omtalte leksikografi, sprogdidaktik og oversættelse(svidenskab), er felter, hvor der mangler undersøgelser af idiomatik som kontrastivt problem. Især må følgende punkter nævnes som forskningsdesiderata:

a) en korpusunderstøttet, videnskabelig og moderne dansk-tysk idiomordbog, som udnytter fraseologiens forskningsresultater udtømmende.

b) en undersøgelse af, hvordan moderne oversættelser med dansk og tysk griber problemet idiomatik an – det være sig i forbindelse med litterære, sagprosa- og skærmttekster.

c) en undersøgelse af den *idiomatiske kompetence* blandt danskere med tysk som fremmedsprog, med særligt henblik på spørgsmålet, om der sker en progression i denne kompetence successivt med indlæringsmæssig ”anciennitet”: stiger den idiomatiske kompetence jævnt op gennem uddannelsessystemet – og hvilke faktorer påvirker denne kompetence?

Disse tre områder er stærkt interdependente: kompetente oversættelser af tekster med et idiomatisk indhold forudsætter dels et solidt kendskab til både L₁- og L₂-idiomatikken og de kontrastive problemer, som er forbundet hermed. En grundlæggende forståelse for disse problemer er en oplagt opgave for sprogundervisningen på de højere niveauer. Men uden viden om, hvordan og i hvilket omfang danske foreign learners rent faktisk tilegner sig idiomatik, er det svært at tilrettelægge en sådan undervisning. Denne er i øvrigt også afhængig af en pålidelig og adækvat idiombeskrivelse i den bilingvale leksikografi, og det samme gælder oversættelsesfaget: selv en nok så kompetent oversætter må i nogen udstrækning udnytte ordbøger, når det gælder den mere avancerede leksik som idiomatik.

Der er altså tale om et problemkompleks, der griber ind i hinanden, og som derfor med fordel kan samtænkes. Forbedringer på det ene felt vil sandsynligvis have en gavnlig virkning på de andre.